

A R T U Ü L I K O O L I
TOIMETISED

TA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS

949

KRIMINAALJURISTIKA
AKTUAALSEID KÜSIMUSI

II

TARTU 1992

TARTU ÜLIKOOLI TOIMETISED
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. VIHIK 949.

KRIMINAALJURISTIKA
AKTUAALSEID KÜSIMUSI

II

Tartu 1992

Toimetuskolleegium: P. Pruks (esimees), P. Järvelaid,
H. Pisuke, K. Merusk, M. Luts

Vastutav toimetaja E. Kergandberg

Tartu Ülikooli toimetised
Vihik 949
KRIMIINAALJURISTIKA AKTUAALSEID KÜSIMUSI II
Tartu Ülikool
EE2400 Tartu, Ülikooli 18.
Vastutav toimetaja E. Kergandberg
Korrektor L. Jago
6,12. 5,75. T. 360. 250.
TÜ trükikoda. EE2400 Tartu, Tügi 78.
1 - 14

SISUKORD

INHALTSVERZEICHNIS

Eessõna	4
Vorwort	4
Eerik Kergandberg. Sund kriminaalprotsessi vahendina: sissejuhatus temaatikasse	5
Eerik Kergandberg. Zwang als Mittel des Strafprozesses: Einleitung ins Themenkreis. Zusammenfassung	13
Ando Leps. Kas politsei hakkab töötama paremini kui mülitis?	15
Ando Leps. Will the police start working better than the militia? Summary	20
Herbert Lindmäe. Küberneetilised juhtimissüsteemid kohtuekspertiisi korraldamisel kriminaalprotsessis	21
Herbert Lindmäe. Kybernetische Steuerungssysteme bei der Regelung der Gerichtsexpertise im Strafprozesse. Zusammenfassung	28
Rait Maruste, Peep Pruks. Emotsionaalse pinge instrumentaal-diagnostika (EPI) ehk polügraafi (valedetectori) kasutamise võimalustest	31
Rait Maruste, Peep Pruks. Über die Anwendungsmöglichkeiten der Instrumentaldiagnostik der gefühlsbetonten Spannung oder des Polygraphen ("der Lügendetektor"). Zusammenfassung	38
Peep Pruks. Polügraafi andmete olemusest	39
Peep Pruks. Über das Wesen der Angaben des Polygraphen. Zusammenfassung	45
Elena Mizulina. Von den neuen methodologischen Einstellungen in der Strafprozeßforschung	47
Elmar Nurmela, Eduard Raska. Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku projekt statistilise analüüsi peeglis	55
Jaan Puskar. Uuest kriminaalprotsessiseadustikust	75
Jaan Puskar. Über das neue Strafprozeßgesetz. Zusammenfassung	80
Jaan Sootak. Über die Sittlichkeitsdelikte nach dem Estnischen Strafrecht	82
Arnold Tenusaar. Politsei teabesüsteemi loomisest	87
Arnold Tenusaar. Die Schaffung des polizeilichen Infosystems. Zusammenfassung	91

Eessõna

Käesolev kogumik sisaldab Eesti Vabariigi juristide – nii teoreetikute kui praktikute kirjutisi, mis seonduvad valdavalt eesseisva kriminaalprotsessireformiga.

Autoritest on erandiks Jelena Mizulina – Jaroslavli õigusteadlane. Erandiks on ka Jaan Sootaki artikkel – see on ajaloolise värvinguga ega ole protsessuaalne.

Kogumiku artiklid on temaatiliselt mitmekesised ja võimaldavad lugejal rakendada oma keelteoskust.

Kriitika heatahtlikkusele lootes
toimetaja

Vorwort

Die vorliegende Sammlung enthält Beiträge der Juristen der Republik Estland – sowohl von den Theoretikern als auch Praktikern. Diese Beiträge sind überwiegend mit der bevorstehenden Reform des Strafprozesses verbunden.

Eine Ausnahme bilden jedoch die Artikel von Jaan Sootak und Jelena Mizulina. J. Sootak ist dem Kriminalrecht treu geblieben. J. Mizulina ist eine Juristin aus Jaroslavl.

Die Artikel sind thematisch vielfältig. Beim Lesen können die Leser verschiedene Sprachkenntnisse benutzen.

Auf das Wohlwollen der Kritik hoffend
Verfasser

SUND KRIMINAALPROTSESSI VAHENDINA: SISSEJUHATUS TEMAATIKASSE

Eerik Kergandberg

Entsüklopeedilistes allikates tavatsetakse sundi määratleda kui inimese füüsilist või psüühilist suunamist (kallutamist) mingi teo toimepanemisele või mingile mõttele, mis vähemalt suunamise alghetkel ei ole kooskõlas isiku vaba tahtega. Sunni kohaldamise olulisematest sfääridest nimetatakse samas pedagoogikat, psühhopatoloogiat ja õigust [1]. Jättes kõrvale küsimuse loetelu täiuslikkusest, ei saa jätta juristina tunnistamata, et vähemalt õiguse sfääris tunneb sund end tõepoolest koduselt: absoluutselt ei ole sunni moment ilmselt elimineeritav õiguse olemuse ühegi kontseptuaalse mõistmise puhul, kuigi tema osatähtsus neis erisugustes kontseptsioonides võib olla väga erinev ja seda muuhulgas ka puhtideoloogilistel põhjustel (sund kui sotsialistlikus õiguses veenmise suhtes subsidiaarne element!).

Õnneks ei jaotu sund siiski kogu õigus sfääris ühtlaselt, vaid koondub üksikutesse lokaalsetesse lõikudesse, kusjuures tema kõige sagedasemaks ja kõige paremini väljaehitatud kogunemiskohaks on kahtlemata kriminaalprotsess. Sellele lisab tähendusrikkust asjaolu, et eeskätt kriminaalprotsessuaalse tegelikkuse (ehk – kui kasutada J. Hageni sõnu – empiirilise protsessi – vt. kirjanduse loetelu nr. 12) pinnalt saab otsustada riigi põhiseaduses deklareeritud staatuse tegelikkuse üle.

Võimalik, et just reaalse sunni läheduse tõttu ei tegelda kriminaalprotsessi teoorias eriti tõsiselt õigusliku vastutuse küsimusega, see ou fenomeniga, mis on üldiselt olnud nõukogude õigusteadlaste üks lemmikuid. Lemmikuga tegeldes on teooria tõepoolest snutnud jalad maast lahti saada, kui õigusliku vastutuse mõistega peetakse võimalikuks peegeldada õigusvastase käitumise selbst tulemust, milles sisalduks midagi väga abstraktset ja samas õiguspoliitiliselt hästi kõlavat, nagu õigusrikkuja hukkamõist või usk tema ümberkasvamisse või lootus, et õigusrikkuja hakkab midagi taluma või veel midagi muud sellesarnast.

Kuidas küll suudaks keegi vastutuse teoreetikutest tõestada, et õigusrikkumisele reageerides ou võimalik plaanikiindlalt ja süstemaatiliselt saavutada ka muud efekti peale selle, mis ou võrreldav elektrikarjuse löögiga (kui parafraseerida Eduard Raskat)?

Väites eelnevalt, et kriminaalprotsessi teoorias tervikuna ei tegelda vastutuse küsimustega, ei saa siiski eitada, et sellega ei oleks tegelnud nõukogude protsessualistid. Mittetegelust ei võimaldanud kehtiv kriminaalseadus, kehtestades kriminaalvastutusest vabastamise, aga järelikult ka kriminaalvastutusele võtmise võimaluse juba kohtueelsel uurimisel. Selline seadusandja üsnagi küsitav mõttevälgatus on mõnede Nõukogude kriminaalprotsessi teoreetikute poolt arendatud konstruktsiooniks, mille kohaselt kriminaalvastutus tekkivat samaaegselt kuriteo toimepanemisega, isiku süüdistatavana protsessi kaasamine uurija poolt olevat kriminaalvastutusele võtmine ja süüdimõistva kohtuotsuse langetamine – kriminaalvastutuse realiseerimine ... Seega mingi asi nagu oleks juba kaua aega olemas, aga tegelikult ei ole ikka ka, sest sellele (vastutusele) alles hakatakse võtma ning kõike seda kroonib lõpuks selle pooleldi olemasoleva realiseerimine. Kuid ehk toob selgust pöördumine autentsete allikate, näiteks teeneka Leningradi professori V. Lukaševitši poole, kes on selgitanud, et “kriminaalvastutus tekib kuriteo toimepani- ja kui konkreetse isiku konkreetsete tegude tulemina ja on selles mõttes subjektiivne kategooria. Kuid tema (ilmselt kriminaalvastutuse – E.K.) edasine eksistents on määratud kahe objektiivse faktiga: konkreetse teo toimepanemisega antud isiku poolt tahtlikult või ettevaatamatuse tõttu ja kriminaalõiguse normi olemasoluga, mis näeb oma dispositsioonis ette antud kuriteo koosseisu, mis peab täielikult vastama kuriteo faktilistele asjaoludele” [2].

Olles kord juba kõrvalteel, tahaks osundada veel ühele probleemile, mis samuti seondub teemaga “sund kriminaalprotsessis”, kuigi ei mahu selle raamidesse. See on kriminaalprotsessi süüdistava kallaku probleem. See kallak võib konkreetsete kriminaalprotsessuaalsete sunnivahendite käsitlemisel jääda isegi märkamata, sest ta on reeglina omane nähtusele (kriminaalprotsessile) tervikuna ja tema tabamiseks on vajalik teatud distants. Selle distantsi head tunnetust on kehtiva Nõukogude kriminaalprotsessi suhtes ilmutanud näiteks E. Mizulina [3].

Kuid nüüd tagasi kõrvalteilt ja vaadelgem kõigepealt, kuidas käsitletakse sündi erinevates kriminaalprotsessi õpikutes.

K. Petersi kapitaalses Saksa kriminaalprotsessi õpikus esitatakse kriminaalprotsessuaalsest sunnist ülevaade kriminaalprotsessi vahendeid käsitledes, kusjuures muudest vahenditest nimetatakse veel vaid tõendeid. K. Peters vaatleb lähemalt järgmisi kriminaalprotsessuaalse sunni (edaspidi KS) vahendeid: eeluurimisvangistust, kinnipidamist, kurjategijate väljaandmist teisele riigile, vara arestimist ja võetust, läbiotsimist, jälgimist, isoleerimist ning isikute kohta käiva info kogumist [4].

Ka Austria kriminaalprotsessi õpikutes käsitletakse KS reeglina kriminaalprotsessi vahendina ja jälle vaid koos tõenditega. Konk-

reetsemalt eristab näiteks W. Platzgummer kahte liiki protsessis kasutatavaid sunnivahendeid: tõendusmaterjali ning esemete saamisele ja fikseerimisele suunatud ning süüdistatava isiku vastu suunatud sunnivahendeid [5].

N. Rozini 1924. aastal Riias (NB!) ilmunud Vene kriminaalprotsessi õpikus tehakse KS-st juttu teises osas – osas, mis kannab pealkirja “Protsessisuhte objektid”. N. Rozin peab seejuures vajalikuks eristada:

- profülaktilisi sunnivahendeid, nagu süüdistatava kohtusse kutsumine;
- preventiivseid sunnivahendeid, nagu süüdistatava sundtoomine;
- karistusvahendeid protsessuaalsete kohustuste mittetäitmise eest.

Tehniliselt võiks aga N. Rozini arvates kõiki KS vahendeid liigitada süüdistatava suhtes kohaldatavaks ja tõendite tagamiseks suunatuks [6].

Nõukogude kriminaalprotsessi tavalistes kõrgkooliõpikutes ei ole KS iseseisva teemana väärinud tähelepanu. Küll aga sisalduvad nad kõik tõkenditeemat ning tõkendeist rääkides tavatsetakse märkida, et lisaks tõkendeile võidakse üldiselt kohaldada ka muid sunnivahendeid [7]. Viimases Nõukogude kriminaalprotsessi põhjalikumalt käsitlevas raamatus – kriminaalprotsessi kursuses – on sunnivahendeile siiski pühendatud tervelt kaheksa lehekülge ja mis eriti huvitav; seda küsimusteringi analüüsitakse seotult kriminaalprotsessuaalse reguleerimise mehhanismiga [8].

Nõukogude protsessualistidest-teoreetikutest on KS küsimusega tegelnud V. Kornukov, F. Kudin, Z. Kovriga, Z. Zinatullin jt., eriti põhjalikult ja tulemuslikult aga I. Petruhhin. Viimatinimetatud autori poolt NL Teaduste Akadeemia egiidi all kirjutatud kaks monograafiat [9] mõjuvad mõneti küll tellimustõise (õigustava) vastusena NL-i süüdistustele inimõiguste rikkumise pärast muuhulgas ka kriminaalprotsessis, kuid nad sisaldavad sellegipoolest huvitavat teaduslikku analüüsi ning kaalumist väärivaid ettepanekuid. Siinjuures märkigem vaid seda, et I. Petruhhini arvates jagunevad kõik KS vahendid protsessuaalseteks kaitsevahenditeks, preventiivseteks vahenditeks ning protsessuaalse vastutuse vahenditeks [10].

K. Räägo kirjutatud ja 1937. aastal ilmunud seni ainukese eeslikeelse kriminaalprotsessi õpiku neljandas osas (protsessitoimingud ja tõendid) kannab teine peatükk pealkirja “Kohtu sundvahendid”. Teema juhatab K. Räägo sisse selliselt:

“Protsessi teostamiseks ja otsitava tõe leidmiseks vajab kohus isikuid ja esemeid. Ei saa olla kohtumõistmist, kui kohtus puudub süüalune – kohtualune. Teda vajab kohus kui tõendusvahendit, kes oma seletustega aitab selgitada arutatavat süütegu. Kohtule on va-

jaline kohtualune, et süüdimõistmise korral sooritada kohtuotsust. Tunnistajad ja oskurid peavad kohtule andma tõendeid. Kui jätta nende isikute kohtusse ilmumine nende vabatahtlikuks asjaks, siis jääks suur osa neist ilmutata ja protsess muutuks võimatuks. Kohtul peavad tarvitada olema sundvahendid nende kohtusse ilmumise võimaldamiseks.

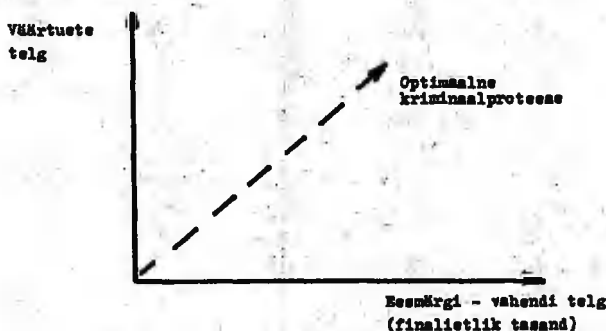
Peale isikute on kohtule tarvis mitmesuguseid esemeid, mis peavad tõenditena süüteo fakti olemasolu kinnitama. Nende esemete saamine pole suuremal osal juhtumitel võimalik ilma sunduseta. Seepärast annabki KKS kohtuorganitele sundvahendid, mille abil on tal võimalus süüaluselt ja üldse igalt isikult ja ametiasutuselt saada kirjalikke tõendeid ning asitõendeid...

Kohtu sundvahendid jagunevad kahte liiki: 1) süüaluse ilmumise kindlustamiseks tarvitataavad sundvahendid ja 2) tõendite kindlustamiseks tarvitataavad sundvahendid" [11].

Vaatamata esitatud teksti sisulistele ja ka keelelistele küsitavustele on igal juhul sümpaatne, et sunni tähtsust kriminaalprotsessis ei püüta varjata.

KS eri käsitluste kompromissi taotleva vahekokkuvõtteks võiks väita, et KS kui kriminaalprotsessi vahend on protsessitoimingute läbiviimist tagav kriminaalprotsessuaalse reguleerimise mehhanismi element.

On võimalik, et kriminaalprotsessuaalse reguleerimise mehhanismi probleemide edasisel läbitöötamisel leitakse sunnile täpsemalt määratletav koht ja funktsioon, kuid praeguste teoreetiliste arusaamade juures tuleb sunni asukohaks jätta lihtsalt EESMÄRKIDE-VAHENDITE TASAND, ehk - kui taas kasutada J. Hageni sõnu - finalistlik tasand [12]. Piltlikult öeldes võiks seda tasandit kujutada kriminaalprotsessi koordinaatteljestiku abstsissiteljena, kusjuures ordinaatteljele paigutub protsessi ideoloogia poolt paika pandav väärtuste süsteem, mida protsessi eesmärgi püüdes ja selleks vahendeid kasutades (valides) tuleb arvestada.

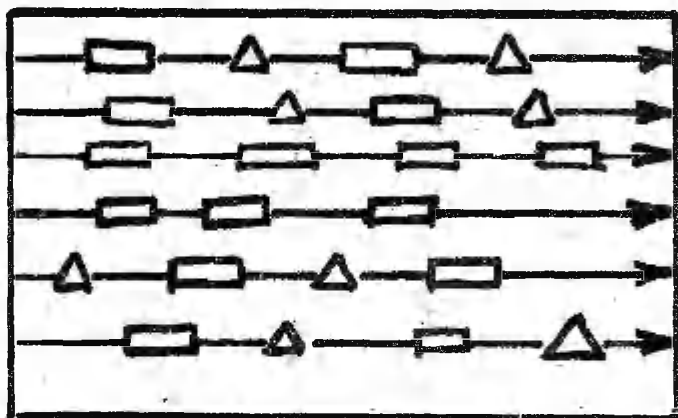
Praktika seisukohast on tänapäeval ilmselt kriminaalprotsessi põhiprobleemiks finalistliku tasandi ja väärtuste telje vahelise aruka ja põhjendatud kompromissi leidmine. Ilmselt saab siin juttu olla vaid dūnaamilisest kompromissist selles mõttes, et üks põhilisi väärtuste teljel paiknevaid nähtusi – inimõigused – on dūnaamiliseks suuruseks. Vähemalt peaks olema, kui lähtuda isikuvabaduse põhimõtteliselt pidevast suurenemisest. Kas saab aga dūnaamilisust pidada omaseks ka finalistlikule teljele: kas ja kuivõrd muutuvad ajas protsessi eesmärgid ja nende saavutamise vahendid? Vähemalt vahendite suhtes peaks siin vastus olema jaatav. Mõnevõrra keerukam on aga küsimus seoses kriminaalprotsessi eesmärkide muutuvusega, sest üsna raske on fikseerida algseisu: praegusajal ei ole võimalik rääkida ühestki vähegi üldisemalt tunnustatud kriminaalprotsessi eesmärgi (eesmärkide) määratlusest. J. Schaperi arvates on õiguslalases kirjanduses sagedamini ette tulevate kriminaalprotsessi väidetavate eesmärkide loetelu järgimine.

1. Objektiivse (materiale) õiguse realiseerimine.
2. Subjektiivsete õiguste teostamine.
3. Õigusinstitutsioonide kaitse.
4. Tõde ja õiglus.
5. Õigusrahu (*Rechtsfrieden*).
6. Õiguskindlus (*Rechtssicherheit* – *Rechtsgewissheit*).
7. (Kohtu lahendi) seadusjoud (*Rechtskraft*).
8. Mitmesugused kreatsiooniteoreetilised määratlused, mis näevad protsesside eesmarke materiale õiguse normide liigse eba-määrasuse ületamises.

9. Sotsiaalsete konfliktide lahendamise [13].

Kui lisada, et tegelikult arvab enamus protsessualiste nägevat protsessi eesmärkide paljusust, muutub pilt veelgi segasemaks. Võimalik, et juristid on selle sihilikult segaseks ajanud, igal juulil näiteks sotsioloogidele näib küsimus kriminaalprotsessi eesmärgist lahenduvat tunduvalt lihtsamalt, kui mõelda siinjuures kasvõi kuulsaimale nende hulgast – Niklas Luhmannile [14]. N. Luhmanni kontseptsiooni olemuslik sisu (kriminaalprotsessi nii nagu menetluse kui sotsiaalse institutsiooniga tervikunagi tagatakse eeskätt ühiskonna võimusuhte sfääris tehtavate otsuste legitiimsus, üldine omaksvõetavus) võib avaldada protsessualistidele küll teatud kainestavat toimet (võimusuhte tasandil ei oodatagi kriminaalprotsessilt mitte eeskätt lõpliku tõe otsinguid), kuid samas – optimaalse protsessualise tegevuse konstrueerimiseks ei ole sellest kontseptsioonist olulist abi. Kuid miks peab tavaliselt ja eriti antud kontekstis sotsioloogia olema õigusteaduse abistaja ja mitte vastupidi? Kas me ei võiks väita, et protsessiteadlased, olles empiirilise kriminaalprotsessi pinnalt koostanud võimalike protsessi eesmärkide loetelu, võivad selle-nüüd esitada oma kolleegidele sotsioloogidele selgitamaks näiteks seda, kuivõrd

sõltub menetluse legitiimsus menetlusega saavutatava tõe ja õigluse, õigusrahu jne. saavutatuse astmest. Sellist lahendust võib nimetada probleemist möödahüllimiseks, kuid tunnistagem, et tegelikult on kriminaalprotsess eksisteerinud ja arenenud normaalselt, sõltumata sellest, et pole suudetud lahendada tema eesmärgi küsimust. Oluline tundub olevat aga see, et selline suurte eesmärkide delegeerimine suuremale vennale võimaldaks protsessualistidel keskenduda kriminaalprotsessi vahetute eesmärkide ehk ülesannete käsitlemisele. Esimene pilt sellest väljast oleks umbes selline:

Suures kastis (kriminaalprotsessis) tähistavad kolmnurgad kriminaalprotsessis püstitatavaid vahetuid ülesandeid ja riskülikud vahetute ülesannete saavutamise vahendeid.

Üldjuhul lähevad kriminaalprotsessis vahendid ja ülesanded üksteiseks üle. See tähendab, et mingi ajalisel eelmise tasandi eesmärk muutub pärast selle saavutamist järgmise tasandi eesmärgi saavutamise vahendiks. Erandiks viimatiöeldu suhtes on kaks gruppi kriminaalprotsessi vahendeid, mille kasutamine ei saa mingil protsessi tasandil olla eesmärgiks omaette. Need kaks gruppi vahendeid on kriminaalprotsessuaalsed sunnivahendid ja kriminaalprotsessis kasutatavad eriteadmised. Selliselt oleme – väikese kaarega – taas jõudnud käesoleva käsitluse eseme – protsessuaalse sunni juurde, kusjuures oleme sunnile leidnud ka koos eriteadmistega ühise nimetaja. See võiks olla näiteks kriminaalprotsessi suveräänased vahendid.

Siit edasi minnes võiks täiesti iseseisvaks uurimisteenaks olla nende kahe suveräänsete vahendite grupi alternatiivsuse või komplementaarsuse probleem. Osundagem siinjuures asjaolule, et sunni

ning eriteadmiste (eeskätt siiski tehnikavahendite) põhimõttelisele asendatavusele on juhtinud tähelepanu näiteks Saksamaa politseiteoreetikud, kes on taotlenud võimalikult kõiki inimtegevuse külgi ja elusfääre hõlmavate andmepankade loomist ja nende laialdast kasutamist kuritegevusvastases võitluses, kujundamaks nn. valutut juurdlust, juurdlust, mille käigus võib piirduda vaid arvuti taga istumisega [15]. Sellist juurdlust tavatsetakse saksakeelses kirjanduses tähistada terminiga *Rasterfahndung*, kusjuures kaugeltki mitte kõik protsessualistid ei arva, et rasterjälituse eelduseks olev ka kõige privaatsamate inimelu külgede arvelevõtt oleks igati valutute tagajärgedega [16].

Mis võiks veel olla komplementaarne sunni kasutamisele kriminaalprotsessis? Kuidas tegutseb (millist vahendit kasutab?) kriminaalprotsessi käigu eest vastutav subjekt, kes otsustab loobuda sunni kasutamise seaduslikust võimalusest? Väga sageli, eriti Nõukogude kriminaalprotsessis on sunni suhtes komplementaarseks vahendiks peetud veenmist. Veelgi enam: tavaliselt on Nõukogude õigusteadus rõhutanud veenmise domineerivat ja sunni vaid subsidäärset rolli.

Veenmise ja sunni vahekorrale kuritegevusvastases võitluses on pühendatud ka sõjajärgsel perioodil Tartu Ülikoolis tegutsenud või tegutsevate juristide-õpetlaste poolt kirjutatutest kõige rohkem tsiteeritud raamat – professor Ilmar Rebase monograafia “Veenmise ja sunni vahekorrd võitluses Nõukogude õiguskorra vastaste rünnetega”. Ka I. Rebane rõhutab veenmise domineerimist, kuid tema käsitluses ei ole veenmine ja sund siiski mitte komplementaarsed.

Ta kirjutab: “... tõepoolest, õigusrikkujate suhtes ei kasutata mitte üksnes veenmist, vaid ka sundi. Kuid tulenevalt veenmise valdavusest selles võitluses nimetatakse võitlusmeetodit veenmiseks... veenmisest ja sunnist ei saa rääkida kui erilistest ja erinevatest Nõukogude õiguskorra vastaste võitluse meetoditest ... ei saa rääkida iseseisvatest meetoditest, iseseisvatest võitluse vormidest õiguskorra vastaste rünnetega, kui koos sunniga kuulub ka veenmine õigusrikkuja suhtes kohaldatava vastutuse sisusse” [17].

Küsimus sellest, kuivõrd veenmine ka tegelikult võiks sisalduda kriminaalõiguslikus vastutuses, on omaette teema, mida eelnevalt põgusalt ka puudutasime.

Mingil juhul ei tahaks aga väita, et veenmisel ei oleks mingit tähendust kriminaalprotsessis, sealhulgas ka sunni suhtes komplementaarne vahendina. Tõsi, õigem oleks ilmselt rääkida, et kriminaalprotsessuaalse sunni komplementaarne vahendiks võiks olla kommunikatsioon optimeerimine kriminaalprotsessis. J. Janouseki sõnade kohaselt on kommunikatsioon sotsiaalse suhtlemise spetsiifiline vorm, mis seisneb tähenduste edastamises. Kommunikatsioon on suhtlemine, kus domineerib püüdlus inimeste vastastikusele mõistmisele [18]. Lisagem sedagi, et ilmselt osaliselt ka kommunikatsiooni

mõistmisest kriminaalprotsessuaalse sunni suhtes komplementaarse vahendina on alguse saanud spetsiaalne uurimissuund, mis on pühendatud kriminaalprotsessile kui kommunikatsiooniprobleemile [19].

Lõpetades sissejuhatust kriminaalprotsessuaalse sunni temaatikasse, tuleks rõhutada, et keskseks on siinjuures loomulikult isiku vahi all pidamise probleemistik, kuid selle käsitlus ületaks sissejuhatuse raamid.

KIRJANDUS. MÄRKUSED

1. Brockhaus Enzyklopädie. 20 Bd. Wiesbaden, 1974. S. 777.
2. Лукашевич В.З. Установление уголовной ответственности в советском уголовном процессе. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985.
3. Мизулина Е. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства. Тарту: Изд-во ТГУ, 1991. С. 49–63.
4. Peters K. Strafprozess: Ein Lehrbuch. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 1985. S. 415–454.
5. Platzgummer W. Grundzüge des österreichischen Strafverfahrens. Wien; New York: Springer Verlag, 1990. S. 92.
6. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство. Рига: Давид Гликсмань, 1924. С. 357–358.
7. Советский уголовный процесс / Алексеев Н.С. и др. / Под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича. Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. С. 171–175.
8. Курс советского уголовного процесса: Общая часть / Под ред. А.Д. Войкова, И.И. Карпеца. М.: Юрид. лит., 1989. С. 97–104.
9. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. М.: Наука, 1985; Петрухин И.Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. М.: Наука, 1989.
10. Петрухин И.Л. Свобода личности... С. 67.
11. Räägo K. Kriminaalprotsessi õpperaamat. Tartu: Akadeemilise kooperatiivi kirjastus, 1937. Lk. 190.
12. Hagen J. Elemente einer allgemeinen Prozeßlehre. Verlag Rombach Freiburg, 1972. S. 19.
13. Schaper J. Studien zur Theorie und Soziologie des gerichtlichen Verfahrens. Berlin: Duncer und Humblot, 1985. S. 108–119.
14. Niklas Luhmanni menetluse kontseptsioon on esitatud raamatus: Luhmann N. Legitimation durch Verfahren. 3. Aufl. Darmstadt, Neuwied: Luchterhand, 1978.
15. Sellesisulisi publikatsioone on eriti palju omaaegse Saksamaa politsei-presidendi Horst Heroldi sulest. Vt. näiteks: Schwinghammer T. BKA-Präsident Horst Herold // Kriminologisches Journal. 1980. N 4. S. 249.
16. Valutu juurdluse küsitavuse kohta vt. näiteks: Rogall Klaus. Moderne Fahndungsmethoden im Lichte gewandelten Grundrechtsverständnisses // Goldammers Archiv... 1985. N 1. S. 3.

17. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок. Тарту: Б.и., 1966. С. 158-159.
18. Яноушек Я. Методологические проблемы анализа коммуникативного общения // Проблемы социальной психологии. Тбилиси: Изд-во Тб. ун-та, 1976. С. 39 и 41.
19. Vt. näiteks Kühne Hans Heiner. Strafverfahrensrecht als Kommunikationsproblem: Prolegomena einer strafverfahrensrechtlichen Kommunikationstheorie. Heidelberg: Kriminalistik Verlag, 1978. Muu hulgas rõhutab H.H. Kühne, et kriminaalprotsessi valitsevat ja olevat selles kaks osaliselt konkureerivat printsiipi: tõe tuvastamise ja isiksuse kaitsese printsiip. Ja oma raamatuga tahab autor tõestada, et nende kahe printsiibi mõjusfääride vahelisel alal toimib integreeriva jõuna kommunikatsiooni optimeerimise printsiip. Vt. Kühne H.H. Op. cit. Lk. 59-60.

ZWANG ALS MITTEL DES STRAFPROZESSES: EINLEITUNG INS THEMENKREIS

Eerik Kergandberg
Zusammenfassung

Der Moment des Zwangs ist wahrscheinlich bei keinem konzeptuellen Verstehen des Rechtswesens zu eliminieren, obwohl der Anteil dieses Moments in großem Maßstabe durch die Willensentschiedenheit des Rechtsschaffenden zu bestimmen ist.

Der Strafprozeß ist die beste "ausgebaute" Sammelstelle des Zwanges unter allen denkbaren Rechtssphären.

Nach den heutigen theoretischen Auffassungen über das strafprozessuale Handlungssystem liegt der Zwang auf der Ebene der Ziele und Mittel des Prozesses (die sog. "finalistische Ebene"), dabei bilden die sich immer mehr vervollkommnende Menschenrechte ihr wesentliches Korrelat auf der ideologischen Ebene des Prozesses.

Die Eigenart des Zwangs als Mittel des Strafprozesses auf der finalistischen Ebene besteht darin, daß er zusammen mit den im Strafprozeß verwendeten Spezialkenntnissen (nichtjuridische Kenntnisse, technische Mittel) die Gruppe der sog. souveränen Mittel bildet.

Unter der Souveränität des Mittels versteht man hier, daß ihre Anwendung bei keinem Zeitpunkt des Prozesses das Ziel sein darf. Im Zusammenhang mit den souveränen Mitteln scheint es zweckmäßig zu sein, in weiteren theoretischen Behandlungen Antworten auf folgende Fragen zu suchen:

1. der Zwang und die Spezialkenntnisse: Komplementarität, Alternativität oder noch etwas ganz anderes?
2. das Verhältnis des souveränen Mittel mit den anderen Mittel des Strafprozesses.

KAS POLITSEI HAKKAB TÖÖTAMA PAREMINI KUI MIILITS?

Ando Leps

27. veebruaril 1990 toimus EV Ülemkohtu pleenum, kus märgiti, et kohtusaali jõuab vähem kui üks viiendik kurjategijatest, kohtutes arutatakse vaid üksikuid spekulatsiooni, narkomaaniat ja majanduskuritegusid puudutavaid süüasju. Miilitsaorganite (nüüd: siis politsei) osa kaupade massilise kokkuostu ja nendega hangeldamise tõkestamises on tühine. Samal ajal on kohtutes läbi vaadatud vaid mõned üksikud kriminaalasjad viina, autoosade ja parfümeeriatoodetega hangeldajate kohta.

Miilitsa-, prokuratuuri- ja julgeoleku saamatuse kuritegude avastamisel ei tohi loomulikult häirida kohtute tööd. Olukorras, kus vana õigussüsteem enam ei toimi (või toimib osaliselt), uus aga puudub, peavad kohtud ise võtma seisukoha seaduste kehtivuse ja vastavuse kohta. Loomulikult on see õige seisukoht.

Kuid tekkinud olukorra hindamisel on see ainult asja üks külg. Et miilits töötas halvasti, ei vaja tõestamist. Kuid kas nii halvasti nagu majandus-, kaubandus-, meditsiini- või haridustöötajad, on iseküsimus.

Eriti halvasti töötasid majanduskuritegusid avastama pandud miilitsad (endised SORVV töötajad), kaugeltki ei saa öelda kiidusõnu kriminaaljälitustöötajate aadressil, piirkonnainspektorid on pidanud tegelema aga kõigega ja olnud eri aegadel erinevate teenistuste alluvuses ning seepärast on nad tegelikult teinud väga vähe. See on karm tõde. Kuid vaatame tekkinud olukorda statistika najal.

Milline on Eesti kuritegevuse tase võrreldes teiste endiste liiduvabariikidega? Ta kuulub koos Läti ja Venemaaga kolme kõige kõrgema kuritegevuse tasemega vabariigi hulka. Suhteliselt kõrge kuritegevuse tase on Leedus, Moldovas ja Kasahstanis, keskmine Ukrainas, Valgevenes, Kõrgõzstanis, Turkmeenias ja Usbekistanis, madal Armeenias, Gruusias, Tadžikistanis ja Aserbaidžaanis. Kuid see ei tähenda sugugi, et me ei võiks õhtul väljas käia. See probleem kehtib aga nii mõneski regioonis, kus kuritegevuse tase on Eesti omast madalam ... Seega ei näita miilitsa- ja prokuratuuriorganites registreeritud kuritegude arv ja koefitsiendid elanikkonna kohta alati tegelikku olukorda.

Vabariik	Miilitse- ja prokuratuuriorganites 1990. a. registreeritud kuriteod*	Kuritegevuse tase 100 000 elaniku kohta
1. Eesti	23807	1511
2. Läti	34686	1297
3. Vene Föderatsioon	1839451	1246
4. Leedu	37056	999
5. Moldova	43013	987
Nõukogude Liit	2786605	969
6. Kasahstan	148053	891
7. Ukraina	369809	717
8. Valgevene	75699	691
9. Kõrgõzstan	29654	684
10. Turkmeenia	18618	516
11. Usbekistan	88155	436
12. Armeenia	12110	366
13. Gruusia	19711	364
14. Tadžikistan	16887	333
15. Aserbaidžaan	15411	217

* Kõik andmed siin ja edaspidi pärinevad NSV Liidu Siseministeeriumi Informatsiooni Peavalitsusest.

Praktikast on teada, et kuritegevus on suunatud peamiselt omandisuhete vastu. Seepärast sõltub registreeritud kuritegude õiguse küsimus ühelt poolt vara vastu suunatud kuritegude osatähtsusest registreeritud kuritegude arvus: mida suurem on varavastaste kuritegude arv, seda tõenäosem on, et kuritegusid registreeritakse tõepärasemalt. Teiselt poolt näitab ka raskete isikuvastastaste kuritegude, nagu tahtlik tapmine, tahtlik üliraske kehavigastus ja vägistamine, väike osatähtsus kuritegevuses seda, et kuritegusid registreeritakse õiglaselt.

Vabariik	Raskete isikuvastaste kuritegude osatähtsus 1990. a.	Varavastaste kuritegude osatähtsus 1990. a.
1	2	3
1. Eesti	1,4	80,5
2. Läti	1,9	72,6
3. Leedu	2,0	75,4
4. Moldova	2,8	68,7
5. Ukraina	3,3	60,9
6. Tadžikistan	3,4	52,5
7. Valgevene	3,5	62,1

1	2	3
8. Usbekistan	3,6	45,4
Nõukogude Liit	3,8	60,5
9. Vene Föderatsioon	3,9	60,9
10. Armeenia	4,0	46,4
11. Gruusia	4,3	40,2
12. Kasahstan	4,7	59,9
13. Turkmeenia	4,7	54,9
14. Kõrgõzstan	5,6	59,5
15. Aserbaidžaan	6,4	33,8

Mida toodud arvud kõnelevad? Esiteks seda, et Eestis oli ras-
kete isikuvastaste kuritegude osatähtsus kõige väiksem ja vara vastu
suunatud kuritegude osatähtsus kõige suurem. See fakt räägib aga
selget keelt sellest, et Eestis registreeriti võrreldes teiste liiduvabarii-
kidega kuritegusid kõige õiglasemalt. Teiseks, Baltikumis registreeriti
kuritegusid palju õiglasemalt, võrreldes teiste Nõukogude Liidu piir-
kondadega. Kolmandaks, kuritegusid registreeriti kõige halvemini
Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias.

Meie edasiste arvutuste aluseks on kriminaaljälitustöötajate, ma-
janduskuritegudega tegelevate töötajate ja piirkonnainspektorite ar-
vud. Eestis oli 1990. a. nende kategooriate töötajaid kokku 1058
inimest. Nõukogude Liidus oli nimetatud kategooria töötajate arv
algselt leitud elanikkonna arvust, kuid hiljem on seda lähendatud
töökoormusele, õigemini sellele, kuidas liiduvabariikide esindajad
suutsid endale Moskvast ametikohti juurde kaubelda.

Vabariik	Kriminaal- jälitustöö- tajaid, SORVV töötajaid ja piirkonnains- pektoreid 1990. a. (tuhandetes)	Mitu elanikku tuleb nimeta- tud kategooria töötaja kohta 1990. a. (tuhandetes)	Mitu kuritegu tuli nimetatud kategoo- ria ühe töötaja kohta 1990. a.
1	2	3	4
1. Moldova	1,7	2,5	25,0
2. Eesti	1,1	1,5	22,5
3. Läti	1,7	1,6	21,0
4. Vene Föderat- sioon	95,3	1,5	19,3

1	2	3	4
5. Leedu	2,0	1,9	18,6
6. Kasahstan	8,0	1,2	18,5
7. Kõrgõzstan	1,7	2,5	17,3
Nõukogude Liit	166,9	1,7	16,7
8. Usbekistan	5,6	3,6	15,8
9. Valgevene	5,2	2,0	14,7
10. Ukraina	25,3	2,0	14,6
11. Turkmeenia	1,4	2,5	13,1
12. Tadžikistan	1,5	3,4	11,4
13. Gruusia	2,6	2,1	7,7
14. Aserbaidžaan	2,1	3,3	7,2
15. Armeenia	1,8	1,8	6,6

Tabelist nähtub, et Eesti kriminaaljälitustöötajate, majandusku-ritegudega tegelevate töötajate ning piirkonnainspektorite töökoor-mus 1990. a. oli 3,4 korda suurem kui näiteks Armeenias. Et Eestis oleks Nõukogude Liidu nimetatud kategooria töötajate keskmine töökoormus, peaks neid olema 35 % rohkem kui praegu, mis teeks 370 töötajat. Järelikult peaks Eestis vaadeldud kategooria tööta-jaid olema 1428 isikut. Praegu on politsei küll mõningal määral suurendanud ka nimetatud kategooria politseinike arvu, kuid pal-jud nendest ametikohtadest on täitmata sobivate isikute puudumise tõttu.

Kuid see ei ole veel kõik. Need inimesed peavad päevast päeva tegelema ka eelmistel aastatel avastamata jäänud kuritegude avasta-misega (kui palju nendega tegelikult tegeldakse, on muidugi omaette küsimus) ja selle tagajärjel muutub pilt veelgi.

Tekib küsimus, miks siin ei ole vaadeldud ka uurijaid? Aga see-pärast, et politseile peab jääma (tulevase seadusandluse kohaselt) pärast kuriteosündmuse teadasaamist seaduses ettenähtud juurd-lustoimingute läbiviimine kuni kuriteo toimepanemises süüdi oleva isiku kindlakstegemiseni, s.t. seda, et kriminaalpolitsei kui spet-siaalselt kuritegude avastamiseks loodud organ peab tegelema nn. pimedate kriminaalasjadega. Seevastu uurimisorganile peab jääma kuriteosündmuse kohta tõendite kogumine, kuriteo kõikide asja-olude ja kurjategija isikut puudutavate asjaolude igakülgne fikseeri-mine.

On vana tõde, et kuritegusid avastatakse seal paremini, kus ku-ritegevuse tase on madalam ja töökoormus väiksem. Kui me lähtume tabelis toodud andmetest, siis võrreldes Nõukogude Liidu keskmise

Vabariik	Kuritegude avastamise % 1990. a.	Kõik 1990. a. regist- reeritud kuriteod ja sama aasta lõpuks arvel olnud varasemate aastate avaštamata kuriteod (tuhandetes)	Nende arv ühe kriminaaljäli- tusttöötaja, SORVV töötaja ja piir- konnainspektori kohta 1990. a.
1. Moldova	37,9	68,9	40,1
2. Eesti	28,9	39,5	37,3
3. Läti	42,6	53,3	31,9
4. Leedu	42,2	56,5	28,4
5. Vene Föde- ratsioon	54,8	2621,6	27,5
6. Kasahstan	54,7	211,7	26,5
7. Kõrgõzstan	48,0	43,2	25,2
Nõukogude Liit	55,2	3954,5	23,7
8. Usbekistan	69,2	114,3	20,5
9. Ukraina	56,6	516,5	20,4
10. Valgevene	63,4	101,8	19,8
11. Turkmeenia	58,6	26,2	18,4
12. Tadžikistan	64,7	22,3	15,1
13. Armeenia	51,5	17,2	9,4
14. Gruusia	73,2	24,2	9,4
15. Aserbaidžaan	75,7	18,8	8,8

näitajaga, oleks Eestis vaja vaadeldud kategooria töötajaid juurde 58 % ehk 614 töötajat. Seega kriminaaljälitustööga, majandusku-ritegude avastamisega ja piirkonnainspektorite tööga oleks 1990. a. tegelikult pidanud tegelema 1672 töötajat 1058 asemel. Järelikult kriminaalpolitsei ja välispolitsei (konstaablid) töötajate arvu tuleb suurendada. See võimaldaks avastada kuritegusid ligi 55 % ulatuses, mis oleks hea tulemus ning viiks meid selles eluvaldkonnas tööstus-likult arenenud riikide tasemele, mis ühtlasi annaks elanikkonnale suurema turvalisustunde ja mõnigi kuritegu jääks toime panemata. Sellest aga oleks nii moraalne kui ka materiaalne kasu kogu Eesti ühiskonnale.

Loomulikult ei mõjuta miilitsa- (politsei-) töötajate arvukus ai-nult politseitöö tulemusi, nagu kuritegude avastamine, osaliselt ka kuritegude ennetamine. See on vaid üks, olgugi et arvatavasti kõige olulisem politsei normaalse töö tegur.

Kuid ikkagi, mis on kõige tähtsam? Inimestel, kes töötavad politseis, peab olema huvi selle raske töö vastu. Huvi politseitöö vastu ei ole võimalik äratada ainult korraliku hariduse, tehnilise va-rustatuse, töötasu ja töö- ning olmetingimustega. Huvi peab tulema kusagilt mujalt, n.ö. mittemateriaalse elu sfäärist.

Alles siis saab rääkida politsei stabiilsest tööst. Loodame, et mõne aja pärast tuleb Eesti Politsei temale usaldatud ülesannetega toime. Kuid üle õõ seda nõuda oleks ebaõige.

WILL THE POLICE START WORKING BETTER THAN THE MILITIA?

Ando Leps

Summary

Estonia together with Latvia and Russia are the Soviet republics with the highest crime rate. The crime rate is relatively high also in Lithuania, Moldavia and Kazakhstan, while in the Ukraine, Byelorussia, Kirghizia, Turkmenia and Uzbekistan the crime rate figures are about the Soviet average. Recorded crime rate is low in Armenia, Georgia, Tajikistan and Azerbaijan.

In the Estonian figures the percentage of serious crime (murder, grave injury and rape) against the individual is the lowest. This fact is a clear indication that in Estonia the recording of crime is more unbiassed than in other Soviet republics. In the whole Baltics crime recording is more unbiassed than in many other areas of the Soviet Union. The worst in that respect are the republics of Central Asia and Transcaucasia.

It is an old truth that relatively more crimes are detected where the crime rate is lower and consequently the work load of the police is smaller. In Estonia crime detection figures are the poorest and the work load of the Estonian criminal police is the second highest in the USSR after Moldavia. Compared with the average Soviet index, the Estonian criminal police needs to employ 614 more people. This would bring the crime detection figure up to about 55 per cent, which would be a fair enough result and would take Estonia to the same level with the leading industrial countries, in that respect. It would also give the people a better sense of security and many crimes would remain uncommitted. This in its turn would be both a material and moral benefit for Estonian society.

KÜBERNEETILISED JUHTIMISSÜSTEEMID KOHTUEKSPERTIISI KORRALDAMISEL KRIMINAALPROTSESSIS

Herbert Lindmäe

Inimtegevuse suunamine ja korraldamine toimub juhtimistegevuse kaudu selleks loodud juhtimissüsteemides. Iga süsteem kätkes seejuures informatsiooniprotsessi. Küberneetilise juhtimisteooria järgi tähendab niisugune protsess informatsiooni kogumist, talletamist, otsimist, ümbertöötamist ja edastamist. Nii on ka tõendamine kriminaalprotsessis, samuti tõendite kogumise üksikaktid – protsessitoimingud, sealhulgas ekspertiis, omavahel seostatud informatsiooniprotsessid. Neis rakenduvad küberneetilise juhtimisteooria põhimõtted ja seaduspärasused.

Kriminaalprotsessi kui süsteemi eesmärkide ja ülesannete edukas täitmine çeldab nüüdisajal erinevatesse valdkondadesse kuuluvate erialateadmiste laialdast rakendamist, kindlasti ka ekspertiisi vormis, oma juhtimissüsteemide kaudu.

Uurimis- ja kohtupraktikast ilmneb, et kriminaalprotsessis ei kasutata kaugeltki alati tõendamisel tähtsate asjaolude kohta uue tõendusteabe saamiseks ekspertiisi võimalusi. Olulisi vajakajäämisi on ekspertiisiasutuste töös. Ka praegune ekspertiisi korraldamise õiguslik reguleerimine ei rahulda täielikult kriminaalprotsessipraktika vajadusi. Sellest annavad tunnistust erialakirjanduses esitatud arvukad ettepanekud muuta või täiendada neid õigusnorme, mis reguleerivad senikehtivas kriminaalprotsessiseaduses (KrPK-s) ekspertiisi korraldamist.

Kohtuekspertiisi osa tõendamisel suureneb seaduspäraselt. See pärast ongi kuritegevusvastases võitluses aktuaalseks probleemiks Eesti Vabariigis just ekspertiisi juhtimistegevuse täiustamine.

Ekspertiisi juhtimistegevus taotleb selle juhtimissüsteemi optimaalset funktsioneerimist ja arenemist, püstitatud eesmärkide efektiivset realiseerimist ja süsteemi sotsiaalsete vajaduste rahuldamist.

Ekspertiisi korraldamisel tuleb eristada eri tasandi ja mahuga juhtimissüsteeme, ja nimelt: 1) ekspertiiside korraldamise normatiivne juhtimissüsteem; 2) konkreetse ekspertiisi korraldamise juhtimissüsteem, mis moodustub õiguse realiseerimise sfääris.

Konkreetse ekspertiisi korraldamisel on juhtimissubjektiks juurdleja, uurija, prokurör või kohus, kes on samaaegselt ka

kriminaalprotsessi vastava staadiumi kui omaette juhtimissüsteemi subjekt. Sel puhul on juhtimissüsteemi objektiks ekspert, samuti ekspertide komisjon. Kui ekspertis tehakse ekspertiasutuses, luuakse juhtimisobjektis – ekspertiasutuses – ekspertisi korraldamise juhtimissüsteemi alamsüsteem – ekspertisi tegemise juhtimissüsteem.

Konkreetselt ekspertisi korraldamise juhtimissüsteemis on eriline osa õigusinformatsioonil, mis kätkeb ekspertide korraldamist reguleerivates kriminaalprotsessiseaduse ja ametkondlike normatiivaktide sätetes.

Juhtimisprotsessis tarvilik informatsioon on kahesuunaline [4, lk. 77]. Siin eristatakse 1) juhtimisinformatsiooni, mis lähtub juhtimissubjektist; 2) teadustavat informatsiooni, mida edastab ekspertisi korraldamisel juhtijale juhitav – juhtimisobjekt.

Teadustavat informatsiooni saab juhtimissubjekt tagasiside korras, kas 1) omal initsiatiivil (juhitava tegevuse kontrollimisel) või 2) juhtimisobjekti enda algatusel. Sel juhul võib keerukas ja paljutahuline tagasisidemehhanism hõlmata mitut teadustava informatsiooni kanalit. Nii võib juhtimissubjekt saada teadustavat informatsiooni kas ekspertiasutuse juhatajalt, all-lüli juhilt, ekspertide komisjoni esimehelt või eksperdilt. Sellise informatsiooni edastamises avaldub juhtimisobjekti aktiivsus.

Ekspertisi korraldamise juhtimisel tuleb eristada selle järgmisi põhifunktsioone: 1) juhtimisotsuse väljatöötamine ja vastuvõtmine; 2) juhtimisotsuse täitmise organiseerimine; 3) täitevtegevuse reguleerimine; 4) otsuse täitmise kontrollimine.

Ekspertisi juhtimine kriminaalprotsessis on üks riikliku juhtimise vorme – juhtimissubjektiks on siin alati riigiorgan. Kui ekspertis tehakse ekspertiasutuses, siis on ka juhtimisobjekt riigiasutus. Seetõttu on ekspertisi juhtimisele kriminaalprotsessis omased järgmised printsiibid, mis on juhtimis- ja täitevtegevuse aluseks riikliku juhtimise sfääris: 1) seaduslikkus; 2) otstarbekohasus (ratsionaalsus); 3) võim kui juhtimise eeldus ja alus, mis realiseerub juhtimisprotsessis; 4) kompetentsus [2, lk. 14; 14, lk. 19; 16, lk. 24].

Ekspertisi juhtimistegevuse käsitlemisel on vaja eristada selliseid põhimõisteid, nagu eesmärk, vahend ja resultaat ekspertisi juhtimise süsteemis; erialateadmised ja nende osa juhtimis- ja eksperditegevuses; eksperditegevuse mõiste ja liigid.

Eesmärk on seotud sotsiaalsete vajaduste, huvide ja motiividega [1, lk. 44; 7, lk. 115–116; 15, lk. 62].

Kriminaalprotsessi staadiumi kui juhtimissüsteemi objektiivsed vajadused seonduvad tõendamisesemega – kriminaalasjas tõendamisele kuuluvate asjaolude väljaselgitamisega. Seetõttu esinevad nad selles juhtimissüsteemis tõendamise vajadustena. Kriminaalprotsessis teadvustab neid vajadusi protsessistaadiumi juhtimissubjekt versioonide vahendusel. Püstitatud versioonide alusel selgitatakse küsimu-

sed, mille lahendamine on versioonide kontrollimiseks vajalik. Küsimustest lähtudes määratakse kindlaks uue tõendusteabe saamise moodused: konkreetsete protsessitoimingute, sealhulgas ekspertiisi korraldamine. Et rahuldada töendamise teadvustatud vajadusi, luuakse kriminaalprotsessi staadiumi juhtimissüsteemi raames uued alamsüsteemid – töendamisel vajalike protsessitoimingute juhtimissüsteemid. Püstitatud versioonide pinnalt tõusetuvad küsimused määravad juhtimisprotsesside eesmärgid. Seejuures tuleb seatud eesmärgi selle taotlemise konkreetsetes tingimustes pidada ülesandeks.

Ekspertiisi juhtimisprotsessis püstitatud eesmärgi saab klassifitseerida mitmelt aluselt lähtudes. Nii tuleb eristada lõpp- ja vaheeesmärgi; õigusloome ja õiguse realiseerimise eesmärgi; juhtimis- ja täitevtegevuse eesmärgi (sealhulgas üksikute juhtimisfunktsioonidega ja eksperditegevuse etappidega seonduvad eesmärgid); kriminaalprotsessuaalseid ja harukondade vahelisi eesmärgi (nende all mõistetakse kriminaalprotsessiseaduses ja ametkondlikes normatiivaktides kohtuekspertiisi korraldamist reguleerivate õigusnormide kokkulaangvaid eesmärgi); põhjendatud ja põhjendamatu eesmärgi [12, lk. 49], mis ei kajasta adekvaatselt töendamise vajadusi; normatiivseid ja mittenormatiivseid eesmärgi.

Püstitatud eesmärgi saavutamine (s.o. ideaalse üleminek materiaalseks või ideaalse muutumine objektiivseks, võimaluse muutumine tegelikkuseks) toimub praktilises tegevuses. Kui eesmärk määrab vahendid, kusjuures esmaseks eesmärgi saavutamise vahendiks on tegevus, siis eesmärgi püstitamisel määratakse ka selle saavutamiseks vajalik tegevusvaldkond ja selle laad. Praktiline tegevus on omakorda seotud tegevusvahenditega (nt. ekspertiisitegevuses vajalikud tehnikavahendid). Need on eesmärgi saavutamise teisteks vahenditeks.

Juhtimis- ja täitevtegevus ei ole mõeldav erialateadmisteta. Sellest tulenevalt on vaja eristada argi- ja teaduslike (empiiriliste ja teoreetiliste) teadmiste, üld- ja erialateadmiste (professionaalsete teadmiste), objektiveerunud ja objektiveerimata teadmiste, vilumuste ja oskuste mõistet.

Ekspertiisi korraldamisel kasutab juhtimissubjekt ja -objekt teaduslikke teadmisi. Teaduslike teadmiste kvaliteeti iseloomustavad nende maht (ulatus), sügavus ja täpsus. Teadmiste maht tähendab tegelikkuse hõlmamise ulatust, nende sügavus ja täpsus aga nähtuse olemusse tungimise määra ja teadmiste detailiseeritust.

Erialateadmiste kasutamine ei ole omane ainult juhtimissubjekti ja -objekti tegevusele kriminaalprotsessis [3, lk. 277; 13, lk. 42]. Erialaseid e. professionaalseid teadmisi kasutab igaüks, kellel on erialane ettevalmistus. Seejuures määravad juhtimissüsteemi vajadused erialateadmiste kasutamise eesmärgid, laadi ja vormid ning valdkonna. Kasutades mõistet *erialateadmiste rakendamine*, rõhutatakse

juhtimissubjekti ja -objekti tegevuse põhitingimust. Erialateadmiste alusel kujunevad individuaalse kogemuse teised komponendid, nagu oskused ja vilumused [9, lk. 73].

Erialateadmised rajanevad üldteadmistel ja põimuvad nendega. Üld- ja erialateadmisi tuleb käsitleda nende ühtsuses. Mõiste *erialateadmiste kasutamine* märgistab vaid seda osa teadmistest, milleta ei saa tulla toime juhtimis- ja eksperditegevuses.

Mõtestatud tegevus ilma teadmisteta ei ole mõeldav, sest teadmised on otstarbekohase ja efektiivse tegevuse eelduseks. Erialateadmised, oskused ja vilumused moodustavad terviksüsteemi. Nad on vastastikku seotud. Seetõttu pole ka võimalik rakendada oskusi ja vilumusi lahust teadmistest.

Ekspertiisi juhtimise eesmärgiks on eksperditegevus. Selle tegevuse omavahel seostatud komponendid on subjekt, objekt, ese ja tegevusviis (eksperdi uurimismetoodika). Nendest komponentidest lähtudes on võimalik eristada eksperditegevuse liike ja all-liike. Nii eristatakse ekspertiisitegevuse selliseid organisatsioonilisi vorme nagu esma-, täiend- ja kordusekspertiis, individuaalne ja kollektiivne eksperditegevus (komisjoniekspertiis), sealhulgas kompleksekspertiis.

Kollektiivse eksperditegevuse (komisjoniekspertiisi) puhul tuleb arvestada asjaolu, et kollektiivne praktika seisneb koostegEVuses, mis ühendab grupi üksikute liikmete tegevuse. See ei ole individuaalsete tegevuste lihtne aritmeetiline summa. Ka eri subjektide ühelaadse tegevuse lihtsal liitmisel moodustub uus kvaliteet. Seetõttu annab kollektiivne praktika resultate, mida ei ole võimalik saavutada isoleeritult tegutsedes [8, lk. 15]. Siit tuleneb praktikasoovitus: on tarvis laiendada komisjoniekspertiisi rakendusala nii täiend-, kordus- kui ka esmaekspertiiside tegemisel. Kollektiivse praktika kvalitatiivsed eelised tulevad ilmekalt esile just keerukas, tööjaotusele rajanevas tegevuses [8, lk. 15]. Kollektiivse tegevuse lõppresultaat erineb sel puhul suuresti nendest resultaatidest, milleni jõuab iga kollektiivi liige eraldi tegutsedes. Nii on see ka kompleksekspertiisi puhul. Neid väiteid kinnitavad ka Eesti kriminaalprotsessipraktika ja ekspertiisi juhtimise efektiivsuse uurimise tulemused. Nii oli individuaalses eksperditegevuses (esmaekspertiiside tegemisel) kategeoorilises vormis tehtud eksperdijärelduste osatähtsus 1984. a. 84,29 % ja 1987. a. 86,22 %, tõenäolikus vormis tehtud järelduste osatähtsus 1984. a. 4,89 % ja 1987. a. 3,8 % ning nende järelduste osatähtsus, milles nenditi, et ekspertiisiülesannete lahendamine ei ole võimalik, 1984. a. 10,82 % ja 1987. a. 9,9 %. Ainuvalaste komisjoniekspertiiside korraldamisel (esmaekspertiiside tegemisel) olid need näitajad aga vastavalt 87,44 % ja 89,63 %; 3,14 % ja 3,34 %; 9,42 % ja 7,03 %.

Ükski sotsiaalne süsteem ei teki tühjale kohale: igal süsteemil on oma ajalugu, ajaline algus, arenemine ja lõpp, kusjuures uus sotsiaalne süsteem ammutab oma kujunemisel materjali eelnenud süsteemist

[5, lk. 34]. Seepärast on ka nüüdisajal tarvis ekspertiisi juhtimisel arvesse võtta ekspertiisi juhtimiskogemusi nii Eesti Vabariigis aastail 1921–1940 kui ka Eesti NSV-s.

Ekspertiisiasutuste ekspertiisitegevuse korralduses on ülemineku perioodil olulisi puudusi. Neil ametkondlik alluvus. Seetõttu reguleeritakse ekspertiisiasutuste tegevust ametkondlike, omavalhel kooskõlastamata normatiivaktidega. Ekspertiisiasutuste tegevus on koordineerimata. Et täiustada kohtuekspertiisi juhtimissüsteemi Eesti Vabariigis, on vaja luua uus ekspertiisi juhtimissüsteem, kus juhtimissubjektiks on Eesti Vabariigi justiitsministeerium, juhtimisobjektideks aga eri ametkondadesse kuuluvad ekspertiisiasutused. Sellise süsteemi normatiivseks juhtimiseks on vaja välja töötada asjakohane normatiivakt – kohtuekspertiisi korraldamise seadus.

Kohtuekspertiisi juhtimise keskne küsimus on selle efektiivsus. Nii eeldab sotsiaalne juhtimine, sealhulgas ka kohtuekspertiisi juhtimine, tagasiside korras igakülgselt, täielikku ja objektiivset informatsiooni oma resultatiivsuse (s.o. efektiivsuse) kohta. Sellest, kas juhtimissubjektil on niisugune teadustav informatsioon, ja kas seda informatsiooni saadakse õigeaegselt, sõltub oluliselt juhtimise edukus.

Kohtuekspertiisi juhtimise mõiste sisu avamisel tuleb arvestada asjaolu, et uuritavas juhtimisprotsessis ei realiseeru ainult üksi õigusnormid, nendes antud normatiivsed eesmärgid ja ülesanded, vaid ka mittenormatiivsed nõuded ja soovitusel oma eesmärkide ja ülesannetega. Eesmärk (ülesanne) omandab tegelikult saavutatut (resultaadi) hindamisel kriteeriumi tähenduse. Seetõttu väljendub kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsus nende juhtimis- ja täitevtegevuse aktide resultaatide ning normatiivsete või mittenormatiivsete eesmärkide (ülesannete) vahelise suhtena, mis on omased erineva taseme ja mahuga juhtimistsüklikele.

Juhtimistsüklid on osa ja terviku, süsteemi ja alamsüsteemi suhetes. Sellepärast võimaldabki efektiivsuse uurimine saada selgust, kuidas ühe juhtimistsükli resultaadid aitavad kaasa järgneva või kõrgema astme tsükli eesmärkide (ülesannete) saavutamisele. Sel viisil on uuritud õigusloome tegevuse efektiivsust ning selle tegevuse efektiivsust, mis toimub õiguse realiseerimise sfääris; juhtimise ja täitevtegevuse efektiivsust, üksikute juhtimisfunktsioonide teostamise efektiivsust; üksikute kohtuekspertiisi reguleerivate sotsiaalsete normide ja normigruppide realiseerimise efektiivsust. Siinjuures on vaja uurida ka õiguslikku ja mitteõiguslikku laadi subjektiivse faktori ja objektiivsete faktorite nii positiivset kui ka negatiivset mõju resultaadi saavutamisele. Eesmärk on suurendada juhtimisprotsessis nende faktorite positiivset ja nõrgendada negatiivset toimet.

Kohtuekspertiisi korraldamisel kriminaalprotsessis rakenduvate küberneetiliste juhtimissüsteemide käsitlemisel tuleb teha vahet

ökonoomsuse ja efektiivsuse ning efektiivsuse ja kvaliteedi mõistete vahel. Efektiivsus ja ökonoomsus on juhtimissubjekti ja -objekti tegevuse erinevad omadused [11, lk. 91; 17, lk. 66]. Nendel on eri sisu. Kvaliteedi mõiste on aga tihedasti seotud efektiivsuse mõistega [11, lk. 93]. Kvaliteet iseloomustab normatiivsetes ettekirjutustes ja mittenormatiivsetes nõuetes ja soovitustes antud eesmärkide (ülesannete) realiseerimise tulemusi. Ta sõltub juhtimis- ja täitevtegevuse efektiivsusest subjektiivse faktori ja objektiivsete faktorite omavahelises põimumises. Saadud resultaadi kvalitatiivsetest omadustest sõltub omakorda tegevuse efektiivsus järgnevas või kõrgema astme juhtimistsükliks. Seega läheb ühe juhtimistsükli resultaadi kvaliteet üle teise tsükli resultaadi kvaliteediks. Juhtimis- ja täitevtegevuse efektiivsus tagab nõutava kvaliteediga resultaadi, aga kvaliteetne resultaat, mis vastab süsteemi vajadustele, on juhtimise efektiivsuse eelduseks (tingimuseks). Selles avaldubki mõistete *kvaliteet* ja *efektiivsus* vastastikune tingitus.

Samal ajal ei tohi aga tegevuse resultaati vaadelda kui nähtust, mis iseendast tagab järgneva või kõrgema astme juhtimistsükli efektiivsuse. Mil viisil üks juhtimistsükkel täidab oma funktsioone teise suhtes, sõltub ühelt poolt sellest, kuivõrd saavutatud resultaat rahuldab süsteemi vajadusi, ja teiselt poolt subjektiivse ja objektiivsete faktorite koostoimest. Järelikult ei sisalda efektiivsuse mõiste kvaliteedi mõistet. Nad on iseseisvad, samal ajal aga omavahel seotud kategooriad.

Kohtuekspertiisi juhtimine eeldab andmeid juhtimise efektiivsuse kohta. Neid saadakse mitmest allikast. Seejuures on informatsioon kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsuse kohta, mis saadakse statistilistest aruannetest, samuti juhtimis- ja täitevtegevuse praktika üldistusmaterjalidest, ühekülgne ja ebatäielik (fragmentaarne) [10, lk. 22]. See ei ole küllalt esinduslik. Siit ilmneb vajadus teha konkreetseid sotsioloogilisi uuringuid, et uurida kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsust. Sel moel saadakse igakülgset, täielikku ja objektiivset informatsiooni juhtimise efektiivsuse kohta, kusjuures seda nähtust uuritakse kvaliteetselt uuel tasandil [6, lk. 57].

Et mõõta kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsuse taset, on vaja vastavat meetodikat. Selle väljatöötamisel tuleb arvestada juhtimis- ja täitevtegevuse isepära ekspertiisi vallas ning lähtuda sellistest mõistetest nagu operatsioon, resultaadi ja eesmärgi tüüpi kvantitatiivne näitaja, efektiivsustaseme kvalitatiivne näitaja ning efektiivsuskoefitsient.

Kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsuse uurimisel tuleb eristada selle staatilist ja dünaamilist iseloomustust. Efektiivsuse staatilise iseloomustuse puhul on eesmärk iseloomustada süsteemi seisundit, mis on kujunenud juhtimis- ja täitevtegevuses, subjektiivse ja objektiivsete faktorite toimes. Staatiline iseloomustus määrab efektiiv-

sustaseme kindlas ajalõigus. Efektiivsuse kirjeldamine dünaamilises iseloomustuses käsitleb juhtimissubjekti ja -objekti tegevuse efektiivsuse muutumist kohtuekspertiisi korraldamisel teatud aja jooksul.

Efektiivsus on keerukas ja paljutahuline kompleksne nähtus, mida ei ole võimalik ammendavalt mõõta üksnes mingisuguse ühe efektiivsustaseme näitaja abil. Katsed määrata efektiivsust ühe näitaja kaudu viitavad sellele, et efektiivsusnähtust mõistetakse lihtsustatult. Ekspertiisi korraldamine hõlmab juhtimissubjekti ja -objekti tegevusaktide süsteemi, mille eesmärgiks on kindlustada arvukate normatiivsete ja mittenormatiivsete eesmärkide saavutamine ja juhtimisülesannete lahendamine. Siit vajadus kasutada kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsuse iseloomustamiseks erisuguse sisu ja taseme juhtimistsükli kohta mitut näitajat. Nende arv sõltub sellest, kuivõrd täielikult ja igakülgselt peetakse tarvilikuks efektiivsust kirjeldada. Vaja on modelleerida kohtuekspertiisi juhtimise nähtust just näitajate süsteemi abil, kus iga näitaja on selle süsteemi elemendiks.

Juhtimise efektiivsustaseme mõõtmine ja hindamine kohtuekspertiisi korraldamisel võimaldab lahendada kahte praktilist laadi ülesannet: 1) kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsustaseme adekvaatne selgitamine ning üksikute juhtimistsükli efektiivsuse või mitteefektiivsuse tuvastamine, arvestades seejuures subjektiivse ja objektiivsete faktorite toimet; 2) kohtuekspertiisi juhtimise efektiivsustaseme tõstmise võimaluste (reservide) otsimine: madala efektiivsustaseme või mitteefektiivsuse põhjuste selgitamine; teede ja vahendite kavandamine, kõrvaldamaks juhtimissüsteemis ilmnevad puudused ja vead; subjektiivsete ja objektiivsete faktorite ebasoodsa toime neutraliseerimine juhtimisprotsessis ja tingimuste loomine nende positiivse mõju suurendamiseks; teaduslikult põhistatud ettepanekute tegemine kohtuekspertiisi juhtimisprotsessi täiustamiseks.

KIRJANDUS

1. Ebber J. Tarbed: Isiksus / TPedI. Tallinn. 1976. 55 lk.
2. Schneider H., Lüüs O. Kontroll ja IME // Eesti Jurist. 1990. Nr. 1. Lk. 10-14.
3. Harrland H. Zur Rolle Kriminalistik in der Strafrechtspflege // Kriminaltätursachen und ihre Überwindung: Eine Gemeinschaftsarbeit von Strafrechtswissenschaftlern und -praktikern. Berlin: Staatsverlag der DDR, 1964. S. 277-279.
4. Афанасьев В.Г. Некоторые проблемы управления в развитом социалистическом обществе // Научное управление обществом / Академия обществ. наук. М.: Мысль, 1980. Вып. 13. С. 68-116.
5. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. М.: Политиздат, 1981. 432 с.

6. Беллев А.А., Зилков А.И. Ленинский стиль как фактор совершенствования управления социалистическим обществом // Научное управление обществом / Академия обществ. наук. М.: Мысль, 1980. Вып. 13. С. 42-67.
7. Диалектика социальных процессов / А.А. Лысенко, А.И. Горак, Т.И. Яшук и др. Киев: Вища шк., 1983. 216 с.
8. Знания - убеждения - деятельность / Саратов. высш. партийн. шк. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1975. 222 с.
9. Краевский В.В., Высоцкая С.И., Шубинский В.С. Умения и навыки как компонент содержания общего среднего образования // Сов. педагогика. 1981. № 2. С. 51-55.
10. Кузнецов И., Никитинский В., Глазырин В. Эффективность закона: как организовать ее изучение // Соц. законность. 1984. № 7. С. 21-24.
11. Матийченко Б.А. Теоретические вопросы эффективности и качества судебной экспертизы // Организационно-правовые проблемы судебной экспертизы: Сб. науч. тр. / ВНИИСЭ. М., 1982. С. 88-106.
12. Ронаков Н.И. Категория цели: проблемы исследования. М.: Мысль, 1980. 127 с.
13. Сырых В.М. Философские проблемы методологии правовой науки // Сов. гос-во и право. 1977. № 10. С. 36-43.
14. Тихомиров Ю.А. Диалектика управления и самоуправления // Вопр. философии. 1983. № 8. С. 18-30.
15. Цоржев З.У. Соотношения категорий "интерес" и "потребность" // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7: Философия. 1986. № 4. С. 60-64.
16. Шлейдер Х.Х. Контроль в советском государственном управлении / по материалам Эстонской ССР /: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Тарту, 1974. 107 с.
17. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев, В.И. Никитинский, И.С. Самощенко, В.В. Глазырин. М.: Юрид. лит., 1980. 280 с.

KYBERNETISCHE STEUERUNGSSYSTEME BEI DER REGLUNG DER GERICHTSEXPERTISE IM STRAFPROZESSE

Herbert Lindmäe

Zusammenfassung

Die Aufklärung wichtiger Umstände bei der Beweisführung im Strafprozeß, aber auch die Einzelhandlungen zum Sammeln der Beweise - die Prozeßhandlungen, darunter auch die Expertise, sind miteinander im Zusammenhang stehende Informationsprozesse. Da werden die Grundlagen und Gesetzmäßigkeiten der kybernetischen Steuerungstheorie verwendet.

Die erfolgreiche Erfüllung der Ziele und Aufgaben des Strafprozesses als System setzt heutzutage eine umfangreiche Anwendung der Fachkenntnisse auch in Form der Expertise durch die Steuerungssysteme voraus.

Bei der Durchführung der Expertise muß man zwischen den Steuerungssystemen mit unterschiedlichem Niveau und Umfang unterscheiden: 1) die normative Steuerung der Organisation der Expertisen; 2) das Steuerungssystem der Organisation einer konkreten Expertise, das sich in der Sphäre der Rechtsverwirklichung formiert.

Die Steuerung der Expertise im Strafprozeß ist eine der staatlichen Steuerungsformen – als Steuerungssubjekt tritt hier immer ein Staatsorgan auf. Wenn die Expertise in einer Sachverständigenbehörde durchgeführt wird, dann gilt auch als Steuerungssubjekt eine Staatsbehörde.

Bei der Behandlung der Steuerungstätigkeit der Expertise muß man zwischen solchen Grundbegriffen wie das Ziel, das Mittel und das Resultat im System der Steuerung der Expertise ebenso auch die Fachkenntnisse und die Sachverständigentätigkeit unterscheiden.

Das Erreichen des gesetzten Ziels geschieht in der praktischen Tätigkeit. Das ist das primäre Mittel beim Erreichen des Ziels. Die praktische Tätigkeit ist mit den Handlungsmitteln verbunden. Das sind sekundäre Mittel zum Erreichen des Ziels.

Bei der Steuerung der Durchführung der Expertise während der Übergangsperiode in der Republik Estland gibt es wesentliche Mängel. Die Tätigkeit der Sachverständigenbehörden ist unkoordiniert. Um das Steuerungssystem der Expertise in der Republik Estland zu vervollkommen, muß man ein neues Steuerungssystem der Expertise schaffen, wo als Steuerungssubjekt das Justizministerium der Republik Estland, als Steuerungsobjekte aber die zu separaten Behörden gehörenden Sachverständigenbehörden sind. Um ein solches System normativ zu steuern, muß man den entsprechenden Normativakt – die Grundbestimmung der Sachverständigenbehörden – ausarbeiten.

Als Voraussetzung zur Steuerung der Gerichtsexpertise dienen die Angaben über die Effektivität der Steuerung. Dabei muß man zwischen der statischen und dynamischen Charakteristik der Effektivität unterscheiden. Da die Effektivität eine komplizierte und vielseitige komplexe Erscheinung ist, die anhand nur eines beliebigen Merkmals des Effektivitätsniveaus ausführlich nicht zu messen ist, muß man die Effektivität der Steuerung der Gerichtsexpertise mit Hilfe des Merkmalsystem formen.

Das Messen des Effektivitätsniveaus der Steuerung und dessen Bewerten bei der Organisation der Gerichtsexpertise macht es

möglich, zwei Aufgaben praktischer Art zu lösen: 1) die Effektivität der Steuerung der Gerichtsexpertise adäquat zu erklären, dabei Rücksicht auf die Wirkung der objektiven und subjektiven Faktoren nehmend; 2) die Möglichkeiten (Reserven) zur Steigerung des Effektivitätsniveaus bei der Steuerung der Gerichtsexpertise zu suchen.

EMOTSIONAALSE PINGE INSTRUMENTAALDIAGNOSTIKA (EPI) E. POLÜGRAAFI (VALEDETEKTORI) KASUTAMISVÕIMALUSTEST

Rait Maruste, Peep Pruks

1. Sissejuhatus

Kuritegevuse kasv Eestis sunnib nii teadlasi kui praktikuid uute võimaluste otsimisele saamaks praktilist ja efektiivset abi kuritegevusvastases võitluses. Eesti võimaluste juures on raske kui mitte võimatu avastada midagi printsiipsaalselt uut klassikalise kriminalistika vallas. Seetõttu peaks keskendama tähelepanu nendele vahenditele ja meetoditele, mis on juba mitmes riigis kasutusel ning millel on ühiseid kokkupuutepunkte teiste teadusharudega. Üks sellistest on nõukogude süsteemis kõrvale tõrjutud polügraafi (valedetektori) kasutamine kriminaalprotsessis.

Inimorganismi psühhofüsioloogiliste reaktsioonide seos isiku emotsionaalse pingega on olnud põhjuseks, miks käesoleval ajal paljudes riikides kasutatakse polügraafilisi meetodeid süülise teadmise olemasolu tuvastamiseks uuritavate isikute teadvuses.

1.1. Instrumentaalmetoodikate kasutamine

Käesoleval ajal kasutatakse polügraafi (või analoogilisi vahendeid) u. 19 riigis. Instrumentaalmetoodikate väljatöötamisel ning juurutamisel on esirinnas USA ja Jaapan. Analoogilisi metoodikaid rakendatakse ka Iisraelis. Mis puutub Euroopa riikidesse, siis vaatamata asjaolule, et üks laialdaselt levinud metoodikatest (*Tatbestandsdiagnostik*) sai alguse just sajandialguse Lääne-Euroopast, on nende praktiline kasutamine tänapäeval piiratud. Aktiivselt on uuritud ja kasutatakse polügraafi Türgis, Poolas (tuntud rohkem wariograafi nime all), Tšehhoslovakkias, Jugoslaavias. Üksikutel juhtudel on seda rakendatud ka Šveitsis. Peale kümnenditepikust vaheaega on ka Saksamaal uuesti hakatud sellealaste probleemidega tegelema [1]. Nii ilmus kaheksakümnendatel aastatel polügraafi teemal mitu põhjalikku monograafiat [2]. Teistest riikidest, kus polügraaf on tuntud ja praktikas kasutatav, nimetaksime

Lõuna-Koread, Kanadat, Indiat, Iraani, Brasiiliat, Argentiinat, Mehhikot jt.

Terminoloogiast

Erialakirjanduses eksisteerivad kõrvuti põhiliselt kaks terminit: valedektektor (*lie-detector*, *Lügendektektor*, *детектор лжи*) ja polügraaf (*polygraph*, *полиграф*).

Kummatigi tuleks kohe märkida, et termin *valedektektor* on tegelikult ajakirjanduslik (populistlik) sõnaüllitis, mis pakuti USA-s välja juba selle sajandi esimestel kümnenditel. Mingil määral näitab ta idee esialgset pretensioonikust (reaalselt muidugi ükski aparaat kui tehniline vahend ei ole võimeline iseseisvalt valet tuvastama). Teisalt aga tuleb tunnistada, et möödunud aja jooksul on see sõnaühend erialakirjanduses tugevasti juurdunud ja ilmselt ei ole lähitulevikus ette näha sellest loobumist.

Kahjuks andis see ebatäpne määratlus aluse metoodika politiseerimiseks Nõukogude Liidus ning sellest tulenevalt negativistlikule suhtumisele nii aparatuuri ja metoodikasse kui ka nende praktilisse kasutamisse.

Spetsialistid, kes töötavad vahetult vastava aparatuuriga ja rakendavad erinevaid metoodikaid, eelistavad neutraalsemat terminit – *polügraaf*. Teoreetilistesse diskussioonidesse laskumata konstateerime, et kõige lühemalt võiks termini sisustada järgmiselt: *polügraaf*, s.o. aparaat (mööteriistade kompleks, seade), mis mõõdab ja registreerib üheaegselt ning katkematult inimese füsioloogiliste funktsioonide dünaamikat. Siit tuleneb otseselt fakt, et aparaat kui tehniline vahend on võimeline fikseerima üksnes teatud füsioloogilisi muutusi ja mitte rohkemat. Millest oli reaktsioonide muutus esile kutsutud, selle järelduse peab tegema operaator (ekspert) ning lõppastmes uurija/kohus.

Terminoloogilise selguse huvides pakuksime välja termini – emotsionaalse pinge instrumentaaldiagnostika (EPI).

2. EPI loodusteaduslik alus

Instrumentaaldiagnostika teaduslik põhistatus on nüüdisteaduses läbikäidud etapp. Sellealased diskussioonid ulatuvad möödunud sajandi lõppu ja käesoleva aastasaja algusesse, mõne küsimuse suhtes aga 40.–50. aastatesse. Seega võib meetodi teaduslikkuse probleem (psühhofüsioloogiline aspekt) tõusetuda üksnes situatsioonis, kus sellealaste küsimustega puututakse kokku esmakordselt. Segaduste vältimiseks rõhutaksime siiski järgmisi põhifakte.

Emotsioonis eristatakse kahte komponenti: 1) subjektiivset emotsionaalset elamust; 2) emotsiooni väljendmist objektiivses fü-

sioloogilises (somaatilises ning vegetatiivses) sfääris. Seega on emotsionaalsete seisundite väljendumine objektiivselt jälgitav ning fikseeritav. Esmatähtis on siinjuures asjaolu, et vegetatiivse närvisüsteemi poolt reguleeritavad funktsioonid ei allu otseselt teadlikule kontrollile.

Emotsiooni (ärevus, hirm vms.) kutsub esile ka olukord, kus inimene on ebasiiras, ei käitu loomulikult (varjab midagi või valetab). Emotsioon on seda intensiivsem, mida isiksuslikult olulisem on varjatav elamus (süüline teadmine). Oht saada paljastatud ja karistatud on kahtlemata isiksuslikult oluline.

Traditsiooniliselt on emotsionaalsete seisundite uurimisel kasutatud järgmisi parameetreid.

1. Naha elektrijuhtivus ehk naha galvaaniline reaktsioon [3]. Käesoleval ajal peetakse seda üheks tundlikumaks ja efektiivsemaks parameetriks, mille abil erinevate uuringute andmetel vähemalt 92–95 %-l juhtudest tuvastatakse emotsionaalne signaal. Naha galvaaniline reaktsioon on maksimaalne momendil, kui võetakse vastu otsus anda valevastus.

2. Südame-veresoonekonna talitluse parameetrid: südame rütm (EKG), arteriaalne rõhk, veresoonte täituvus (pletüsmograafia).

3. Hingamine (sagedus, amplituud) – pneumograafia.

Punktides 2 ja 3 nimetatud näitajad on samuti traditsioonilised emotsionaalse pinge parameetrid. Nad on küllaltki informatiivsed ja instrumentaalselt kergesti fikseeritavad. Emotsionaalse pinge parameetreid on ühtekokku u. 15–20, siinnimetatud on aga probleemi seisukohalt olulisemad.

Rõhutame seda, et emotsioonid peegelduvad füüsisel, teisisõnu, emotsionaalsed muudatused avalduvad indiviidi tahtest sõltumata tema organismi füsioloogiliste reaktsioonide dünaamikas. Kogu küsimus on selles, et seda täpselt (mitte nn. kogenud silmaga) mõõta ja õigesti interpreteerida.

3. EPI kasutamisevõimalusi kriminaalprotsessis

Instrumentaaldiagnostika rakendamisevõimalus kriminaalprotsessis põhineks eespool fikseeritud faktidel:

- 1) emotsionaalsete seisundite muudatused väljenduvad organismi füsioloogiliste funktsioonide dünaamikas;
- 2) muudatused ei allu isiku tahtele;
- 3) organismi reaktsioone on võimalik objektiivselt instrumentaalselt mõõta ja fikseerida.

Iga kuritegu jätab jälgi nii ümbritsevasse materiaalsesse maailma kui ka kuriteoga seotud isiku teadvusse. Need jäljed, mis eksisteerivad kurjategija teadvuses, kujunevad emotsioonidest tugevasti mõjutatuina, kuna kuritegu kui sündmus ja sellega seonduvad

faktilised asjaolud on oma loomult kahtlematult tugeva emotsionaalse mõjuga nähtused. Neid jälgigi on võimalik täppisteaduslikult fikseerida. Kuriteo toime pannud isik püüab uurimisorganite eest tegelikke asjaolusid varjata. See on psühholoogiliselt mõistetav, kuna inimeses, kes on teadlik eeldatavast karistusest, rakendub tööle enesekaitsemehhanism. Isik, püüdes varjata temale teadaolevat, ohtlikku fakti, erutub. Seda emotsionaalset pinget reedavad aga objektiivselt instrumentaalsel teel fikseeritavad muutused füsioloogilistes funktsioonides.

Süülise teadmise olemasolu tuvastamine uuritaval isikul vajab teaduslikult põhjendatud meetodikat. Just meetodika on see sõlmküsimus, mis annab vastuse, kas ja kuidas, millises ulatuses ning millistel juhtudel on EPI rakendatav meie kriminaalkohtumenetluses.

Maailmapraktika on rikas erisuguste meetodikate poolest, millest igaühel on oma positiivsed ja negatiivsed jooned. On pikemaajagi selge, et lihtne on kinnitada inimesele külge andurid ja saada objektiivne pilt tema psühhofüsioloogilistest reaktsioonidest. Kuid missuguseid järeldusi me võime teha saadud polügrammide alusel, just see on küsimuste küsimus. Inimesele esitatavate test-ärritajate valik ja esituskava eeldavad sügavaid professionaalseid teadmisi nii psühholoogias, psühhofüsioloogias kui ka kriminalistikas.

Et mitte jääda üldsõnaliseks, esitame siinkohal ühe võimaliku instrumentaalmetoodika põhiprintsiibid, mis töötati välja juba käesoleva sajandi alguses. Üks meetodika edukatest katsetajatest Nõukogude Liidus oli vene/nõukogude tuntud psühholoog A. Luria. Ta realiseeris oma meetodikat (*сопряженная моторная методика*) aastail 1927–1932, töötades Moskva kubermangu prokuratuuri juurde loodud eksperimentaalpsühholoogia laboratooriumis. Kontsentreeritud kujul nimetuse all *guilty knowledge technique* esitas meetodika USA psühholoog D. Lykkeni 1959–1960 avaldatud artikliseerias. Tänapäeval kasutatakse seda näiteks Poolas (*modus operandi* meetodika – M. Kulicki).

EPI meetodika seisneb psühhofüsioloogiliste testide korraldamises uuritavale isikule. Sellele eelneb operaatori-eksperimentaatori (eksperdi) poolne sündmuskoha olustiku detailne tundmaõppimine ning vajaliku testmaterjali (esemed, fotod jms.) valimine/kogumine. On oluline, et oleks tagatud sündmuse tehiolude ja sündmuskoha vaatluse detailandmete mitteteadaasaamine kõrvaliste isikute, sh. võimalike kahtlusosaluste poolt. Järgneb uurimisorgani-poolne kahtlusosaluste (testitavate) ringi kindlakstegemine ning eksperimendi (eksperimenti) ettevalmistamine. Eksperiment viiakse läbi vabatahtlikkuse alusel [4]. Enne seda luuakse selleks sobiv õhkkond, mis valmistab isiku eksperimendiks psühholoogiliselt ette. Eksperiment tuleb korraldada ruumis, kus uuritavat isikut ei segaks foonimüra (kõnelused, telefon, kõrvaliste isikute juuresolek jm.). Eksperiment hõlmab

vähemalt 6–8 eri testi, mille tulemused kogumis annavad piisava tõeväärtuse.

Testides esitatakse isikule teatud hulk testärritajaid (stiimuleid). Nendeks on nt. fotod, esemed, pildid, videolõigud jm. Osa nendest on kriitilised stiimulid, s.o. need, mis on otseselt seotud kuriteoga, ja teine osa – neutraalsed stiimulid, mille ülesanne on rahulikkuse fooni selgitamine. Kriitilised stiimulid on saadud sündmuskoha vaatlusel, neutraalsed on aga kõrvalised. Väga oluline on see, et isikule esitatavad stiimulid oleksid tõepoolest emotsionaalse koormusega, mistõttu erilise tähtsuse omandavad kuriteoga seotud detailid, mis saavad-olla teada inimesele, kes on selle teo ise toime pannud või on sellega puutumuses olnud. Kõrvaline inimene, kes neid detaile ei tea, kellel puudub süüline teadmine, emotsioonide ei anna. Valides stiimuliks detailid või üksikasjad, mida saavad teada üksnes teo toimepanijad või vahetult sellega seotud isikud, välistatakse võimalikud eksitused. Seega esitatakse relevantssed stiimulid kõrvuti analoogiliste irrelevantsetega.

Näiteks: Kannatanu tapeti noaga, mis on uurimisorganite valduses, ning see, millise noaga tapmine toime pandi, on teada üksnes teo toimepanijale ja uurimisorganile. Testis esitatakse järjest teatud arv nuge, mille hulgas on ka kuriteoriist. Kõrvalisele isikule on nad kõik ühesugused noad, kurjategijas kutsub aga “oma” noa nägemine tahtmatult esile tugeva emotsionaalse reaktsiooni. Või kui kahtlusalune väidab, et ta kannatanut ei tunne ega ole temaga ealeski kohtunud, esitatakse talle rida kannatanuga sarnaste, kuid kahtlusalusele tõenäoliselt tundmatute isikute fotosid, mille hulgas on ka kannatanu foto.

Lõpptulemusena püütakse saada vähemalt 6–8 polügrammi, kus on fikseeritud uuritava isiku psühhofüsioloogilised reaktsioonid nii kriitilistele kui ka neutraalsetele stiimulitele. Kui nüüd reaktsioonides leitakse tähelepanuväärne ja statistiliselt usaldusväärne testi seisukohalt oluline erisus kontrollandmetest just kriitiliste stiimulite korral, on alus kahtlustada isikut kuriteo toimepanemises või sellega seotuses.

EPI on eriti efektiivne järgmistel juhtudel.

1. Kahtlusaluseid isikuid on palju (või väga palju). Nende kõigi kontrollimine tavaliste meetoditega on töömahukas. Sel juhul suudab hästi ettevalmistatud testiseerida tuvastada ilmselt süüitud isikut väga lühikese aja vältel ja nad kahtlusaluste ringist (vähemalt esialgu) elimineerida. See võimaldab aga vältida süütute inimeste ruineerimist alusetute kahtlustustega ning tühikäike vältides töötada õiges suunas. Õeldut tuleks pidada EPI väga oluliseks tulemuseks, mida aga kahjuks ei ole avalikkuse ees senini rõhutatud.

2. Testide läbiviimine on psühholoogiliselt kasulik, eriti isikute suhtes, kes on esmakordselt uurimise all. On piisavalt juhtumeid, kus paljas teadmine EPI kasutamisest viib süü ülestunnistamisele.

4. Tehniline aspekt

Testide läbiviimine eeldab aparatuuri olemasolu. On olemas suur hulk erisuguste tehniliste võimalustega seadmeid.

Maailmas on tuntumad kaks USA firmat, kes valmistavad vajalikku aparatuuri: "C.H. Stoelting Co." ja "Lafayette Instrument Co.", neist esimene valmistab u. 98 % kogu aparatuurist. Firma "Lafayette" annab kolm korda aastas välja ka ajakirja "Polygraph Update".

Enamik polügraafe erinevad üksteisest üksnes tehniliste üksikasjade poolest, mis kogenud operaatori puhul sisulist rolli ei mängi, kuid sellest sõltub seadme hind. Viimane kõigub 2500–4000 \$ vahel. Professionaalide poolt kasutatavad polügraafid maksavad u. 3000 \$.

Polügraafe toodeti ka Nõukogude Liidus, kuid üksnes meditsiinilisteks uuringuteks. Nende hind sõltub kanalite arvust jms. Need on aga enamasti statsionaarsed, kohmakad ja massi poolest mitte eriti kerged seadmekompleksid, millega operatiivne töötamine on raske. Ja mis kõige olulisem – nad on ehitatud teistel eesmärkidel. Samal ajal ei ole tehniliselt probleemiks ehitada Eestis polügraafi mudel, mis rahuldaks uurimise vajadusi.

5. Õiguslik-protsessuaalne aspekt

Senise praktika analüüs pakub EPI kasutamiseks kuritegude eeluurimisel kahte lahendust.

1. Kui operatiiv-tehniline vahend erinevate uurimistoimingute läbiviimisel (ülekuulamine, läbiotsimine, isiku ja eseme äratundmiseks esitamise). Levinuim (teoreetiline) variant on polügraafi kasutamine ütluste objektiviseerimiseks ülekuulamisel. Muu hulgas võimaldaks see:

a) objektiivselt tuvastada ütlusi andva isiku suhtumist uuritavasse kuriteosse, leida ütlustes emotsionaalselt pingestatud kohad;

b) valida õige taktika ja korrigeerida seda kogu ülekuulamise kestel;

c) töötada välja uurimisversioone.

2. Kui ekspertiisi liik.

Esimesel juhul pole saadud andmed tõendid, neid kasutatakse operatiivse informatsiooni tähenduses, mis teatud juhtudel ja olukorras kergendab eeluurimist. Need andmed ei kajastu üheski protsessuaalses dokumendis ja loomulikult ei tohi neile ka viidata.

Teises variandis omandavad andmed kohtuliku töendi tähenduse. Loomulikult tuleb sel juhul kasutada teaduslikult põhjendatud meetodikat ning EPI rakendamine ning tulemused vormistada vastavalt kohtuekspertiisi teostamise ja vormistamise nõuetele. (nii on see nt. Poolas). Sel juhul on EPI rakendamise tulemustel kohtuliku

tõendi (eksperdi arvamus) tähendus. Suurema töömahu ja teatud eeltingimuste vajalikkuse tõttu tuleks EPI kasutamine ekspertiisi vormis kõne alla raskete ja keeruliste kuritegude eeluurimisel.

Kokkuvõtteks

1. EPI on tõsiteaduslik, efektiivne ja maailmapraktikas kasutatav meetodika, mis tuleks võtta kasutusele ka Eesti Vabariigi õiguskaitstes.

2. EPI-d tuleks protsessuaalses mõttes käsitada kui psühholoogiaekspertiisi üht alaliiki koos kõigi sellega kaasnevate õiguslike järeldustega.

3. Eelõeldu realiseerimiseks peame vajalikuks:

a) Eesti Vabariigi õiguskaitseorganite põhimõttelist otsustust EPI kasutuselevõtu kohta Eestis;

b) Sellekohaste ettevalmistavate uuringute korraldamist ja aparatuuri hankimist/valmistamist.

Ettevalmistavatel uuringutel tuleb üksikasjalikult välja töötada emotsionaalse pingeseisundi instrumentaaldiagnostika meetodika. Vajaliku aparatuuri loomiseks ja kogemuste omandamiseks oleks hea muretseda üks polügraafi eespoolnimetatud firmadest. Edaspidi oleks võimalik baseeruda mõne olulisema sõlme sissetoomisele ning neist ise aparatuuri valmistamisele. On mõeldav, et väikeseseerialise tootmisega on võimalik katta kulusid aparatuuri ja meetodika realiseerimisega idaturul.

4. Seada EPI kasutamise üle sisse range kontroll, milleks seadme kasutajad (operaatorid) peavad läbima kursused ning omandama litsentsi.

KIRJANDUS. MÄRKUSED

- 16.02.1954. a. keelustati Lääne-Saksamaal polügraafi - valedetektori kasutamine kriminaalprotsessis.
- Vt. Delvo M. Der Lügendetektor im Strafprozeß der USA: Eine Auswertung und kritische Würdigung der U.S.-amerikanischen Fachliteratur zum Thema "Wissenschaft der Polygraphie", der Rechtsprechung und der juristischen Literatur in Hinblick auf eine mögliche Verwertbarkeit der Polygraphen im Strafverfahren der Bundesrepublik Deutschland. Frankfurt/M.: Athenaum Verlag, 1981. 432 S. Wegner W. Täter-schaftsermittlung durch Polygraphie. Köln usw.: Heymann, 1981. 245 S. Steller M. Psychophysiologische Aussagebeurteilung: Wissenschaftliche Grundlagen und Anwendungsmöglichkeiten der "Lügendetektion". Göttingen usw.: C.J. Hogrefe, 1987. 186 S.
- Tugeva emotsionaalse pingeseisundis inimese nahk (eriti sõrmedel) niiskub (inimene higistab) ja see suurendab naha elektrijuhtivust.

4. See võib näida paradoksaalsena, kuid näiteks Poola kriminalisti M. Kulicki paarikümneaastase praktika jooksul ei ole keegi testi korraldamisest keeldunud. Ilmselt töötab mehhanism, kus süütl pole niikuinii midagi karta, seevastu aga süüdlane kardab keeldumisega tõmmata endale asjatut tähelepanu.

ÜBER DIE ANWENDUNGSMÖGLICHKEITEN DER INSTRUMENTALDIAGNOSTIK DER GEFÜHLSBETONTEN SPANNUNG ODER DES POLYGRAPHEN ("DER LÜGENDETEKTOR")

Rait Maruste, Peep Pruks
Zusammenfassung

Im Artikel wird ein Überblick über die Anwendungsmöglichkeiten der Instrumentaldiagnostik der gefühlsbetonten Spannung im Kampf gegen das Verbrechen gegeben. Es wird die Weltpraktik zum Bewußtsein gebracht, die Terminologie präzisiert, der Überblick über die psychophysiologische und technische Grundlage der Methodik und die möglichen Rechtsprobleme beim Anwenden der ID im estnischen Rechtsschutz gegeben.

Zusammenfassend werden folgende Schlußfolgerungen gezogen:

1. ID ist eine den Tatsachen entsprechende, effektive und in der Weltpraktik gebräuchliche Methodik, deren Anwendung auch in der Republik Estland notwendig wäre.

2. Im prozessualen Sinn müßte die ID als eine der Untergruppen der Psychologieexpertise samt allen damit verbundenen rechtlichen Schlußfolgerungen behandelt werden.

3. Um das Obenerwähnte zu verwirklichen, wäre es nötig:

a) das prinzipielle Einverständnis der Rechtsschutzorgane der Republik Estland für die Ingebrauchnahme der ID in Estland;

b) die Durchführung der diesbezüglichen vorbereitenden Untersuchungen und die Beschaffung/Herstellung der Apparatur.

Im Laufe der vorbereitenden Untersuchungen muß ausführlich die Methodik der ID des emotionalen Spannungszustands ausgearbeitet werden.

4. Über die Anwendung der ID muß eine sehr strenge Kontrolle sein. Die Personen, die mit diesem Apparat arbeiten, müssen an entsprechenden Kursen teilnehmen und eine Lizenz bekommen.

POLÜGRAAFI ANDMETE OLEMUSEST

Peep Pruks

1. Emotsionaalse pinge instrumentaaldiagnostika (EPI) rakendamise kriminaalprotsessis eeldab polügraafi vahendusel saadud andmete olemuse sisulist analüüsi. Sügavuti minek selles küsimuses pakub lähtekohad EPI-ga seonduva probleemidekompleksi lahendamiseks, andes ühtlasi teoreetilise põhjenduse polügraafi kasutuselevõtuks kuritegude eeluurimise praktikas.

Erialakirjanduses tuuakse polügraafiga seonduvas temaatikas esile sellised aspektid nagu füsioloogiline, psühholoogiline, tehniline, sotsiaal-õiguslik, protsessuaalne, meetodiline, taktikaline jne.¹ Kummagi on seesugune struktureerimine üsnagi tinglik ja puudulikki ning selline käsitusviis jätab vaatluse alt välja olulised probleemid, kuna neid ei hõlma ükski üldnimetatud alajaotus. Üks sellistest probleemidest, mis nõuab kompleksset käsitusviisi, on küsimus polügraafi andmete olemusest.

2. Polügraafi puudutavates publikatsioonides väljendatakse sageli kas täiesti eitavat suhtumist seadmesse ning vastavate instrumetaalmeetodikate rakendamisse või ollakse ette negatiivselt häälestatud EPI kasutamise suhtes kriminaalprotsessi raamides. Tihti peale on sellise suhtumise aluseks asjaolu, ei tunta polügraafi tegelikke võimalusi.

Polügraafi pooldajad märgivad õigustatult, et niipea kui tuleb juttu polügraafist, asendub õiguslike probleemide käsitus teoretiseerimisega aparadi tehniliste võimaluste üle, kusjuures sel alusel tehakse üsnagi katteoorilisi järeldusi. Tuleb ette ka lihtsalt polügraafi sotsiaal-õiguslike ja tehniliste aspektide eklektilist käsitlust.

Ebaõige arusaam polügraafiga saadud psühhofüsioloogilise informatsiooni olemusest ja õiguslikust tähendusest on sageli selleks aluseks, millelt hargneb edaspidi terve valede otsustuste ahel. Seetõttu on kohane keskendada tähelepanu just sellistele sõlmküsimus-

¹ Eestikeelses juriidilises kirjanduses puudub seniajani vähemgi terviklik käsitus sellisest diskussioonilisest valdkonnast nagu psühhofüsioloogilise informatsiooni kasutamine kriminaalprotsessis. Arvestatavaks katseks sel alal tuleks pidada 1982. a. Liina Vaiksaare poolt R. Maruste juhendamisel kirjutatud diplomitööd "Polügraaf kriminaalistikas ja kriminaalprotsessis". Põgusalt on polügraafi temaatikast trükkisõnas puudutanud T. Baclmann ja B. Maruste [1, lk. 70] ning H. Lindmäe [2, lk. 120].

tele, mis võõrkeelses erialakirjanduses on põhjustanud diskussiooni ja mille analüüs annab võtme polügraafi andmete olemuse õigeks mõistmiseks: polügraaf kui tehniline vahend: metoodika tähendus; polügraafi andmete eesmärk.

I. Polügraaf kui tehniline seade

Ilmselt on siin olulisim kokkuvõetav küsimusse: millele reageerib e. mida registreerib polügraaf. Vastus sellele on lihtne ja ühetähenduslik: seade registreerib inimorganismi mitme füsioloogilise funktsiooni dünaamikat. Samal ajal tuleb kirjanduses ette süüdistusi, nagu tuvastaks polügraaf valet.

Näiteks märgitakse, et "reas riikides, eriti aga USA-s kasutatakse ülekuulamise vahendeid vale tuvastamiseks süüdistatava ütlustes e. polügraaf paneb diagnoosi – kas ülekuulataav valetab või mitte".

Niisugused formuleeringud on paratamatult kahetähenduslikud. Ühest küljest jääb sõnasõnalisest tõlgendusest mulje, nagu fikseeriks polügraaf tehnilise vahendina mingi sümptomite kogumi, mis tõendab valet kontrollitava isiku ütlustes (e. vastupidi, registreerib seda, et isik räägib tõtt)².

Teisest küljest on loomulikult loogilisem oletada, et ülaltoodud mõtteavalduste autorid süüdistasid polügraafi selles, et tema kui tehnilise seade abil tuvastatakse valet, s.t. otsustuse vastustes esineva vale kohta teeb polügrammide alusel operaator/eksperimentaator.

Tuleb rõhutada, et nii nagu ei ole olemas sümptomite kogumit, mis ühetähenduslikult ja kahtlusteta osutaksid valele (tõele) isiku vastustes, nii ei eksisteeri ka tehnilist seadet, mis oleks iseenesest võimaline valet (tõde) registreerima. Tegelikult on polügraaf suuteline fikseerima inimorganismi füsioloogiliste funktsioonide dünaamikat. Vale (tõde) on eetilis-juriidiline kategooria ning on ilmne, et selle registreerimine tehniliste vahenditega pole võimalik. Seega võib polügraafi ainukese ülesande kokku võtta lausega: fikseerida erisuguste füsioloogiliste funktsioonide dünaamikat. Sellega tema osa ammendub ning mingeid muid vahetuid ülesandeid polügraafil kui tehnilisel seadmel pole ega saagi olla.

Vaidlusi võib tekitada küsimus, kas polügraafiga fikseeritav füsioloogiliste funktsioonide dünaamika ikka väljendab uuritava isiku emotsionaalse sfääri muudatusi e. kas polügraafi andmed kujutavad

² On selge, et selline sõnasõnaline tõlgendus on üsnagi primitiivne ning ilmselt peeti seejuures silmas hoopis midagi muud. Kummatigi tuleks arvestada, et põhimõteteliste küsimuste lahendamisel tekitavad ebatäpsed formuleeringud üksnes segadust.

Siinkirjutaja pööras sellele tähelepanu vaid põhjusel, et edaspidi välistada sellel alusel igasugused spekulatsioonid.

endast psühhofüsioloogilist informatsiooni. Möödunud kümnendite kestel on psühholoogid ja füsioloogid, toetudes hulgalistele eksperimentaalsetele uuringutele, vastanud sellele küsimusele jaatavalt. Juriidilise kirjanduse analüüs võimaldab teha järelduse, et üldjoontes ei vaidlusta seda ka juristid, märkides, et "välised sümptomid lubavad valedetektoril abil järeldada emotsionaalse pinge seisundi teket ning füsioloogilisi kõrvalekaldeid teatud faktide meenutamisel". Seega võiks konstateerida, et muutused isiku emotsionaalsetes seisundites peegelduvad muudatustena tema füüsis.

Omaette alaküsimuseks on teinekord kujunenud see, kuivõrd objektiivne on instrumentaalselt fikseeritav psühhofüsioloogiline informatsioon.

Juhul kui püstitatakse ülesanne tuvastada muudatused isiku emotsionaalses sfääris, ei ole tulemuse seisukohalt sugugi ükskõik, mil viisil seda tehakse. On ilmne, et visuaalsel talletamisel, mille kestel vaateleja toetub peamiselt oma praktilistele kogemustele, intuitsioonile vms., sõltub resultaat otseselt subjekti individuaalsetest võimetest. Need on aga inimestel väga erinevad. Pealegi jäävad emotsionaalsete seisundite võimalikud muutused sageli märkamatuks, eriti siis, kui kontrollitaval isikul on tugev enesevalitsus või kogemusi käitumaks situatsioonides, mis kogemusteta isiku jaoks on emotsionaalselt pingestatud. Siin tulebki appi polügraaf, mille kasutamine välistab enamikul juhtudel mainitud vajakaajämised. Ka võimaldab seadme kasutamine fikseerida selliseid psühhofüsioloogilisi reaktsioone, mis inimsilmale on kättesaamatud, ent sisaldavad olulist infot (naha galvaaniline reaktsioon; kõneparametrid jt.)³. On oluline, et polügrammid annavad graafikutena pideva ja süsteemse, samas kahtlemata objektiivse pildi kontrollitava isiku psühhofüsioloogilistest reaktsioonidest. See pole aga jõukohane ükskõik kui suurte praktiliste kogemustega isikule. Ning selles tähenduses on polügraafil loomulikult vaieldamatud eelised.

II. Metoodika tähendus

Kuna EPI tulemuseks on teatud arv polügramme, tõusetub vältimatult küsimus – milliseid teaduslikult põhjendatud järeldusi võib saadud graafikute alusel teha. See on kujunenud EPI teooria üheks kesksamaks ja olulisemaks küsimuseks.

Erialakirjanduses oponentide poolt esitatav kaalukaim argument polügraafi kasutamise vastu ongi väide, et psühhofüsioloogiliste

³ See on ka üks põhjusi, miks videosalvestuse kasutamine ei ole niivõrd efektiivne, kuigi võimaldab samuti jäädvustada erapooletult isiku emotsionaalset käitumist.

karakteristikute muutused ei võimalda vastata küsimusele toimunud muutuste põhjuste kohta⁴. Ühese vastuse puudumine on tekitanud kahtlusi polügraafi ning üldse instrumentaalmetoodikate teaduslikkuses.

Nii väidetakse, et polügraafi andmed ei vasta teaduslikkuse nõuetele, kuna fikseeritud füsioloogilised reaktsioonid on võimetud seletama muutuste põhjusti.

Hingamise ja pulsi muutused on üksnes organismi vastureaktsioon mingile välisele ärritajale, reaktsioon, mis üsna tõenäoliselt ei olegi seotud esitatava küsimusega. Seetõttu on selge, et kontrollküsimuste meetodi teaduslikkus ei kannata mingit kriitikat.

Polügraaf on võimetu määrama vegetatiivsete muutuste tõelist põhjust.

Seejuures rõhutatakse ka, et kontrollitava isiku reaktsioonide põhjuseks ei pruugi olla üksnes vales tingitud emotsionaalne pinge.

Reaktsioonide põhjuseks võib-olla mingi sündmuse, juhtumi meenutamine, kusjuures kontrollitava isiku teadvuses tekivad assotsiatsioonid ei pea seonduma tema kuriteost osavõtuga või tema informeeritusega selle faktilistest asjaoludest.

Ka mõjutab igasugune füüsiline ja emotsionaalne tõuge väljastpoolt organismi funktsioonide normaalset kulgu.

Seega konstateeritakse täiesti põhjendatult, et on võimatu absoluutse tõsikindlusega tuvastada, missugune olemasolevatest mõjuritest kutsus esile selle või teistsuguse reaktsiooni. Siit jõuame paratamatult juba eelpoolõeldud järeldusele, et EPI abil on rangelt öeldes võimalik kontrollitaval isikul tuvastada vaid füsioloogiliste reaktsioonide dünaamikat, mis arvestades testi korraldust, peegeldab tema emotsionaalsete seisundite muutusi. See on EPI esimene sõlmpunkt (loodusteaduslik aspekt).

EPI teine oluline sõlmküsimus on see, kuidas (mil viisil) korraldada EPI-testiseeria, et olla veendunud selles, et polügraafi vahendusel registreeritud andmed peegeldavad seda vahetut psühhofüsioloogilist seost, mis eksisteerib kontrollitavale isikule esitatava kriitilise (kuriteoga seotud) stiimuli ning psühhofüsioloogiliste funktsioonide dünaamika vahel.

See on eelkõige küsimus EPI testide metoodikast.

Seega asetub rõhk mitte polügraafide kui tehnilisele seadmele, vaid tema kasutamise metoodikale. Seadme pidev tehniline täiustamine aitaks küll muuta psühhofüsioloogiliste reaktsioonide fikseerimise tundlikumaks ja täpsemaks, kuid kogemustega spetsialisti puhul ei ole aparadi tehnilistel

⁴ Sellele iseenesest täiesti õigele asjaolule juhivad tähelepanu ka polügraafi pooldajad, märkides, et instrumentaalmetoodikate peamine nõrk koht seisneb selles, et ei suudeta õiguspädevalt ega 100 % tõenäosusega öelda, miks see või teine kriitiline stiimul kutsus esile erutusele viitava reaktsiooni [1. lk. 70].

täiustustel siiski põhimõttelist tähtsust. Lahendus peitub just metoodika kasutamises.

Kui rakendatav metoodika võimaldab resultaadina tõsikindlalt tuvastada mainitud seose olemasolu (puudumise), tuleks ta arvata teaduslikult põhjendatuks ning saadud järeldustele anda juriidiline vorm kohtuliku tõendi tähenduses⁵. Kui aga ei õnnestu välistada teiste faktorite võimalikku segavat mõju, mis põhjustaksid uuritava isikul võimalikke ebaadekvaatseid reaktsioone, ei tähenda see, et sellise psühhofüsioloogilise informatsiooni kasutamine kuritegude eeluurimisel oleks välistatud. Taoline andmestik on käsitletav orienteeriva informatsioonina.

Seega pakub metoodika iseseenesest lähtealuse lahendamaks küsimust EPI rakendussfäärist. Esimesel juhul saab selleks olla vaid ekspertiis, teisel juhul ülekuulamine, äratundmiseks esitamine vms., kus saadav informatsioon oleks kasutatav abimaterjalina.

III. Polügraafi andmete eesmärk

Möödunud kümnendite kestel on see küsimus põhjustanud diskussioone, pakkudes ühtlasi lähteainet paljudeks spekulatsioonideks. Polügraafi käsitlevates artiklites on seadmele omistatud piisavalt mitmekesine võimete spekter, alates süüdistustest, nagu lubaks aparaat tuvastada katsealuse süü⁶ kuriteo toimepanemises, kuni väiteni, et polügraafi vahendusel saadud andmed viitavad üksnes kontrollitava isiku võimalikule ebasiidusele.

Äärmuslikku formuleeringut, nagu tõendaksid ameerika kriminalistid ja politseipspecialistid polügraafiga katsealuse süüisuse või süütuse, tuleb sageli ette just instrumentaaldiagnostika oponentide seisukohavõttudes. Üpris levinud on ka arvamus, et ülekuulamisel kasutatakse polügraafe vale (tõe) tuvastamiseks ülekuulatava ütlustes. Rõhutagem, et müüdi tehnilisest vahendist (valedetektorist), mis justkui võimaldab otsustada isiku süü üle või lubab selgitada vale (tõe) esinemise katsealuse ütlustes, löi ajakirjandus (eriti Ameerika press), kuid seda ideed on toetatud ka erialaartiklites. Seejuures tuleb ette ebamääraseid formuleeringuid ja eesmärgiseadmist, mille puhul on raske mõista, mida üks või teine autor tegelikult silmas

⁵ Probleem on selles, et välistada võimalikud vaheastmed, muuta kontrollitava isiku reageerimine stiimulitele maksimaalselt vahetuks. Teisisõnu, olla kindel selles, et just esitatav stiimul oli selle või teistsuguse reaktsiooni põhjuseks.

⁶ Seda võtet, et seadmele omistatakse võime otsustada isiku süü küsimus, kasutatakse polügraafide hinnangu andmisel eriti nõukogude autorite seisukohavõttudes. Sellele järgneb tavaliselt üldistus aparaadi ja instrumentaalmetoodikate kohta üldse, kuulutades need teadusväliseks.

pidas⁷. Et öeldu ei jääks paljasõnaliseks väiteks, illustreerigem seda konkreetse näitega.

S. Jani ja G. Zlobin kirjutavad, et "tehniliselt on täiesti põhjendatud ja produktiivne kasutada polügraafi vahendina saamaks abiinformatsiooni ütlusi andva isiku oletatavast siirusest või ebasiirusest".

Teisalt märgivad autorid, et "polügraafi kasutamise mõte kuritegevusvastases võitluses seisneb just selles, et eristada valet tõest".

Kummatigi esinevad nad eelöeldu järel formuleeringuga, mis seda sisuliselt eitab: "Süüdistada isikut polügraafi graafikute abil valetamises on mitte ainult vormilt lubamatu, vaid ka sisuliselt võimatu. Valet võib tõestada üksnes tuntud protsessuaalselt lubatud vahenditega, s.o. faktide kogumise, fikseerimise ja hindamisega [3, lk. 128–129].

Erialäartiklites on levinud seisukoht, mille kohaselt polügrammid võivad kaasa aidata järelduse tegemisele isiku n.ö. asjasse (konkreetsesse sündmusesse või objekti) puutumise kohta. Sellega peetakse silmas isiku teadvusse kuriteo toimepanemisel talletunud jälgede tuvastamist⁸, kuna neid on võimalik täppisteaduslikult fikseerida. Teisisõnu, polügraafi andmete eesmärgiks pole tõestada, et isik on süüdi, või välja selgitada vastustes sisalduv vale, vaid nende põhiliseks väärtuseks peetakse võimalust avastada kontrollitava isiku sellist informeeritust toimepandud kuriteost ("süülised" teadmised), mida ta võib teada üksnes juhul, kui ta ise pani kuriteo toime või oli sellega puutuvuses.

Ülaltoodud arvamusingvariantide hindamisel tuleks esmalt arvestada asjaoluga, et formaalteoreetilises mõttes on määratluste – süü, vale, tõesus, siirus, ebasiirus, asjasse puutumine vms. – abstraktsiooniaste erinev. Erineb ka neis sisalduva informatsiooni hulk. Tähenduse järgi võiks neid struktureerida selliselt: 1. süü; 2. vale (tõde), ebasiirus (siirus), tõesus; 3. asjasse puutumine.

On argumenteerimatagi selge, et mingil juhul ei saa väita, et polügraafi andmete (EPI) eesmärgiks on tuvastada isiku süü. Väide, et polügrammid võimaldavad kahtlustada kontrollitava isiku ütlustes valet, võib osutuda põhjendatuks, kuid see sõltub paljudest faktoritest. Tundub, et neid faktoreid on liiga palju selleks, et saaksime teha tõsikindla otsustuse isiku valetamise või tõe rääkimise kohta⁹. Teoreetiliselt põhjendatuim on väide, et toetudes polü-

⁷ Üks võimalik seletus on see, et ebamäärased, konkretiseerimata seisukohad jätavad kõik otsad lahtiseks, mis teatud mõttes on üpriski mugav.

⁸ Printsipiis on siin tegemist samasuguse protsessiga, nagu leiab aset materiaalses maailmas kajastunud kuriteojälgede tuvastamisel. Eripära on üksnes selles, et neid jälgi otsitakse inimese teadvusest.

⁹ Lääneriikide kuritegevusvastase võitluse praktikas leiavad kasutamist testid, mille eesmärgiks on vale (tõe) tuvastamine katsealuse ütlustes. Loomulikult võib sel viisil saadavate tulemuste tõepärasus kutsuda esile kahtlusi, kuid ilma konkreetse metoodika põhjaliku analüüsita jäävad vastuväited ohku rippuma.

grammides fikseeritud psühhofüsioloogilisele informatsioonile saab teha teaduslikult põhjendatud järeldusi isiku asjasse puutumise kohta. Otsustav osa on siin just metoodikal, mille raames polügraafi kui tehnilist seadet kasutatakse.

Tuleks eristada polügraafi andmete vahetut ja lõppeesmärki. Vahetuks eesmärgiks ei ole asjasse puutumise tuvastamine. Viimane kätkeb juba juriidilise sisuga otsustust, mis aga ei saa olla EPI metoodika eesmärgiks, kui seda tehakse ekspertiisi vormis. Antud juhul on vahetuks eesmärgiks psühhofüsioloogilise seose tuvastamine kontrollitaval isikul talle esitatud kriitiliste (kuriteoga seotud) testärritajate (fotod, esemed jne.) ja polügraafiga fikseeritud füsioloogiliste funktsioonide dünaamika vahel. Lõppeesmärgiks on juriidilise sisuga otsustuste tegemine (asjasse puutumine, osavõtt, süü), mis kuulub aga uurimisorgani/kohtu kompetentsi.

KIRJANDUS

1. Bachmann T., Maruste R. Õiguspühholoogia alused III. Tartu, 1989. 95 lk.
2. Lindmäe H. Kriminallistika politiseerimine NSV Liidus // Eesti Jurist. 1990. Nr. 2. Lk. 118–121.
3. Злобин Г.А., Яни С.А. Проблема полиграфа // Проблемы совершенствования советского законодательства / Труды ВНИИСЗ. М., 1976. Вып. 6. С. 122–136.

ÜBER DAS WESEN DER ANGABEN DES POLYGRAPHEN

Peep Pruks

Zusammenfassung

1. Der Polygraph als eine technische Anlage legt objektiv gleichzeitig und ununterbrochen die Dynamik der physiologischen Funktionen des Organismus fest, wo sich die Veränderungen in den emotionalen Zuständen der zu überprüfenden Person widerspiegeln.

2. Die Instrumentaldiagnostik der gefühlsbetonten Spannung d.h. als Ergebnis der Anwendung dieser Methodik wird das Vorhandensein (das Fehlen) des psychophysiologischen Zusammenhangs zwischen den kritischen (mit Verbrechen verbundenen) Stimuli und der Dynamik der physiologischen Funktionen festgestellt, die mit Hilfe eines Polygraphen gemessen werden.

Die Methodik gibt auch eine Ausgangsbasis für das Festlegen der Anwendungssphäre der Instrumentaldiagnostik (die Expertise oder die Untersuchungshandlung).

3. Im juristischen Sinne bedeuten die Angaben des Polygraphen die Feststellung der Teilnahme an der Sache der zu überprüfenden Person (die sog. Tatwissen).

VON DEN NEUEN METHODOLOGISCHEN EINSTELLUNGEN IN DER STRAFPROZESSFORSCHUNG

Elena Mizulina

In der sowjetischen Strafprozessrechtswissenschaft wurden im Laufe von siebzig Jahren ihrer Existenz nicht wenige traditionelle Ansichten gebildet, deren Wahrhaftigkeit bis heute nicht bezweifelt wurde, zum Beispiel: der Strafprozess hat immer mit dem Beschuldigten zu tun; die Rechtspflege ist eine Gestalt der Staatstätigkeit, von dem Gerichte als einem Machtorgan verwirklicht; das Strafrecht hat eine Priorität vor dem Strafprozessrecht, denn das Letzte hat dem Ersten zu bedienen.

Es scheint, das Vorhandensein der axiomatischen Ansichten muss die Weitererkenntnis der Strafprozesswahrheit erleichtern. Aber "das Bekannte, denn es bekannt ist, ist doch noch nicht erkannt. Ein gewöhnlicher Selbstbetrug und der Betrug der anderen ist bei der Erkenntnis etwas als das Bekannte anzunehmen und damit zufrieden zu sein; bei solchen Tiraden ist diese Kenntnis, ohne zu wissen, was mit ihm geschieht, bewegt sich nicht vorwärts" [1].

Wir versuchen die genannten Strafprozessaxiome zu entwickeln und zu sehen, ob sie unstreitig sind.

1. Der Strafprozess hat immer mit dem Beschuldigten zu tun.

Wer ist der Beschuldigte? Für den Juristen ist die Antwort einfach: das ist der Mensch, welcher beschuldigt wird. Es wird der beschuldigte, in bezug auf welchen es die genügenden Angaben gibt, dass diese Person ein Verbrechen verübt hat. Aber wenn wir in Ansicht nehmen, dass die Verbrechenskreise von einem Strafgesetz bestimmt sind, und der Kreis der Beschuldigten nicht, dann folgt es daraus, dass zum Beschuldigten der wird, auf denen eine Person oder ein Organ zeigt, die ein Recht haben, zu beschuldigen? In jedem Fall enthält das Strafprozessgesetz eine ausführliche Beschreibung der Tätigkeit bei der Bestimmung des Verbrechens und der Schuldigen von der verbrecherischen Handlung in der Wirklichkeit unabhängig. Bildhaft sprechend, es gibt keine Schauspieler, aber das Theaterstück (strafprozessrechtlich) ist schon geschrieben und die Rollen eingeteilt. Hier entsteht eine Frage, ob der Strafprozess erscheint (das Theaterstück wird gespielt) darum, dass es ein Beschuldigte gibt? Oder der Beschuldigte erscheint, denn das Straftheaterstück

“geschrieben ist” und muss aufgeführt sein? Sonst, mit wem hat in diesem Fall der Strafprozess zu tun, wenn ein Mensch nur im Rahmen des Strafprozesses zum Beschuldigten wird?

Da die Bestätigung – “der Strafprozess immer mit dem Beschuldigten zu tun ist,” – ist unbegründet, denn es ist nicht klar, warum die Sache so und nicht anders besteht, man kann sie als richtige nicht nennen.

2. Die Rechtspflege ist ein Zweig der Staatstätigkeit, der von dem Gericht als einem Machtorgan verwirklicht wird.

Woraus stammt eine solche Bestätigung? Wenn aus der Konzeption der Einteilung der Staatsmacht (in die gesetzgebende, vollziehende und gerichtliche Gewalt), dann muss man unterstreichen, dass sie von Ch.L. Montesquieu formuliert war, der die ähnliche Theorie von J. Locke etwas verändert hat, während es keine differenzierte Vorstellung über die Gesellschaft und den Staat existierte. Sie (die Vorstellung) erschien etwas später in den Werken des anderen Philosophen J.J. Rousseau. Gerade damals wurde es klar, dass die Staatsmacht nicht nur durch die Staatsorgane, sondern auch durch verschiedene gesellschaftliche Strukturen verwirklicht und verwirklicht wird. In der Mitte des 19. Jahrhunderts verbreiteten sich die Grenzen der Vorstellungen über den Staat dank den neuen Begriffen, wie: die Persönlichkeit; die Partei; die Klassen; erschien ein neuer Begriff der führenden Gesellschafts macht, die nicht unbedingt der Staat verwirklichen muss. In dieser Hinsicht sind die genannten Bestätigungen nicht sehr offenbar. Also, wenn die in der Gesellschaft herrschende Macht zum Beispiel die Partei, und nicht der Staat verwirklicht, dann muss man anerkennen, dass das Gericht als ein Machtorgan, in diesem Fall der Parteimacht, die Rechtspflege verwirklicht, die keine Staatstätigkeit ist. Im Gegensatz kann man diese Tätigkeit, die das Gericht verwirklicht, keine Rechtspflege nennen.

Ausserdem wenn die Rechtspflege nur die Staatstätigkeit ist, was muss man mit dem Schwurgericht machen, an dem die Menschen teilnehmen, die auf dem Staatsdienst nicht stehen. Noch mehr verwirklichen sie die Rechtspflege deshalb, dass sie den Staatsstrukturen nicht gehören und, mit dem Staat nicht verbunden sind. Folglich, gemeinsam mit dem Ausgangsurteil ist “die Rechtspflege eine Art der Staatstätigkeit”, nicht wenigstens Recht auf die Existenz verdient auch eine andere ihm gegensätzliche, “die Rechtspflege ist keine Staatstätigkeit”. Doch dank einem aus vier Grundgesetzen der formalen Logik, – dem Gesetz der Widersprüche, können zwei gegensätzliche Gedanken über einunddemselben Ding, in derselben Zeit und demselben Hinsicht gleichzeitig nicht sein [2].

3. Das Strafrecht hat Vorzug vor dem Strafprozess, denn die letzte muss die erste bedienen.

Wenn diese Meinung wahrhaftig wäre, dann müssten wir die

Veränderungen im Strafprozessgesetz finden, jedes Mal, wenn sich das Strafgesetz veränderte. Die Wendung an die Redaktionen der existierenden Gesetzgebung der UdSSR und der Unionsrepubliken in dem Strafrecht und im Strafprozess gibt keine Möglichkeit, ihre Abhängigkeit voneinander zu fixieren. Noch mehr, ungeachtet auf die wesentlichen Veränderungen, die die Strafgesetzgebung ertrug, gab es nicht in allen Jahren der Sowjetmacht keinen Rechtszweig, die mehr stabil und gleichzeitig der Wirklichkeit so nicht entsprechend war, als das Strafprozessgesetzgebung. Vergleichen Sie die Organisation des Strafprozesses in der StPO der RSFSR in den Jahren 1923 und 1960 [3]. Die Strafgesetzgebung veränderte sich, aber der Strafprozess mit seinen wirkenden Institutionen der Schulvermutung, der Untersuchungsheimlichkeit, der Gerichtsabhängigkeit bleibt auch jetzt [4].

Nicht zufällig am Anfang unseres Jahrhunderts schrieb Ortolan: jede Person kann sich leichter von der schlechten Strafrechtsanwendung als vor der Wirkung des schlechten Strafprozesses schützen, denn die erste wird in Hinsicht zu den Menschen verwendet, dessen Schuld mit Hilfe der zweiten festgestellt wird [5]. Diesen Moment nahm in Anspruch W.M. Sawizki, der unterstrich, dass die Autoren des theoretischen Modells der neuen Strafprozessunionsgesetzgebung daraus ausgingen, dass "die strafrechtliche Begriffe der Verantwortung und der Strafe nur zu den nachten Abstraktionen führen, wenn kein Rechtsverwirklichungsapparat sie in der Praxis realisieren wird" [6].

In diesem Fall können wir behaupten: wenn sich das Strafrecht verändert, aber der Strafprozess bleibt ohne Veränderung, dann ist ihre Abhängigkeit voneinander sehr mittelbar, wenn sie es gibt. Also, die Meinung, die wir, zu prüfen, versuchten, kann nicht wahrhaft sein.

Dieser Versuch an den schon gestern offensichtlichen Grundlagen der Strafprozesswissenschaft zu zweifeln, ermöglicht unsere Voraussetzungen, dass es in der Erkenntnis des Strafprozesses keine im voraus gestellte Grundsätze sein sollen. Aber, wenn das was gestern offensichtlich war, ist heute nicht mehr offensichtlich, und das, was gestern war, ist keine Wahrheit gestern, heute und morgen. Aber die unerkannte Wahrheit (nicht erhaltenes Wissen) ist kein Beweis des Nichtvorhandenseins der Wahrheit (des Wissens). Und es bleibt für uns nicht übrig, als zu versuchen, sie zu erkennen.

Den Weg des reinen juristischen Konstruieren ablehnend, denn es heute sich erschöpfte, sehen wir die weitere Entwicklung in der Erlernung und nachfolgenden Modellierung des Strafprozesses nur unter der Bedingung des Austritts aus den gereiften Vorstellungen über es als einem Phänomen, dass mit der Strafrechtsverantwortung, dem Zwang und der Strafe verbunden sind.

Wenn wir versuchen, die Begriffe, mit deren Hilfe wir uns der Strafprozess vorstellen können, zu fixieren, dann bekommen wir Paarbegriffe: ein Beschuldigter – ein Geschädigter, ein Staatsanwalt – ein Anwalt, eine Anklage – ein Schütz, eine Untersuchung – ein Gericht. Aber nur mit diesen sehr unbestimmten Begriffen operiert, befinden wir in einer ungewöhnlichen Situation: er scheint klar, was wir unter diesen Begriffen meinen (das heisst, es gibt eine Vorstellung), welcher Teil der Wirklichkeit jeder von ihnen umfasst, aber wenn wir versuchen, sie uns als etwas Ganzes vorzustellen, dann bekommen wir ganz unverständliche Sachen. In einem Fall (wenn sich ein Strafprozess noch nicht von dem Zivilrechtsprozess abgespalte), erscheint es als eine Tätigkeit des Vermittlers (des Richters), des Klägers (des Anklägers) und des Beklagten (des Angeklagten) [7]. In einem anderen Fall wird das nur aus der Tätigkeit des Richters und des Angeklagten bestehen, (z.B., im Inquisitionsprozess, wo der Papst Innokentius der III. vom 12. Jahrhundert an das Untersuchungssystem in geistliche Gerichte einführte), begann der Richter die Funktion des Untersuchungsrichters, des Anklägers und des Richters [8]. Drittens gemeinsam mit dem Angeklagten, dem Ankläger, dem Untersuchungsrichter, dem professionalen Richter erscheint eine Gruppe der unprofessionalen Richter, d.h. der Geschworenen [9].

Dann kommt folgendes: wenn ich etwas zu finden versuche, das das Strafprozess mit Hilfe der genannten juristischen Begriffen bedeutet (meine Vorstellungen von ihnen), da kann ich in einer historischen Schicht dieses etwas finden. Aber jedesmal dieses etwas wird anders und sogar einfach entgegengesetzt dem Vorangegangenen. Arbeitend nur mit diesen traditionellen juristischen Begriffen kann ich also die Frage nicht beantworten: zufällig oder nicht verändert sich der Inhalt des Strafprozesses? Auf welche Weise sind seine Komponenten verbunden, und gibt es einige Gesetzmässigkeiten in ihrer Umstellung?

Merken Sie, dass obwohl sich der Strafprozess bis zum zweiseitigen Verhalten verengern und verbreitern oder in mehrere Verhalten zerfallen kann, und bleibt dabei immer eine bestimmte Tätigkeit. In diesem Sinn kann man eine wirksame Einstellung als methodologischer Grundsatz für das Verstehen des Strafprozesses nehmen.

Ihn in der Theorie des Strafprozesses benutzend, können wir folgende Fragen stellen: 1) da der Strafprozess mit einigen handelnden Subjekten zu tun hat (nicht weniger als zwei), muss man er als eine Gesamtheit der Tätigkeiten betrachten, in denen das Subjekt seine permanenten Ziele realisiert? In diesem Fall ist es unkorrekt über die Ziele des Strafprozesses im Ganzen zu sprechen, aber man muss über die Ziele seiner Subjekte sprechen; 2) wenn die Strafprozessstätigkeit ist ein Ganzes, dann wer aus den Subjekten des Strafprozesses diese

Tätigkeit verwirklicht oder ein Ziel an sie stellt?

Es gibt noch eine Konstante, die man immer im Strafprozess konstatieren kann, wie auch immer sein Inhalt historisch sich nicht veränderte: die unbedingte Teilnahme daran des Staates.

Es ist interessant, dass am Anfang des heutigen Jahrhunderts eine Diskussion zur Frage der Konstruktion des Strafprozesses als eines juristischen Verhaltens in den Seiten von juristischen Zeitschriften entfaltet war. Versuchend der Strafprozess als zwei- oder dreigliedrige Verhalten zu konstruieren, erkannten dabei alle Prozessualisten, unter ihnen auch bekannte russische Prozessualisten, wie N. Rosin, P. Ljubinski, an, dass der Strafprozess vor allem eine Tätigkeit ist, d.h. eine Gesamtheit der Tätigkeiten. Ihre Schärfe erreichte die Diskussion in der Frage über die Einheit oder die relative Selbständigkeit im Verhältnis zueinander des Staates und seiner Organe (des Gerichts und des Anklägers) im Strafprozess. Aber die These über dem Strafprozess als einer Staatsfähigkeit, an der laut der Meinung einiger der Staat teilnimmt, aber der Meinung der anderen nach die Staatsorgane, stand ausser Zweifel [10].

Man kann lassen, dass der Staat als ein unveränderlicher Sputnik des Strafprozesses dieses etwas ist (dieser Regisseur), das seine Montage verwirklicht und den Inhalt bestimmt, die einigen beseitigt dabei und die anderen einführt. Eine solche Folgerung kann man aus der Analyse der Geschichte des staatspolitischen Gedanken machen [11].

Die Staatswirklichkeit analysierend, als ob das Problem – "die Diagnose" fixierend, traten und treten die Gelehrten [12] aller Epochen in der Rolle eigenartiger Diagnostiker auf. Dabei wird jedesmal die Diagnose durch die Kategorie "die Macht" ausgedrückt, an die sich im Zusammenhang von der Epoche die Wörter "der Staat", "die Kirche", "die Persönlichkeit", "die Bürokratie", "die Mafia" anschliessen. Man kann lassen, dass in dem Problem der Macht sind die Ursachen der Krankheiten des Staates und die Lösung der Methoden ihrer Heilung. Es ist interessant: der Übergang der Macht, in andere ausser dem staatlichen Strukturen, umfassend mit den politischen historischen Gedanken in denselben historischen Perioden und in derselben Richtung (die Kirche – Mittelalter, die Gesellschaft – die XVIII–XIX Jahrhunderten und andere) wird auch im Strafprozess beobachtet.

So zum Beispiel, im XI–XII Jahrhunderten erscheinen die Kirchengengerichte in der feudalen Frankreich gleichzeitig mit den Königs- und Seigneurgerichten, die alle Rechte der Seigneurjustiz benutzen. In den XI–XII, Jahrhunderten erscheinen die Kirchengengerichte auch in England. Von dem XII Jahrhundert an üben die speziellen Vertreter, sogenannten Offiziellen, das Kirchengengericht, z.B. in Frankreich, aus. Eine breite Entwicklung bekam das Kirchengengericht auch in feudalen

Deutschland. Seine Jurisdiktion verbreitet sich wie auf eine bestimmte Gruppe der Bevölkerung – die Geistlichkeit, so auch auf die bestimmten Kategorien der Sachen, die Ehen, Vermächtnisse und eine Reihe der Verbrechen gegen den Glauben betreffen [13]. Im XII. Jahrhundert verbreitet sich eine andere Form des Strafprozesses – die Inquisition gerade in den Kirchengerichten mit ihren Eigenschaften, wie keinen Ankläger, die Anklage nach dem Gehör, der Zwang des Verdächtigten zur überführenden Abgabe, besonders grausame Methoden für das Erhalten der sachlichen Beweismittel, das Verbot, den Urteil zu appellieren [14].

Seit dem II Teil des XIV. Jahrhundert beginnt das Gericht mit der Teilnahme der Vertreter des Volkes sich in England zu entwickeln. Im XIX. Jahrhundert, das durch die stürmische Entwicklung des gesellschaftlichen Bewusstseins bekannt ist, erkämpft das Geschworenengericht den ganzen europäischen Kontinent [15].

Folglich, die Antwort auf die Frage, wie dieser Übergang geschieht oder wie die Macht gegründet wird, darunter auch die Staatsmacht, hat für den Erforscher des Strafprozesses eine nicht weniger Bedeutung als für den Erforscher des Staates. Man kann vollkommene Modelle des Strafprozesses (z.B. das Schwurgericht, für das viele sowjetische Politiker und Gelehrten auftreten) bauen, aber wenn sie die gemeinsamen Gesetzmässigkeiten der Macht nicht in Anspruch nehmen, dann bleiben sie nicht mehr als schöne ideale, aber nicht reale Modelle. Darum denken wir über die Kategorie "die Staatsmacht", betrachtend das Strafprozess als eine Tätigkeit. In der der Staat eine grosse und sogar eine gründliche Rolle spielt. In diesem Fall müssen wir die Frage stellen: in welchen Formen der Staat am Strafprozess teilnimmt? Welches Ziel er dabei verfolgt? Ob diese Rolle, die der Staat in dem Strafprozess spielt, dem entspricht, was muss hier sein?

Also zwei methodologische Gründungskategorien – "die Tätigkeit" und "die Staatsmacht" können und müssen in der Erkenntnis des Strafprozesses benutzt sein.

LITERATUR. ANMERKUNGEN

1. Гегель. Феноменология духа // Соч. Т. 4. М., 1959. С. 16.
2. Sieh: Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. Изд. 2. М., 1975. С. 488.
3. Sieh: Развитие и применение уголовно-процессуального законодательства / К 25-летию УПК РСФСР. Воронеж, 1987. С. 11.
4. Davon kann man sich überzeugen, wenn man vergleicht, z.B. die Materialien des XXII Parteitages der KPdSU / Стенографический отчет. М., 1962. С. 212-222, und die Artikel: Савицкий

- В.М. Так какой суд нам нужен? // Правда. 1988. 26 октября; Феофанов Ю. Власть и право // Известия. 1988. 21 июня.
5. Aus dem: Учебник русского уголовного процесса Вл. Случевского. Изд. 4, испр. и доп. СПб., 1913. С. 10.
 6. Савицкий В.М. Теоретическая модель нового уголовно-процессуального регулирования // Советское государство и право. 1990. № 2. С. 77-84.
 7. Sieh: Колер И. Уголовный процесс // Краткий систематический словарь юридических наук / Под ред. В.В. Битнера. СПб., 1905. С. 44.
 8. Sieh: auch dort.
 9. In England von XIII Jahrhundert an erscheinen die Geschworenen. Zuerst wurden als Geschworene die Landleute des Angeklagten gewählt, die sein Leben, seinen Charakter gut kannten und erklärten, ob er schuldig oder nicht schuldig war. Später veränderte sich diese Institution sehr: die Geschworenen begannen die Tätigkeit des Richters zu verwirklichen, ihre Abstammung aus einem und denselben Ort mit dem Angeklagten wurde nicht nur unnötig sondern auch unerwünscht. Sieh: Колер И. Уголовный процесс. С. 46.
 10. Sieh: Полянский Н. Спор о юридической природе уголовного процесса: Отд. оттиск из журнала "Юридический вестник". СПб., 1911. Кн. XIII/III/. С. 13.
 11. Eine besondere Aufmerksamkeit der Philosophen zu den Fragen des Staates erklärte der bekannte deutsche Erforscher des Staates G. Ellinek so, dass "eine Frage an den Staat in jeder Generation mit der psychologischen Notwendigkeit entsteht: wozu existiert der Staat mit seiner Zwangsmacht? Warum der Individuum sich mit dem Zwang seiner Wille durch eine andere versöhnen, warum und in welchem Masse muss er in den Interessen des Ganzen opfern? Die Antworten auf diese Fragen müssen dem Individuum erklären, warum er den Staat anerkennen soll". / Еллинек Г. Общее учение о государстве. СПб., 1903. С. 115. Sieh: Аристотель. Политика. Т. 4. М., 1984. С. 375-644; Платон. Политика или государство. СПб., 1863. Ч. 3. С. 247, 266-267; Коркунов Н.М. Русское государственное право. Т. 1. СПб., 1909; Ковалевский М. От прямого народоправства к представительному и от патриархальной монархии к парламентаризму. Т. 1. М., 1906; Проблемы буржуазного государственоведения: Бюрократия и демократия // Сборник обзоров. М., 1981; Баллод К. Государство будущего. М., 1921; Байтин М.И. Государство и политическая власть. Саратов, 1972.
 12. Doch, glänzend die Prozedur des Problematismus verwirklichend, wenden sich die Staatserforscher zu solcher unsicheren Methode der Lösung des gestellten Problems wie die Gestaltung verschiedener Arten Konstruktionen des idealen Typs des Staates. In Beziehung dazu bleibt die Behauptung von Kotlarewski S.A. aktuell, dass "... in der Geschichte des menschlichen Gedankens sehr oft die Stellung einer Frage sehr wichtiger ist: als die Antworten auf sie" / Котляревский С.А. Власть и право: Проблема правового государства. М., 1915. С. 3.

13. Sieh: **Чельцов-Бебутов М.А.** Курс советского уголовно-процессуального права. Т. 1. М., 1957. С. 183-184.
14. Sieh: auch dort С. 302, 262. Auch: **Учебник русского уголовного процесса Вл. Случевского.** СПб., 1913. С. 39.
15. Sieh: **Учебник русского уголовного процесса Вл. Случевского.** С. 171-173.

EESTI VABARIIGI KRIMINAAL- SEADUSTIKU PROJEKT STATISTILISE ANALÜÜSI PEEGLIS

Elmar Nurmela, Eduard Raska

Teatavasti pole seadusandlik tegevus käsitatav seaduseandja vaba tahte avaldusena. Seaduseandja näilisel vaba tahe on piiratud vähemalt kahes suhtes. Esiteks, objektiivselt nende ühiskonnas kulgevate protsesside ja arengute poolt, mida seaduseandja mingi konkreetse aktiga reguleerida püüab. Sellest aspektist on seaduseandja filosoofi rollis, kes inimeste sotsiaalse käitumise konkreetsete mudelite määramiseks peab ennekõike tunnetama ühiskonnas tegelikult toimuvat. Teisalt piiravad seaduseandja tahet ühiskondliku teadvuse valdkonda kuuluvad nähtused (traditsioonid, sotsiaalse käitumise stereotüübid, tavad jmt.). Nende nähtuste ignoreerimine seadusandlikus tegevuses tingib harilikult nõrga regulatiivse toimega aktide sünni.

Kuigi kriminaalseadus on spetsiifiline selles mõttes, et ta üldjuhul ei kehtesta inimeste sotsiaalse käitumise positiivseid norme, vaid reguleerib käitumist negatiivses plaanis, teatavate piirangute ja keeldude sätestamise abil, ei saa ka tema puhul kõnelda seaduseandja absoluutsest tahtevabadusest. Vastupidi, taotlemaks efektiivset kriminaalseadust, peab seaduseandja väga täpselt tunnetama neid objektiivseid piire, mille raames kriminaalõiguslik reguleerimine üldse kõne alla tuleb. Veelgi täpsemalt aga peab ta tunnetama ühiskondliku teadvuse seisundit ning arengutendentse, inimeste subjektiivset valmisolekut alluda kriminaalseadusega sätestatud piirangutele ja keeldudele.

Sellepärast, kui räägime kriminaliseerimisest, teatavate tegude seadusandlikult kuritegudeks tunnistamisest, peame tegelikult silmas vägagi keerulist, sügava sotsiaalse sisuga protsessi, kus seaduseandja suva (vaba tahe) ei tohi mängida kuigivõrd olulist rolli. Kriminaalseadus kui kriminaliseerimise produkt peab kriminaalõiguslike kateooriate vormis peegeldama ühiskonna objektiivseid vajadusi ning vastama ühiskonna liikmete subjektiivsetele hoiakutele. Seadus, mis kasvab välja ainult seaduseandja soovast ega peegelda ühiskonnas tege-

likult kulgevaid protsesse, ei täida kunagi talle pandud lootusi.

Õeldust on selge, et kriminaliseerimine pole mitte niivõrd ja mitte peamiselt kuriteokooresseisude väljamõtlemine, vaid sõna otseses mõttes tunnetusprotsess, milles seaduseandja otsib optimaalset piiri lubatu ja keelatu vahel konkreetse ühiskonna arengufaasis. Ühtlasi püüab seaduseandja kriminaliseerimise protsessis leida ühiskonnale vastuvõetava ja ühiskonna poolt aktsepteeritava mõõdu seadusega sätestatavatele piirangutele ja keeldudele ning vastavalt sellele mõõdule diferentseerida vastutust üleastujaile. Ehkki seaduseandja tegevuse sügavam motivatsioon mõlemas nimetatud suunas jääb kõrvaltvaatajale varjatuks, saab seda tegevust ometi hinnata nõ. lõppresultaadi alusel, formuleeritud kuriteokooresseisude ja sanktsioonide analüüsi pinnalt. Kõnekas ja analüüsijale olulist informatsiooni sisaldav on ka niisugune esmapilgul üsna formaalne asi nagu kriminaalseadustiku struktuur.

Tõesti, kriminaalseadusliku liigendamine nii- või teistsugusteks peatükkideks, peatükkide mahulised suhted, järjestus jmt. näitajad toovad esile nii seaduseandja üldise suhtumise kriminaliseerimisse kui ka selle tegevuse konkreetsed rõhuasetused. Detailsemalt avalduvad seaduseandja hoiakud ja arusaamine kriminaalõigusliku reguleerimise võimalustest kriminaalseadustiku eriosa peatükkide ülesehituse kaudu, samuti selle kaudu, kuidas diferentseerub vastutus (karistus) olgu siis peatükkide või üksikute kuriteokooresseisude kaupa vaadatuna.

Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku eriosa projekti statistiline analüüs, mis alljärgnevalt esitatakse, ei saa pretendeerida kuigivõrd sügavatele järeldustele. Selleks pole analüüs ise piisavalt põhjalik. Küll aga lubab niisugunegi, olemuselt esialgne analüüs esile tuua mõned analüüsitava projektille iseloomulikud kriminaalpoliitilised suundumised ja rõhuasetused. Autorite arvates on tegemist nimelt niisuguste momentidega, mis seavad tõise kahtluse alla projekti kui terviku kvaliteedi. Kuna tegemist on üsna mahuka statistilise andmestikuga, mis võimaldab erisuguseid interpretatsioone, siis ei hakka autorid oma seisukohti lugejale peale sundima. Me usume, et iga asja vastu sügavamalt huvi tundev lugeja suudab esitatud andmestiku talle huvipakkuvast aspektist ise lahti mõtestada.

Tabel 1

Vabaduskaotuslikud karistused

	§-de arv	Lõigete arv	Vabaduskaotus
1	2	3	4
I pt. Kuriteod EV vastu	13	6	7-15 1- 6 10-15 10-15 1- 5 7-15 7-15 8-15 10-15 5-10 5-15 7-15 7-15

Keskmised: 6,5-13 min. maks. 15 P-s diap. 1000 rbl. kuni 15 a.
9,75 a.

II pt. Kuriteod inimsuse ja rahu vastu ning sõja- kuriteod	11 8-15 5-10	2	5-15 0,5- 5 3-10 3-10 0,5- 3 0,5- 1 1- 5 3-10
--	--------------------	---	--

Keskmised: 2,95-8,4 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. tööt. keelust kuni 15 a.
5,67 a.

III pt. Kuriteod välis- riigi või rahvusvaheli- se organisatsiooni vastu	4 5-15	0	4-10
--	-----------	---	------

Keskmised: 4,5-12,5 min. 4 maks. 15 P-s diap. tööt. keelust kuni 15 a.
8,5 a. 15 a.

Tabel 1 järg

1	2	3	4
IV pt. Kuriteod EV põhi- seadusega tagatud õigus- te ja vabaduste vastu	33	26	0,5- 5 0,5- 3 1- 5 3-10 5-15 0,5- 3 1- 5 1- 5

Keskmiised: 1,56 6,37 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. laituſeſt kuni 15 a.
3,96 a.

V pt. Kuriteod elu ja terviſe vastu	24	17	5-12 8-15 0,5- 5 0,5- 4 0,5- 2 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 5 2- 6 3- 8 0,5- 2 0,5- 2 0,5- 5 0,5- 3 0,5- 3 0,5- 3 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 5
--	----	----	--

Keskmiised: 1,3-4,65 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. 200 rbl. 2,97 kuni 15 a.
2,97 a. min.

VI pt. Kuriteod au ja väärikuse vastu	2	2
--	---	---

Keskmiised: val-kaot. karistusi ei ole; P-s diap. 200 rbl. kuni 3 kuud aresti

Tabel 1 järg

1	2	3	4
VII pt. Kõlblusvastased kuriteod	7	7	3- 7 5-10 8-15 0,5- 3 0,5- 5 3- 8 0,5- 1 0,5- 3 0,5-1,5 0,5- 4

Keskmised: 0,91-3,75 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. 5000 rbl. kuni 15 a.
2,33 a.

VIII pt. Kuriteod perekonna ja alaealiste vastu	12	8	3-7 0,5-5
---	----	---	--------------

Keskmised: 1,75-6 min. 0,5 maks. 7 P-s diap. 300 rbl. kuni 7 a.
3,87 a.

IX pt. Varavastased kuriteod	13	21	0,5- 3 1- 5 1- 6 2- 7 3-10 0,5- 4 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 3 1- 6 0,5- 2 1- 6 0,5- 2 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 3 5-10 6-12 0,5- 2 0,5- 3
------------------------------	----	----	--

Keskmised: 1,3-4,55 min. 0,5 maks. 12 P-s diap. 300 rbl. kuni 12 a.
2,92 a.

Tabel 1 järg

1	2	3	4
X pt. Kuriteod loodus- keskkonna vastu	19	4	0,5- 1 0,5- 3 0,5- 3 0,5- 1 0,5- 2 0,5- 5 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 2 0,5- 1

Keskmiised: 0,5-1,7 min. 0,5 maks. 5 P-s diap. 300 rbl. kuni 5 a.
1,1 a.

XI pt. Majandus- kuriteod	33	28	3-15 7-15 0,5- 3 2- 7 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 5 0,5- 3 0,5- 5 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 2 0,5- 5 0,5- 2 0,5- 5 0,5- 2 0,5- 2 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 3
------------------------------	----	----	--

Keskmiised: 1,4-4,27 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. 300 rbl. kuni 15 a.
2,83 a.

Tabel 1 järg

1	2	3	4
XII pt. Ametialased kuriteod	9	14	0,5- 2 0,5- 5 2- 7 0,5- 1 0,5- 3 0,5- 5 2- 7 8-15 0,5- 3 0,5- 5 0,5- 5 1- 6 0,5- 1

Keskmised: 1,34-5 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. 500 rbl. kuni 15 a.
3,17 a.

XIII pt. Kuriteod õigusemõistmise vastu või kohtuelse uurimise või karistuse täidevii- mise staadiumil	29	23	0,5- 3 3- 8 0,5- 3 1- 5 3- 8 0,5- 5 0,5- 3 1- 5 0,5- 3 3- 8 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 2 0,5- 1 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 1 0,5- 3 1- 5 5-12 10-15 0,5- 1
--	----	----	---

Keskmised: 1,56-4,45 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. laituselt kuni 15 a.
3,0 a.

Tabel 1 järg

1	2	3	4
XIV pt. Kuriteod EV halduskorra vastu	29	17	5-15 5-15 0,5- 3 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 2 0,5- 3 1- 5 0,5- 3 1- 5 0,5-1,5 0,5- 3 0,5- 1 0,5-1,5 0,5- 1 0,5- 3 0,5- 1 0,5- 3 0,5- 1 0,5- 1 0,5-1,5 0,5- 3 0,5- 1 1- 2
Keskmised: 1,32-3,22 min. 0,5 maks. 15 P-s diap. laitusest a. kuni 15 a. 2,27 a.			
XV pt. Kuriteod tervis- hoiu valdkonnas	5	0	0,5- 2 P-s diap. 300 rbl. kuni 2 a. vab-kaotust
XVI pt. Narkootilise vahendi kuritarvitamisega seotud kuriteod	9	15	3- 8 0,5- 3 3- 8 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 5 3- 8 0,5- 3 3-10 7-15 0,5- 3 0,5- 5
Keskmised: 1,87-6,08 min 0,5 maks. 15 P-s diap. 300 rbl. kuni 15 a. 3,97 a			

Tabel 1 järg

1	2	3	4
XVII pt. Transpordi- ja sidealased kuriteod	16	32	0,5- 5 0,5- 1 0,5- 5 0,5- 1 0,5- 1 0,5- 5 0,5- 1 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 5 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 2 0,5- 3 0,5- 3 0,5- 5 3- 8 0,5- 5 0,5- 5 0,5- 5 0,5- 1
Keskmised: 0,6-3,3 min 0,5 maks. 8 P-s diap. 300 rbl. kuni 8 a.			
1,95 a.			
XVIII pt. Kuriteod ühiskondliku ja isik- liku julgeoleku vastu	19	26	0,5- 3 0,5- 1 0,5- 5 3- 8 5-15 0,5- 3 3- 8 0,5- 1 0,5- 3 0,5- 3 3-10 0,5- 5 0,5- 3 3- 8 0,5- 5 5-15 5-15 0,5- 2 0,5- 5 0,5- 1 0,5- 3 0,5- 2 0,5- 1

Keskmised: 1,52-5,43 min 0,5 maks. 15 P-s diap. 300 rbl. kuni 15 a.
3,47 a.

Tabel 2

**Keskmiised vabadusekaotuslikud karistused ja maksimaalsed
sanktsioonide kasutamise võimalused**

	Peatükkides §-de arv, kus võib kohal- dada 15 a.	Keskmiised vab-kaot. k.
EV vastu	I.	10 6,5 - 13 9,75 a.
Inimsuse, rahu vastu	II.	2 2,95-8,4 5,67 a.
Välisriigi org. vast	III.	1 4,5 -12,5 8,5 a.
EV tagat. õig. vab. v.	IV.	1 1,56-6,37 3,96 a.
Elu ja tervise vastu	V.	1 1,3 -4,65 2,97 a.
Au ja väärrik. vastu	VI.	0 vab-k. karist. ei ole
Kõlbl-vast. kurit.	VII.	1 0,91-3,75 2,33 a.
Perek.a. vastu	VIII.	0 1,75-6 3,87 a.
Varavast. kuriteod	IX.	0 1,3 -4,55 2,92 a.
Looduskeskk. vastu	X.	0 0,5 -1,7 1,1 a.
Majanduskurit.	XI.	2 1,4 -4,27 2,83 a.
Ametialased kurit.	XII.	1 1,34-5 3,17 a.
Õigusemõistamine jne. vastu	XIII.	1 1,56-4,45 3 a.
EV halduskorra vastu	XIV.	2 1,32-3,22 2,27 a.
Tervishoiu valdkonnas	XV.	0 0,5 -2 1,25 a.
Narkoot. seot. kurit.	XVI.	1 1,87-6,03 3,97 a.
Transp. ja side	XVII.	0 0,6 -3,3 1,95 a.
Ühisk. ja isiklik julgeolek	XVIII.	3 1,52-5,43 3,47 a.

Kokku: 26 paragrahvis
saab kasutada maksi-
maalset karistust, s.o.
9,02 % eriosast.

Tabel 3

Venivad koosseisud

Karistused kuni 5 a.	Üle 5 a. kuni 8 a.	Üle 8 a. kuni 15 a.
s.krim.üleastumised	vähemrasked kurit.	rasked kuriteod
1	2	3
I pt-s: 3		3
6 juhul võib kuritegu olla vähemraske kui ka raske kuritegu		
2 juhul võib kuritegu olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
II pt-s: 5		1
5 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
III pt-s: 2		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
IV pt-s: 45		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
V pt-s: 29		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
VI pt-s: 3		
VII pt-s: 7		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
1 juhul võib olla vähemraskest kuni raske kuriteoni		
VIII pt-s: 15		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
IX pt-s: 17		
4 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
1 juhul võib olla vähemraskest kuni raske kuriteoni		
X pt-s: 21		
XI pt-s: 45		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
1 juhul võib olla vähemraskest kuni raske kuriteoni		
XII pt-s: 10		
3 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
XIII pt-s: 34		1
3 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		

Tabel 3 järg

1	2	3
XIV pt-s: 34		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
XV pt-s: 5		
XVI pt-s: 10		
3 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
1 juhul võib olla vähemraskest kuni raske kuriteoni		
XVII pt-s: 34		
1 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
XVIII pt-s: 25		
2 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni vähemraske kuriteoni		
4 juhul võib olla krim. üleastumisest kuni raske kuriteoni		
Kokku kuni 5 a.: 344 s.o. 84,7 % I - 1; II - 4; III - 0; IV - 6; V - 16; VI - 0; VII - 6; VIII - 1; IX - 12; X - 14; XI - 19; XII - 9; XIII - 17; XIV - 21; XV - 1; XVI - 7; XVII - 22; XVIII - 16.		
Neist vab-kaot. karist. kokku 172, s.o. 50 %		
Kokku 5-8 a.: 0		
Kokku 8-15 a.: 5, s.o. 1,2 %		
Kokku 24, s.o. 5,9 % - krim. üleast. kuni raske kuriteoni		
Kokku 22, s.o. 5,4 % - krim. üleast. kuni vähemraske kurit.		
Kokku 11, s.o. 2,7 % - vähemraskest kuni raske kuriteoni		
ÜLDSE KOKKU 406, s.o. 100 %		

Laitusest kuni arest 6 kuni kokku 172, s.o. 41,9 % karistuste üldarvust.

Tabel 4

Peatükkide osatähtsus

Peatükkide osa- tähtsus (lähtudes karist. võimalus- test)	I	3,4 %	X	5,2 %
	II	2,7 %	XI	11,5 %
	III	1,0 %	XII	3,2 %
	IV	11,5 %	XIII	9,7 %
	V	8,1 %	XIV	8,8 %
	VI	0,7 %	XV	1,2 %
	VII	2,7 %	XVI	3,7 %
	VIII	4,0 %	XVII	8,6 %
	IX	6,0 %	XVIII	8,0 %

Tabel 5

Vabadusekaotuse mittekohaldamine ja minimaalsed
vabadusekaotuslikud karistused

	P-de osa- tähtsus (lähitudes karist. või- malustest)	Vabaduse- kaotuse mittekohal- damise või- malus	Minimaalne vabaduse- kaotuslik karistus (kuni 5 a.)	Humaansus Kokku
	1	2	3	4 punkte koht
I. EV vastu	3,4%(12)	13%(18)	20%(18)	36(18)
II. Inimsuse, rahu v.	2,7%(14-15)	18%(17)	45%(17)	34(17)
III. Välisrugi o.v.	1 %(17)	50%(14)	50%(16)	30(14-16)
IV. EV tagat. õig. vab. vas.	11,5%(1-2)	80%(6)	95%(16)	12(5)
V. Elu ja tervise v.	8,1%(6)	66%(8-9)	87,8%(9)	17(9)
VI. Au ja väär. vastu	0,7%(18)	100%(1-3)	100 %(1-3)	2(1-3)
VII. Kõlbl-vast.kurit.	2,7%(14-15)	27%(15)	63,5%(15)	30(14-16)
VIII. Perek. a/e v.	4 %(10)	81%(5)	93,7%(8)	13(6)
IX. Varavast. kurit.	6 %(8)	58%(11)	70,8%(12)	23(13)
X. Looduskeskk. vast.	5,2%(9)	100%(1-3)	100 %(1-3)	2(1-3)
XI. Majand.kurit.	11,5%(1-2)	85%(4)	95,7%(5)	9(4)
XII. Ametial. kurit.	3,2%(13)	69%(7)	69,2%(13)	20(10)
XIII. Oig-mõist.v.	9,7%(3)	51%(12)	87 %(10)	22(12)
XIV. EV hald-k. v.	8,8%(4)	66%(8-9)	94,4%(7)	15(7)
XV. Tervish. valdk.	1,2%(16)	100%(1-3)	100 %(1-3)	2(1-3)
XVI. Narkoot. seot. k.	3,7%(11)	26%(16)	66,6%(14)	30(14-16)
XVII. Transp. ja side	8,6%(5)	54%(12)	97,1%(4)	16(8)
XVIII. Ühisk. ja isik- lik julgeolek	8 %(7)	59%(10)	78,1%(11)	21(11)

Tabel 6

Karistuste rangus ja omavoli võimalused

	Raskete kuritegude osatähtsus, lähitudes karist. võimal.	Kokku venivaid koosseise punkte koht	Terror punkte koht
I. EV vastu	78,5%(1)	(53,3%) 1	(2) 1
II. Inimsuse, rahu v.	54,5%(2)	(45,4%) 3	(5) 2- 3
III. Välisriigi o.v.	50 %(3)	(50 %) 2	(5) 2- 3
IV. EV tagat. õig. vab. vas.	4,3%(13)	(4,2%)13-14	(26)13
V. Elu ja tervise v.	6 %(10)	(12 %) 9	(19) 9
VI. Au ja väär. vastu	0 %(15-18)	(0 %)16-18	(31)16-18
VII. Kõlbl-vast. kurit.	18 %(4)	(36,1%) 4	(8) 4
VIII. Perek. a/e v.	6,2%(9)	(6,3%)11	(20)10
IX. Varavast. kurit.	12,5%(6-7)	(28,8%) 7	(13) 6
X. Looduskeskk. vast.	0 %(15-18)	(0 %)16-18	(31)16-18
XI. Majand. kurit.	4,2%(14)	(4,2%)13-14	(27)14
XII. Ametial. kurit.	7,7%(8)	(30,6%) 6	(14) 7- 8
XIII. Õig-mõist. v.	5,1%(11)	(10,0%)10	(21)11
XIV. EV hald-k. v.	5 %(12)	(5,5%)11	(23)12
XV. Tervish. valdk.	0 %(15-18)	(0 %)16-18	(31)16-18
XVI. Narkoot. seot. k.	13,3%(5)	(32,2%) 5	(10) 5
XVII. Transp. ja side	0 %(15-18)	(2,9%)15	(30)15
XVIII. Ühisk. ja isiklik julgeolek	12,5%(6-7)	(21,8%) 8	(14) 7- 8

Tabel 7

Venivate koosseisude osatähtsus

Kurit. diap., lähtudes karistam. võimal.				
	krim. üle- ast. v. ras- ke kuriteoni	krim. üle- ast. raske kuriteoni	v. raskest k.t. raske kurit.	Kokku venivaid koosseise: prots. koht
I. EV vastu	0%(10-18)	13,3%(3)	40 %(1)	(53,3%) 1
II. Inimsuse, rahu v.	0%(10-18)	45,4%(2)	0%(8-18)	(45,4%) 3
III. Välisriigi o.v.	0%(10-18)	50 %(1)	0%(8-18)	(50 %) 2
IV. EV tagat. õig. vab. vas.	0%(10-18)	4,2%(9)	0%(8-18)	(4,2%)13-14
V. Elu ja tervise v.	6 %(8)	3 %(10)	3 %(6)	(12 %) 9
VI. Au ja vää- rastu	0%(10-18)	0%(13-18)	0%(8-18)	(0%)16-18
VII. Kõlbl. vastu	18,1%(3)	9 %(5)	9 %(2)	(36,1%) 4
VIII. Perek., a/e v.	6,3%(7)	0%(13-18)	0%(8-18)	(6,3%)11
IX. Varavast. kurit.	16,6%(4)	8,3%(6)	4,1%(5)	(28,8%) 7
X. Looduskeskk. vast.	0%(10-18)	0%(13-18)	0%98-18)	(0%)16-18
XI. Majand-kurit.	0%(10-18)	2,1%(12)	2,1%(12)	(4,2%)13-14
XII. Ametial. kurit.	23 %(1)	0%(13-18)	7,6%(3)	(30,6%) 6
XIII. Õig-mõist. v.	7,6%(6)	2,5%(11)	0%(8-18)	(10,1%)10
XIV. EV hald-k. v.	0%(10-18)	5,5%(8)	0%(8-18)	(5,5%)11
XV. Tervish. valdk.	0%(10-18)	0%(13-18)	0%(8-18)	(0%)16-18
XVI. Narkoot. seot. k.	20 %(2)	6,6%(7)	6,6%(4)	(32,2%) 5
XVII. Transp. ja side	2,9%(9)	0%(13-18)	0%(8-18)	(2,9%)15
XVIII. Ühisk. ja isiklik julgeolek	9,3%(5)	12,5%(4)	0%(8-18)	(21,8%) 8

Tabel 8

Vana kriminaalkodeksi vabaduskaotustlikud
karistused

I pt. Riiklikud kuriteod	10		8	10-15 e.s.n. 7-15 e.s.n.
Eristi ohtlikud				10-15 e.s.n. 8-15 10-15 e.s.n. 8-15 10-15 e.s.n. 8-15 8-15 e.s.n. 8-15 0,5-7 3-10 3- 8
Surmanuhtlus 5x	5,4-12,5; 8,9 a.	min. 0,5 maks. s.n.		P-i I
		0,5 a. diap. 0,5 a.		kuni surmanuhtluseni
I pt. II osa	2	16	13	0,5-3
Muud riiklikud kuriteod				2-5 5-8 1-3 3-8 3-15 e.s.n. 8-15 e.s.n. 3-10 2-15 1-3 1-5 3-10 5-10 e.s.n. 1-5 1-3 1-10 3-15 1-3 3-15 3-15 10-15 e.s.n. 3-8 5-15 e.s.n. 1-5 1-3
Surmanuhtlus 5x	2,8-9,1 5,95 a.	min. 0,5 1000!rbl.	maks. s.n. kuni	P II osas diap. surmanuhtluseni

Tabel 8 järg

I pt-s kokku: 10x 4,1-10,8 min. 0,5 maks. s.n. P-s diapaseon kuni surmanuhtluseni
7,4 a. 1000 rbl.

II pt. Rügi	4	11	23	0,5-3
ja ühiskonna				1- 6
vara				3- 8
				5-15
				0,5- 4
				2- 7
				4-10
				5-15
				3-10
				6-15
				0,5- 3
				1- 6
				5-15
				0,5- 4
				2- 7
				6-15
				10-15 e.s.n.
				kuni 0,5
				0,5- 2
				0,5- 3
				0,5- 4
				0,5- 3
				0,5- 3
				0,5- 1
				0,5- 3
				0,5- 1

Surmanuhtlus 1x 2,4-6,8 min. 0,5 maks. s.n. P-s diap.
4,6 a. lahtusest kuni
surmanuhtluseni

Tabel 8 järg

V pt. Kodanike isiklik vara	7	16	0,5- 2 0,5- 5 2- 7 4-10 0,5- 3 1- 6 3- 8 5-10 3-10 5-12 6-15 0,5- 2 0,5-1,5 0,5- 4 3-10 0,5- 1 0,5- 5 0,5-3 P-s diap.
	2,0-6,4 kuni 15 a. 4,2 a.	min. 0,5 a. 300 rbl.	maks. 15 a.
VII pt. Ameti- alased kuriteod	3	8	9
			0,5- 3 2-7 2-10 0,5-3 3-10 8-15 e.s.n. 2-8 7-15 3-8 7-15 0,5-1,5 0,5- 3
Surmanuhtlus 1x	3,0-8,2 5,6 a.	min. 0,5	maks. s.n.
			P-s diap. laitusest kuni surmanuhtluseni

Tabel 9

Vana kriminaalkodeksi venivad koosseisud

Karistused kuni 5 a.	Üle 5 a. kuni 8 a.	Üle 8 a. kuni s.n.
I I osa 0	0	-
1	V. raskest kuni	raske kuriteoni
1	Krim. üleastumisest kuni	raske kuriteoni
2	Krim. üleastumisest kuni	v. raske kuriteoni
Kokku 11		
I II osa 10	1	0
2	V. raskest kuni	raske kuriteoni
8	Krim. üleastumisest kuni	raske kuriteoni
2	—	v. raske kuriteoni
Kokku 25		
I pt. kokku 34		
Kuni 5 a. 10	1	
3	V. raskest kuni	raske kuriteoni
9	Krim. üleastumisest kuni	raske kuriteoni
4	—	v. raske kuriteoni
II pt. 15	0	1
5	V. raskest kuni	raske kuriteoni
2	Krim. üleastumisest kuni	raske kuriteoni
5	—	v. raske kuriteoni
Kokku 28		
V pt. 9	0	0
3	V. raskest kuni	raske kuriteoni
3	Krim. üleastumisest kuni	raske kuriteoni
3	—	v. raske kuriteoni
Kokku 18		
VII pt. 5	0	1
2	V. raskest kuni	raske kuriteoni
2	Krim. üleastumisest kuni	raske kuriteoni
3	—	v. raske kuriteoni
Kokku 13		

Vana ja uue kriminaalkodeksi projekti võrdlus

Võrdlus pt-de vahel

EV vastu: 10x maks. k.	6,5-13	min. 1 maks. 15	diap. 1000 rbl. kuni 15 a.
14 karist. võimalus	9,75 a.		
I I osa: 5x maks. k.	5,4-12,5	min. 0,5 maks. s.n.	diap. 0,5
11 karist. võimalus	8,9 a.		kuni s.n.
I II osa: 5x maks. k.	2,8-9,1	min. 0,5 maks. s.n.	diap. 1000 rbl. - s.n.
25 karist. võimalus	5,95 a.		
Kokku: 10x maks. k.	4,1-10,8	min. 0,5 maks. s.n.	diap.
36 karist. võimalus	7,4 a.		
Varavastased kurit.	1,3-4,55	min. 0,5 maks. 12	diap. 300 rbl. kuni 12 a.
0x maks. karistus	2,9 a.		
24 karist. võimalus			
II pt. Rügi ja ühis- konna vara: 1x maks. k.	2,4-6,8 4,6 a.	min. 0,5 maks. s.n.	diap. laitus - s.n.
28 karist. võimalus			
V pt. Kod. isikl. vara	2,0-6,4	min. 0,5 maks. 15 a.	diap. 300 rbl. - 15 a.
0x maks. karistus	4,2 a.		
18 karist. võimalus			
II ja V pt. kokku:	2,2-6,6	min. 0,5 maks. s.n.	diap. laitus - s.n.
1x maks. karistus	4,4 a.		
46 karist. võimalus			
Ametialased kurit.:	1,34-5,0	min. 0,5 maks. 15 a.	diap. 500 rbl. - 15 a.
1x maks. karistus	3,17 a.		
13 karist. võimalus			
VII pt. Amet. kurit.:	3,0-8,2	min. 0,5 maks. s.n.	diap. lait. - s.n.
1x maks. karistus	5,5 a.		
13 karist. võimalus			

UUEST KRIMINAALPROTSESSI- SEADUSTIKUST

Jaan Puskar

Kui uue Eesti Vabariigi kriminaalkodeksi esialgne variant on praktiliselt valmis, siis uutest kriminaalprotsessi reguleerivatest seadusandlikest aktidest pole midagi kuulda. Uut kriminaalseadust vana vormi abil rakendada oleks rumalus, pealegi kui see uuele jalgu on jäänud. Ükski suur asi aga ei sünni ühe ööga, kui vast inimlaps välja arvata.

Probleeme uute kriminaalprotsessialaste aktide loomisel on küllaga, ja kõik need vajavad lahendamist – möödavaatamine või edasilükkamine ainult pingestab olukorda praktilises töös. Praegusel etapil on olulisim probleemide püstitamine, lahenduse peavad leidma teoreetikud ja praktikud üheskoos. Nii ei pretendeeri käesolev kirjutiski probleemide ainulahenditele.

Esimene ja tähtsaim on probleem, mida üldse tegema hakata, s.t. kas me üldse vajame niisugust kriminaalprotsessi koodeksit nagu senikehtiv. Siinkirjutaja arvates oleks üks tõsist kaalumist vajav võimalus koodeksit mitte kokku seada, vaid luua eraldi eeluurimisseadus, prokuratuuriseadus ja kohtupidamiseadus.

Uurides lähemalt kriminaalprotsessi staadiume ilmneb, et üks staadium ei lähe üle teiseks, vaid igaüks on iseseisev tervik, mille lõppemise järel algab kvalitatiivselt uus. Pealegi moodustavad kaks esimest staadiumit kohtueelse menetluskorra, kohtu alla andmise staadium on omaette, järgmised aga käsitlevad menetluskorda kohtutes.

Palju segadust, eriti teoreetikute leeris, valmistab mõistete *kriminaalprotsess* ja *kriminaalasi* eristamine. Terve hulk piike on murtud lahendamaks küsimust, kas ja milliseid uurimistoiminguid võib teha väljaspool kriminaalprotsessi, s.o. enne kriminaalasja algatamist. Eriti vaimukas lahendus leiti ENSV KrPK § 149 lg. 2 näol. Lubatagu küsida, kuidas saab väljaspool kriminaalprotsessi tehtud uurimistoiming olla samaaegselt tehtud kriminaalprotsessi raames, juhindudes KrPK normidest? Aga nüi see paraku praegu on. Otsustajate julgus aga selle sammuga lõppeski ja ekspertide määramisest enne kriminaalasja algatamist, resp. väljaspool kriminaalprotsessi, keelduti otsustavalt. Ometigi on ENSV KrPK §-s 90 nõutud kriminaalasja algatamise aluse kindlakstegemiseks tih-

ti ainukeseks teeks eksperdi arvamuse. Selle saamiseks on tarvis määrata ekspertiis, mida aga väljaspool kriminaalprotsessi teha ei saa, sest see on protsessuaalne toiming. Oeldule vaatamata tehakse igapäevaelus pidevalt igasuguseid ekspertiise (autode ja majade hindamise kohta jne.), mida nõukogude protsessualistid tõendiks ei pea. Kui niisuguse dokumendi koostas ekspertiisiasutuses töötav, eksperdi ametinime kandev eriharidusega isik, siis tema töö vili on ekspertiisiakt, tahame seda või mitte.

Peale ekspertiiside määramise ja tegemise on mõnikord enne kriminaalasja algatamist vaja teha ka teisi uurimistoiminguid veendumaks, et aset on leidnud tõepoolest kuritegu. Ilma selleta puudub alus kriminaalasja algatamiseks, samuti kriminaalasja algatamisest keeldumiseks. Kus on väljapääs? Otsides kurja juurt, leiame selle tahes-tahtmata mõiste *kriminaalasi* alt. Olgugi et meil valitseb üldine asjade kultus, võiks sellest asjast küll loobuda, ja probleemid oleksid lahendatud. Praegu algavad *kriminaalprotsess* ja *kriminaalasi* ajaliselt ühes punktis. Ons seda tarvis. Nii jääb kriminaalprotsessist kõrvale kogu politseijuurdlus enne kriminaalasja algatamist, nimetatakse seda tegevust materjalide eelkontrolliks. Samal ajal reguleerib kehtiv KrPK teatud toiminguid enne kriminaalasja algatamist, s.o. väljaspool kriminaalprotsessi, näiteks ENSV KrPK § 5 ja mõned teised. Nõukogude kriminaalprotsessis toimub kohtueelne uurimine juurdluse ja eeluurimise vormis.

Lähitulevikus kaob mõiste *juurdlus* endises tähenduses ja selle terminiga hakatakse tähistama politsei tegevust, nn. politseijuurdlust, mis hõlmab kõiki politsei toiminguid kuriteoteate saamisest alates. Kuidas aga saab üks riikliku sunni aparaat töötada väljaspool seadust, ilma et ta toimingud oleksid kriminaalprotsessiseaduses või eeluurimisseaduses fikseeritud? Õigusriigis on see mõeldamatu. Seega tuleks kriminaalprotsessi tegevusmõju piltlikult öeldes nihutada ajaliselt ettepoole võrreldes praegusega ja loobuda "kriminaalsetest asjadest".

Tulles tagasi algusse, jõuame järeldusele, et eeluurimisseadus peaks hõlmama seega nii politsei kui uurijate (tulevikus loodetavasti kohtu-uurijate) tegevust kuriteoteate saamisest kuni süüdlase kriminaalvastutusele võtmise küsimuse otsustamiseni. Nimetada võiks seda tegevust kriminaalmenetluseks ja töö vilja kriminaaltoimikuks.

Millega peab lõppema kohtueelne uurimine? Tundub, et selleks on ainult kaks võimalust: ta lõpeb kas kriminaalmenetluse lõpetamise määrusega kuriteosündmuse või -koosseisu puudumise tõttu või kriminaalmenetluse lõppenuks tunnistamise määrusega ja toimiku üleandmisega riiklikule süüdistajale süüdistuse esitamiseks ja süüdistatava kohtu alla andmiseks. Enne toimiku üleandmist süüdistajale protsessis süüdistatavat olla ei saa.

Nõukogude kriminaalprotsessi suurimaid vigu on olnud püüd lahendada kõik probleemid kohtueelsel uurimisel, tehes sellega uurijast a) juurdleja, b) uurija, c) prokurööri ja d) kohtuniku. Kas pole paljuvõitu, kuigi selle väljamõttelejate meelest hiilgav idee, mis suurepäraselt rahuldab kõiki osapooli, v.a. uurijad. Et see kõik oli ühtlasi karjuvas vastuolus konstitutsiooni ja ENSV KrPK §-dega 12 ja 50, kedagi ei häirinud. Nõudés õigesti tõendite hindamist uurijalt, prokurörit ja kohtult, peaks igal hindajal olema ka teatud kohustused. Siit järeldub, et riiklik süüdistaja, saanud uurijalt toimiku pärast kohtueelse uurimise staadiumi lõppemist, algab oma staadiumis tõendite hindamisega otsast peale, kontrollides kõiki tõendeid enne nende sisu ja vormi seisukohast ning seejärel hinnates neid kogumis, peab jõudma iseseisvalt järeldusele, kas isiku süü on tema kohtu alla andmiseks küllaldaselt tõendatud või mitte. Alles saabunud siseveende alusel koostab süüdistaja isiku kriminaalvastutusele võtmise määruse ja saadab toimiku edasi kohtusse. Sellega on süüdistaja võtnud endale süüdistatava, *resp.* kohtualuse süü tõendamise kohustuse. Praktiliselt tähendab see, erinevalt praegusest prokuratuuri tavast, et süüdistuse tõstja peab oma veendumust kohtuistungil ise ka väljendama. Praegune nn. abiprokurööri nime kandev ametimees ei vastuta tegelikult mittemillegi eest ja seepärast ei tunne kohtus sageli õieti toimiku sisugi.

Kui eeltooduga nõustuda, tuleb nõus olla ka sellega, et süüdistaja tegevust kohtueelse uurimise staadiumis, kohtu alla andmise staadiumis ja kohtus asja arutamise, apellatsiooni jne. staadiumis peab reguleerima eraldi prokuratuuriseadus. Selles tuleks loobuda igasugustest prokurörist üliinimese tegemise katsetest nagu praegu ja kõrgeima järelevalve asemel anda talle tagasi need funktsioonid, milleks niisugune ametnik mujal maailmas ellu kutsutigi, s.o. kohtus riigi huve kaitsva ja esindava ametniku funktsioonid.

Nüüd tuleks lahendada, millise uurija-poolse hinnanguga süüdi-oleva isiku teole peaks lõppema kohtueelse uurimise staadium ja millise prokurööri-poolse hinnanguga kohtu alla andmise staadium. Samuti tuleks mõelda, kuidas ümber nimetada praegune kohtu alla andmise staadium, mis siinkirjutaja arvates pole midagi muud kui eelprotsess, sest kohtu alla on isik juba antud ja ilma kogutud tõendite hindamata ei tohi kohus seda fakti kõrvale jätta ja asja arutamisele võtmisest keelduda. Tõendite hindamine saab aga toimuda üksnes kohtuistungil. Senikehtiv eeluurimise lõpuleviimise kord ei kõlba, mida on eespool põhjendatud. Uurijalt ja prokurörit ei tohi nõuda lõpliku hinnangu andmist kuriteole. See peab selguma kohtuistungil. Muidugi, omapoolse hinnangu toimepandule peavad andma mõlemad, kuid et see oleks KrK paragrahvi iga viimase kui lõike ja punktini lõplik, nagu praegu soovitakse, on nonsenss. Nii ülekuulamisel kui süüdistuse esitamisel peab süüdlasele olema ta-

gatud võimalus anda oma teole ise hinnang ja selgitada, kui palju ja milles konkreetset ta leiab end süüdi olevat. Täpse ja lõpliku kvalifikatsiooni peab andma ikka kohus pärast põhjalikku kohtulikku uurimist, võttes kohtuotsuse langetamisel aluseks ainult need tõendid, mis saadi kohtuliku uurimise käigus. Praegu kohtutes toimuvat kohtulikku uurimiseks nimetada küll ei saa, pigem toimub seal juba kogutud tõendite avalik hindamine kõigi protsessiosalistega üheskoos.

Kõrvalepõikena olgu öeldud, et siinkirjutajast pole lahkunud lootus, et uus KrK loobub senistest arvukatest kuriteokoosseisudest eraldi paragrahvide, lõigete või punktidenä, kus erinevalt hinnatakse kurjategijat, näiteks varast, selle järgi, kas ta enne korterisse sisenemist viisakalt koputas, avas ukse võtme või kangiga jne. jne. Hoidku jumal, kui uurija mõne punkti kogemata unustab või valesti märgib (kohtu arvates). Kohe saadetakse kriminaalasi täiendavaks UURIMISEKS, s.o. vastava veakese parandamiseks ilma mingit uurimist läbi viimata. Et kurjategija teab ise suurepärast, kuidas ja mida ta korda saatis, et huvita meie teoreetikuid põrmugi. Ikka korrutatakse, et kui süüdistatava seisund muutub kohtus raskemaks, tuleb asi saata täiendavaks uurimiseks, teades samal ajal, et mingit uurimist läbi ei viida ja et selleks ka mingit vajadust pole.

Toimiku kohtusse jõudmisega algab uus kriminaalprotsessi staadium. Seal asjaajamise korda peaks reguleerima kohtupidamisseadus, just nimelt kohtupidamis-, mitte kohtukorraldusseadus, kuna viimane mõiste on liiga kitsas. Mõiste *kohtupidamisseadus* aga hõlmaks nii kohtute korralduse, struktuuri, kooseisu kui ka asjade arutamise korra. Siinöeldu kehtib ka eeluurimis- ja prokuratuuriseaduse kohta, mis samuti peaksid hõlmama nende korralduse, pädevuse ja tegevuse protsessuaalse korra. Neil kolmel seadusel ühiseid kokkupuutepunkte öieti ei ole, järgmise kehtivus algab ajaliselt alles eelmise lõppemise järel. Kas on tarvis neid ühendada ühtsesse seaduseraamatusse või ei, tuleks otsustada kollektiivselt.

Ümbertegemist vajab praegune KrPK igal juhul. Kehtivas se koodeksisse on lülitatud palju deklaratiivseid ja protsessuaalselt ebavajalikke sätteid, mille õige koht peab olema (ja ongi!) põhiseaduses, näiteks paragrahvid 4 (üldse mõttetu säte), 11, 11¹, 12-18. KrPK ei pea olema põhiseaduse filiaal, selle kordus ühe astme võrra madalamas aktis.

Teiseks, rida paragrahve on vastuolus põhiseadusega, nagu ENSV KrPK §-d 5¹, 5², 6, 7, 8, mistõttu nende kohaldamine eeluurimisstaadiumis on lubamatu, sest "õigust mõistab vaid kohus".

Kolmandaks tuleks koodeksit lihtsustada ja käepärasemaks muuta terve rea paragrahvide ühendamise teel. Nii võiks praeguste paragrahvide 20, 26, 119 asemel ühesainsas paragrahvis lühidalt ja täpselt ära öelda taanduste esitamise ja läbivaatamise kord; para-

grahvide 74, 85, 86, 103, 111 asemel võiks ühes paragrahvis, näiteks praeguses §-s 85 ära öelda kõik tähtaegadesse ja nende arvutamisse puutuv jne. jne.

Kindlasti nõuab ümberhindamist kahtlustatava staatus. Täiesti selgesti on tegemist protsessiosalisega, kelle seisund sellisena peaks säilima kogu kohtueelse uurimise aja kuni süüdistuse esitamiseni prokuröri poolt, mil ta omandab süüdistatava ja kohtualuse staatuse.

Rääkides kriminaalprotsessi lihtsustamisest, ei saa mõõda vaa-data manuka osast. Temast kui protsessuaalsest tegelasest ei räägi kehtiv KrPK lähemalt midagi, ja ei saagi seda teha, sest juba enne protsessi algust osaleb manukas protsessivälise uurimistoimingu (milline nonsenss!) – sündmuskoha vaatluse juures. Ilmselt häbelik-kusest on KrPK unustanud selgitada manukate ülesandeid, õigusi-kohustusi ja protsessuaalset seisundit. Praktikule tundub vägagi, et kehtiv KrPK lähtub manukate juuresolekut nõudes eelkõige uurija süü presumptsioonist. Mille muuga seletada lausa tobedaid nõudeid nelja lisasilma taotlemisel näiteks asitõendi vaatluse juurde. Manuka-te roll uurija kabinetis toimuval täiendaval kontrollimisel on rohkem kui ähmane: saavad ju prokurör, kaitsja ja kohus asitõendeid oma silnaga igal ajal üle kontrollida.

Sama mõttetu on manukate juuresviibimise nõue võetuse juures. Kui uurija toimetab võetust asutuses või elukohas, siis palub ta mingi kindla eseme või dokumendi endale üle anda ja ootab omapoolset aktiivsust üles näitamata, kuni nõutu talle kätte tuuakse. Seejärel koostab toimunu kohta protokoll. Lubatagu küsida, millist osa etendavad siin manukad?

Või võtame niisuguse uurimistoimingu nagu äratundmiseks esi-tamine. Kui tegemist on isiku äratundmisega, viibib peale äratuntava kohal veel vähemalt kaks isikut, kes hiljem üpris arusaadavalt põh-jusil on valmis energiliselt kinnitama, et ära tunti just nimelt see isik, kes ära tunti, mitte aga nemad. Pealegi on sedasama näha fotodelt ja lugeda protokollist. Kui esitatakse äratundmiseks ese, näitab isik mitmest esemest ühele ja kinnitab selle kuulumist talle. Mida tee-vad siin manukad? Kahtleja võib siingi vaadelda fotosid ja lugeda uurimistoimingu protokoll.

Sama mõttetu on manukate juuresviibimise nõue ütluste seos-tamisel olustikuga. Sisuliselt on tegemist isiku teistkordse või kor-duva ülekuulamisega sündmuskohal. Esmase ülekuulamise juurde manukaid ju ei nõuta! Tõendamise seisukohalt palju olulisem on kõrvalekaldumatu nõue selle uurimistoimingu salvestamisest video-või filmilindile, kus nähtub täpselt ütluste andja käitumine, sõnad ja tegevus ütluste andmisel. Tõendi kontrollimise seisukohast on see palju tähtsam, kui asjast absoluutselt mittehuvitatud, igavlevate manukate segane ja seosetu jutt nähtu-kuuldu kohta. Selle toimingu

nael – detailid – on selleks ajaks, kui toimik ükskord kohtusse jõuab, surmkindlalt meelest läinud.

Oma pikaajalise praktika jooksul olen jõudnud veendumusele, et manukate juuresviibimine on tõepoolest tähtis nende uurimistoi-
mingute juures, mis tehakse asjast huvitatud isiku (kahtlustatava)
osavõtuta või tema huve riivates, samuti toimingu kordamise või-
matuse korral, nagu läbiotsimine, süüdlase vara arestimine (eriti kui
ta viibib vahi all) ja sündmuskoha vaatlus.

Loodan, et eeltoodu suutis ka skeptikuid veenda kriminaal-
protsessi muutmise vajaduses selle lihtsustamise suunas. Peaasi oleks
lõpuks ometi asjaga algust teha. Selleks jõudu tööle!

• ÜBER DAS NEUE STRAFPROZESSGESETZ

Jaan Puskar

Zusammenfassung

Der Verfasser versucht in diesem Artikel für seine Idee ein-
zutreten, kein neues Strafprozeßgesetzbuch, sondern einzeln ein
Voruntersuchungs-, ein Staatsanwaltsschafts- und ein Rechtsspre-
chungsgesetz auszuarbeiten. In diesen Gesetzen sollte neben der
prozessualen Regelung der Handlungen auch die Struktur, die Zu-
ständigkeit und die Organisation der Arbeit der genannten Organe
abgedruckt werden.

Im Artikel wird ein Vorschlag gemacht, auf den bis heute gelten-
den Begriff "Kriminalsache" zu verzichten, als Beginn der prozessual
geregelten Handlungen wird der Zeitpunkt vermerkt, wann die Aus-
kunft über ein Verbrechen bei der Polizei, beim Untersuchungsorgan,
bei der Staatsanwaltschaft oder beim Gericht registriert wurde. Da-
bei könnte auch das polizeiliche Untersuchungsverfahren sich (im
neuen Sinne) die Bedeutung der prozessualen Handlungen aneignen.

Der Autor hält es für sehr wichtig, den Inhalt des Begriffs
"Einstellung der Voruntersuchung" zu überprüfen. Es ist nicht nur
unwichtig, sondern auch verfassungswidrig, von den Untersuchungs-
richtern die Erfüllung der Gerichtsfunktionen wie bisher zu verlan-
gen, denn "nur das Gericht kann Recht sprechen".

Auch der Inhalt des Begriffs "der Angeklagte" muß umgeändert
werden. Als Ankläger bei einem Kriminalprozeß darf nur ein extra
dazu geladene und eingesetzte Beamte auftreten – der öffentliche
Ankläger oder der Staatsanwalt. Der Untersuchungsrichter klagt
niemanden an. Während der Voruntersuchung müßte man den
Angeklagten als "der im Verdacht Stehende" bezeichnen. Er muß
zum Beteiligten am Prozeß werden, inhaltlich ist er es schon längst.

Die vorgerichtliche Untersuchung muß zu einer Tätigkeit werden, die dem Gericht beisteht und der Gerichtssitzung vorangeht und die dazu beiträgt, daß das Rechtsprechen nicht vergebens in die Länge zieht. Daraus ergibt sich das Bedürfnis, daß die Untersuchungsrichter in Zukunft bei den Gerichten angestellt sind. Die Untersuchung muß ihre wahre Bedeutung wiederrhalten, das Fällen des Urteils darf nur auf Grund der durch die gerichtliche Untersuchung erhaltenen Beweise zustande kommen.

Der Autor hält es für notwendig, den Kriminalprozeß bedeutend zu vereinfachen, indem er bei bestimmten Untersuchungshandlungen (wie z.B. die Beobachtung und Abnahme eines Beweisstückes und dessen Vorzeigen zum Erkennen, die Verbindung der Aussagen mit den Umständen) auf die Anforderung verzichtet, die Unparteiischen herbeizurufen.

ÜBER DIE SITTICHKEITSDELIKTE NACH DEM ESTNISCHEN STRAFRECHT

Jaan Sootak

Gleichzeitig mit der Entstehung der unabhängigen Estnischen Republik im Jahre 1918 wurde die Frage aufgeworfen, welche bisherigen Gesetze ihre Geltung fortsetzen werden, welche abgeschafft oder neugeschafft werden müssen. Seit 1846 war in Estland russisches Strafgesetz von 1845 und seit 1903 teilweise das sog. Neue Strafgesetz (gänzlich im Zustand des Entwurfes geblieben) gültig. Die Frage wurde zugunsten des Strafgesetzes von 1903 entschieden, so daß estnisches Strafgesetzbuch von 1929 sich eine umgearbeitete Variante des russischen Strafgesetzes von 1903 darstellt. Das Letztgenannte seinerseits ist der Nachkomme des russischen Strafgesetzbuches von 1845. Im allgemeinen wurde der religiös-patriarchale Geist des StGB von 1845 im StGB von 1903 überwunden und darum war es als Vorbild für das estnische Strafgesetzbuch ziemlich passend.

Russisches StGB von 1903 gliederte die Sittlichkeitsdelikte zwischen zwei Kapiteln: Verletzung der zum Schutz der öffentlichen Sittlichkeit erlassenen Bestimmungen (Kap. 13) und Unzucht (Kap. 27).

Die Familienverbrechen bildeten das selbständige 19. Kapitel "Strafbare Handlungen gegen Familienrechte".

Als Verbrechen gegen die öffentliche Sittlichkeit (Kap. 13) wurden die öffentliche Verletzung des Anstands durch schamlose Worte oder Taten (§ 280), Verbreitung der schamlosen Abhandlungen oder Abbildungen (§ 281) und Aufnehmen einer Person unter 17 Jahren, um sie zum Betteln oder sonstigen unsittlichen Beschäftigungen zu bekehren (§ 283), angesehen. Alle anderen Sittlichkeitsdelikte enthielten sich im Kapitel 27, darunter wollüstiger Mißbrauch von Kindern, Päderastie, Blutschande, Notzucht u.a.

Obwohl das russische Strafgesetz von 1903 sich auf der modernen europäischen Strafrechtswissenschaft beruhte, blieb russisches geltendes Recht und teilweise auch die Strafrechtswissenschaft an der Grenze des Alten und Neuen. Noch im Jahrhundertwechsel wurde in der Literatur die Frage behandelt, in welchen Maß die alte Vergewaltigungsformel für die Verletzte "mit zerrissenem Gewand, flatterndem Haare, zerbrochenem Leibe, weinend und schreiend" noch gültig ist [1].

Über die Frage des geschützten Rechtsgutes wurde in der Literatur die Meinung geäußert, daß das Verbrechen gleichzeitig gegen die persönlichen und gesellschaftlichen Interessen gerichtet ist, und daß es ganz unrichtig wäre, die Sittlichkeit als Angriffsobjekt anzusehen, weil, erstens, die Keuschheit (aber gerade die Keuschheit wurde

nach dem geltenden Recht als das Angriffsobjekt der Sexualdelikte bestimmt) keineswegs das Gebiet der Sittlichkeit erschöpft; und zweitens, die Sittlichkeit an sich bildet kein Rechtsgut und deswegen kann man überhaupt nicht über die Sittlichkeit als das Rechtsgut des Einzelnen zu reden [2].

So wurde im russischen Strafgesetz von 1903 das bisherige Rechtsgut *Keuschheit* umgebildet, so daß die entsprechenden Verbrechen als Unzuchtsdelikte bezeichnet wurden.

Estnisches Strafgesetzbuch von 1929 hatte aber den Begriff *Sittlichkeit* mit der russischen öffentlichen Sittlichkeit gleichgesetzt, und andere Sexualdelikte wurden als unzüchtige Handlungen (Kap. 27) bezeichnet.

In der estnischen Literatur wurde anerkannt, daß die Unzuchtsdelikte sich zwischen den Verbrechen gegen Persönlichkeit und gegen Interessen der Allgemeinheit befinden und daß die Stellung dieser Straftaten unter dem System des Besonderen Teils des Strafgesetzes noch ganz umstritten ist [3].

Obwohl das estnische StGB von 1929 die geschützten Rechtsgüter nur durch eine Dimension in die Kapitel eingeordnet hatte, ist es möglich die größere Verbrechensgruppen, darunter die Verbrechen gegen die Person hervorheben, wobei die Unzuchtsdelikte gerade in diese Gruppe gehören. Professor des Strafrechts der Tartuer Universität Helmut Kadari gliederte die Unzuchtsdelikte in drei Arten: 1) Verbrechen gegen die Unversehrtheit der geschlechtlichen Sphäre des Einzelnen (Zuhälterei, Frauenhandel); 2) Verbrechen, die auf die Befriedigung des Geschlechtstriebes gerichtet sind (Notzucht, widernatürliche Unzucht, *stuprum nec voluntarium nec violentum* u.a.); 3) Verbrechen gegen die allgemeine Sittlichkeit (Blutschande, Befriedigung des Geschlechtstriebes im öffentlichen Ort). Die Blutschande wird als Verbrechen gegen die Allgemeinheit betrachtet, weil die Tat "gegen die eugenischen Interessen des Volkes gerichtet ist" [4]. Hierbei muß man bemerken, daß estnisches StGB von 1929 auch den Schwangerschaftsabbruch als ein Verbrechen weder gegen die Gesundheit des Weibes, noch gegen das werdende oder vorhandene Leben, sondern gegen die Volksgesundheit angesehen hatte [5].

Die interessanten, aber zugleich sehr umstrittenen Einordnungen der Sittlichkeitsdelikte von H. Kadari wurden leider weder von ihm selbst noch in der estnischen Rechtswissenschaft weiterentwickelt - wie die Entwicklung der estnischen Gesellschaft im allgemeinen gewaltsam abgebrochen wurde. Im Jahre 1940 folgte die Eingliederung Estlands in die UdSSR, hier wurde das sowjetrussische Strafgesetzbuch von 1926 eingeführt.

Sowjetisches StGB von 1926 enthielt keine Sittlichkeits- oder Unzuchtsdelikte als selbständige Verbrechensart. Unter den Delik-

ten gegen Persönlichkeit konnte man doch eine Verbrechenstypengruppe (§§ 151–155, darunter Notzucht, sexueller Mißbrauch von Kindern, Päderastie, Kuppelei, Nötigung zur Prostitution u.a.) finden. Das 6. Kapitel des Besonderen Teils des StGB wurde "Die Verbrechen gegen Leben, Gesundheit, Freiheit und Ehre der Person" betitelt und wir können nur vermuten, wogegen (wahrscheinlich gegen Freiheit und Ehre?) sind nach der Meinung des Gesetzgebers die Sittlichkeitsdelikte gerichtet.

In der Literatur wurde der Standpunkt geäußert, das die Sittlichkeitsdelikte keine selbständige Verbrechenstypengruppe bilden, und behauptet, daß sozialistisches Strafrecht die Interessen der Persönlichkeit schützt und zugleich zu der Bestätigung der sozialistischen Moral auf dem Gebiet der geschlechtlichen Beziehungen beiträgt [6]. Aber von der anderen Seite wurden in der Literatur die Sexualdelikte als eine selbständige Verbrechenstypengruppe betrachtet, wobei sie in drei Gruppen geteilt wurden: 1) Verbrechen gegen geschlechtliche Freiheit (z.B. Notzucht); 2) Verbrechen gegen normale geschlechtliche Entwicklung der Minderjährigen (unzüchtliche Handlungen mit dem Minderjährigen); 3) Verbrechen gegen erlaubte soziale Weise der geschlechtlichen Beziehungen (Kuppelei und andere Arten der Begünstigung der Prostitution) [7].

Betrefflich der Prostitution wurde behauptet, daß diese schon seit der Oktoberrevolution liquidiert ist; die Strafbestimmungen (Kuppelei u.a.) sind darauf gerichtet, die möglichen einzelnen Erscheinungen der Prostitution zurückzudrängen [8].

Unter den Sexualdelikten wurden in der Dogmatik auch diejenigen betrachtet, die nach dem gesetzlichen System zu den anderen Verbrechenstypengruppen gehörten – z.B. Vielweiberei (nach dem StGB der RSFR die Verbrechen, die als Überbleibsel der Sippenlebensweise erscheinen), Blutschande (strafbar nur nach den Strafgesetzbüchern Grusiens und Armenien) [9]. Diese Behandlung beweist, daß die Sexualdeliktentatbestände trotz deren gesetzgeberisches Verneinen durch die Wissenschaftler in der sowjetischen Strafrechtsdogmatik akzeptiert wurden.

Die Nötigung des Minderjährigen zur Prostitution wurde nach dem § 73² des Kapitels 2 als ein Verstoß gegen die Verwaltungsordnung bezeichnet; die Verbreitung oder Erzeugung der pornographischen Schriften oder Darstellungen war ein Verbrechen gegen Volksgesundheitspflege, gesellschaftliche Ordnung und Sicherheit. In der Literatur wurden die obengenannten Verbrechen als gegen die Regeln des sozialistischen Gemeinlebens gerichtete betrachtet.

Es ist also zu ersehen, das sowjetrussisches Strafrecht (nicht aber die Strafrechtsdogmatik) der Sittlichkeitsdelikte als der selbständigen Art der Straftaten entsagt hatte. Diese Betrachtung ist im allgemeinen auch heute geltend. Es ist doch merkwürdig, daß

im Entwurf des sowjetischen Strafgesetzbuches (StGB der UdSSR) von 1947 ein Versuch vorgenommen wurde, die Sittlichkeitsdelikte im Sinn des Systems des Strafgesetzbuches zu konsolidieren. Unter den Verbrechen gegen die Persönlichkeit (Kap. 3) war neben anderen (Verbrechen gegen das Leben, Körperverletzungen, Schwangerschaftsabbruch u.a.) auch eine selbständige Verbrechenart – Sexualdelikte (IV. Abschnitt) hervorgehoben. Kapitel 11 des Entwurfes "Verbrechen gegen die allgemeine Sicherheit, Volksgesundheit und gesellschaftliche Sittlichkeit" enthielt den III. Abschnitt "Verbrechen gegen die gesellschaftliche Sittlichkeit" (Lasterhöhle, Kuppellei, Pornographie, Päderastie, Grabschändung) [10]. Der von dem Regierungsausschuß vorbereitete Entwurf des Strafgesetzbuches der UdSSR war ein ernstlicher, aber erfolgloser Versuch im sowjetischen Strafrecht die Sittlichkeitsdelikte zu konsolidieren. Die sowjetische Strafrechtsreform 1958–1961 und während dieser Reform verfaßte Strafgesetzbücher der Unionsrepubliken der UdSSR kannten aber keine institutionalisierte Verbrechenart der Sittlichkeitsdelikte; die entsprechende Tatbestände wurden wie früher in dem Kapitel der Verbrechen gegen die Person und gegen die gesellschaftliche Ordnung zerstreut. Dafür kann man auf zweierlei Ursachen verweisen. Erstens, die geschlechtliche Freiheit und Unversehrtheit als Rechtsgüter wurden als keine selbständigen, sondern als zur Persönlichkeit gehörende Werte betrachtet. Anders gesagt, der ausführliche Schutz der einzelnen, mit der Persönlichkeit gebundenen Rechtsgüter wurde als für unnötig gehalten, wie z.B. persönliches Eigentum im Vergleich zum sozialistischen Eigentum als zweitrangig angesehen wurde. Zweitens muß man in Rücksicht nehmen, daß für die sowjetische Ideologie typisch ist, die unerwünschten und für Sozialismus unpassenden Erscheinungen übersehen werden. Gleicherweise wurden auch im Strafgesetz solche Tatbestände wie Prostitution und Zuhälterei überhaupt beseitigt und die anderen Sittlichkeitsdelikte eufemistisch unter den Delikten gegen die gesellschaftliche Ordnung oder gegen die sozialistische Arbeitslebensweise verbergt.

Heutzutage wird in Estland ein Entwurf des neuen Strafgesetzbuches ausgearbeitet. Obwohl wir noch über einen zwar gänzlichen, aber dennoch vorläufigen Entwurf sprechen können, kann man es für sehr wahrscheinlich halten, daß die Sittlichkeitsdelikte im künftigen Strafgesetzbuch der Estnischen Republik ein selbständiges Kapitel bilden werden.

Das Kapitel der Sittlichkeitsverbrechen des Entwurfes wird folgende Straftaten enthalten: Notzucht, Beischlaf mit dem Mädchen unter 16 Jahren (die Altergrenze ist noch umstritten, obwohl auch geltendes Gesetz die Grenze zwischen dem erlaubten und unerlaubten Beischlaf mit dem 16. Lebensjahr verbindet); Unzucht (widernatürliche Unzucht und Päderastie mit dem Gewalt oder mit

der Gewaltsdrohung); Zuhälterei, Kuppelei und Blutschande. Der Täter bei dem Beischlaf mit dem Mädchen unter 16 Jahren kann nur der erwachsene Mannperson sein. Der Begriff der Blutschande wird wahrscheinlich nur mit dem Beischlaf zwischen Verwandten in geraden Linien begrenzt; als Täter wird nur der Erwachsene zur Verantwortung gezogen, wenn er mit dem Minderjährigen den Geschlechtsverkehr durchführt.

Als Straftaten gegen Familie und Jugend (selbständiges Kapitel im Entwurf) werden u.a. Doppellehe und Verleitung des Minderjährigen in die asoziale Lebensweise strafbar. Es ist heute noch umstritten, wird Pornographie an sich als eine Straftat gegen öffentliche Ordnung oder nur gegen Jugendliche betrachtet. Auch die Stellung der Blutschande unter den Verbrechen gegen die Sittlichkeit oder gegen die Familie ist noch unklar.

Die Zusammenziehung der Sittlichkeitsdelikte in das selbständige Kapitel ist im gewissen Gegensatz zu dem Trend des europäischen Strafrechts das Strafrecht zu entmoralisieren und die Sittlichkeitsdeliktentatbestände allmählich abzuschaffen. Heutige Konsolidation der Sittlichkeitsdelikte beruht auf dem bisherigen Schmälierung der Familien- und Sittlichkeitsdelikte in sowjetischen Strafrecht und kann als ein Rückstoß gegen diese Einstellung betrachtet werden.

LITERATUR

1. Jesipow V. Strafrecht. Besonderer Teil (russisch). St.-Petersburg, 1902. S. 139.
2. Foinitski I. Kursus des Strafrechts. Besonderer Teil (russisch). Petrograd, 1916. S. 133.
3. Saarmann K. Strafrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil (estnisch). Tartu, 1930.
4. Kadari H. Die Verbrechen gegen die Persönlichkeit (estnisch). Tartu, 1938. S. 187.
5. Saarmann K., Matto K. Strafgesetzbuch. Die erläuterte Auflage (estnisch). Tallinn, 1937. § 193, Komm. 2.
6. Strafrecht. Besonderer Teil (estnisch). Tartu, 1946. S. 203.
7. Schargorodski M. Die Verantwortlichkeit für die Verbrechen gegen die Persönlichkeit (russisch). Leningrad, 1953. S. 86.
8. Strafrecht. Besonderer Teil (russisch). Moskau, 1951. S. 226.
9. Strafrecht (Anm. 8). S. 226.
10. Strafgesetzbuch der UdSSR. Entwurf (russisch). Moskau, 1947. S. 58-59, 122-123. Vgl. auch Strafrecht. Geschichte der Rechtswissenschaft (russisch). Moskau, 1978. S. 248-250.

POLITSEI TEABESÜSTEEMI LOOMISEST

Arnold Tenusaar

Vastloodud Eesti Vabariigi politsei eduka töö tagatiseks on nüüdisaegne teabesüsteem, mille loomise käigus tekib rida lahendust nõudvaid küsimusi.

1. Politsei teabesüsteemi töö õiguslik reguleerimine

Senini reglementeerisid miilitsa nagu teistegi õiguskaitseorganite infotööd ametkondlikud normatiivaktid, millest enamuse polnud üldsele kättesaadavad. Käsud ja keelud selles töös lähtusid N. Liidu prokuratuuri ja NLKP KK mitmesuguse salajasuse astmega ettekirjutustest. Seaduse tasemel õigusnormid sel teemal puudusid.

Kirjeldatud olukorras polnud tagatud isegi kehtiva konstitutsiooniga sätestatud kodanikuõigused, rääkimata rahvusvahelises õiguses tunnustatud inimõigustest. Statistilised väljundid teabesüsteemidest olid organiseeritud nii, et tänini puudub meil objektiivne informatsioon kuritegevuse seisundist Eestis; kättesaadav on teave ainult neist kuritegudest, mis kehtivate eeskirjade järgi kuuluvad Eesti miilitsa (politsei) kompetentsi. Kuriteod, mis on toime pandud N. Liidu Kaitseministeeriumi objektidel (näiteks Paldiski linnas), mis on toime pandud sõjaväelaste poolt, ja kuriteod, mis kuuluvad Riikliku Julgeoleku Komitee kompetentsi, on Eesti kuritegude statistikast välja arvatud.

Sellises olukorras on ilmselge vajadus reglementeerida õiguskaitseorganite infotööd seadustega.

Esiteks tuleb vastavalt Eesti Vabariigi riiklike registrite seadusele moodustada kõigi õiguskaitseorganite jaoks ühine riiklik kriminaalregister, mis sisaldab dünaamilist informatsiooni kõigi Eesti jurisdiktsiooni kuuluvate kuritegude ning neid toime pannud isikute kohta alates kuriteosündmuse registreerimisest kuni kohtuotsuse täitmiseni. Kuna politseile kuulub kuritegevusvastases võitluses keskne koht õiguskaitseorganite süsteemis ning politsei on neist kõige paremini varustatud infovahenditega, on otstarbekas määrata riikliku kriminaalregistri pidajaks Eesti Vabariigi Riiklik Politseiamet. Teised õiguskaitseorganid esitavad vajaliku teabe registrisse ning kasutavad seda oma pädevuse piires. Samuti saavad registrist objektiivset teavet kuritegevuse kohta riigi- ja teadusasutused.

Teiseks ei piirdu politseitööks vajalik informatsioon ainult kriminaalprotsessiga seonduvaga. Politseil on täita peasa administratiivprotsessis, liiklusjärelvalves, teadmata kadunud isikute otsimisel ja teistes ühiskondlikku korda ning ühiskondlikku julgeolekut puudutavates küsimustes. Ka nende ülesannete täitmiseks kogutava informatsiooni töötlemist on vaja reglementeerida. Arvestades politseitöö erisusi ja politsei poolt kogutava teabe inimõiguslike aspekte, on otstarbekas vastu võtta seadus politsei teabesüsteemist, kus sätestatakse politsei teabesüsteemi informatsiooni kogumise, töötlemise, säilitamise ja kasutamise kord.

2. Rahvusvaheliselt tunnustatud inimõiguste tagamine infotöös

Esimene samm inimõiguste tagamisel infotöös on tehtud Eesti Vabariigi politseiseaduse vastuvõtmisel, kus sätestati, et politsei on kohustatud kodaniku avalduse korral esitama temale politsei teabesüsteemis säilitatavat informatsiooni tema kohta. See säte annab kodanikule võimaluse kontrollida politsei poolt teabe kogumise seaduslikkust ja objektiivsust. Kodanikule informatsiooni esitamise kord on otstarbekas sätestada politsei teabesüsteemi seaduses.

Kodanik on huvitatud sellest, et isiklikku laadi teave tema kohta ei satuks võõrastesse kätte. Seaduses ettenähtud juhtudel, üldjuhul kodaniku poolt toime pandud seadusrikkumise korral, on õiguskaitseorganitel õigus oma pädevuse piires tema kohta informatsiooni koguda. Kasutada võib seda teavet ainult õigustumõistmise huvides.

Kui aga see informatsioon satub pahatahtlikesse kätte, võivad kodaniku õigused ja seaduslikud huvid ohtu sattuda. Isiklikku laadi teavet võidakse kasutada näiteks väljapressimiseks, kättemaksuks, inimese kompromiteerimiseks kodus või töökohal.

Politsei kogub temale pandud ülesannete täitmiseks kodanike kohta mitmesugust teavet, millest osa on üldise iseloomuga, osa aga piisavalt isiklik, et seda saaks kasutada kodaniku õiguste ja seaduslike huvide vastu. Seepärast tuleb kodanikule anda seaduse tasemel garantiid, et:

- 1) tema kohta kogutakse andmeid ainult seadustes sätestatud juhtudel ning ulatuses;

- 2) andmeid säilitatakse niikaua, kui on vajalik politsei ülesannete täitmiseks, pidades kinni seaduses sätestatud piiridest;

- 3) andmeid kasutatakse ainult seaduses ettenähtud juhtudel ja korras;

- 4) andmed on kaitstud sanktsioneerimata juurdepääsu eest.

Avalikud seadusaktid infotöö korralduse kohta ja õigus teada, mida tema kohta on kogutud, annab kodanikule piisavad võimalused oma huvide kaitseks.

3. Politsei teabesüsteemi infoga kindlustamine

Kriminaalprotsessis osalevad politsei kõrval mitmed teisedki õiguskaitseorganid (kohus, prokuratuur, kohtueelse uurimise amet, kohtuotsuste täitmise amet), kus töötab enamuses nõukogulikust bürokraatist rikutud ametnikkond, kes on harjunud infotöös järgima ametkondlikke barjääre. Sellistes tingimustes on ainuvõimalik need ületada seadusega, sätestades võimalikult täpselt iga ametkonna õigused ja kohustused kriminaalregistratsiooni süsteemis nii, et nad ise oleksid huvitatud andma nende käsutuses olevad andmed õigeaegselt politsei teabesüsteemi. Huvitatus on tagatud ainult siis, kui süsteem töötab tõrgeteta, väljastab õigeaegselt täielikku ja tõepärast informatsiooni, kui iga ametnik tunnetab oma mõlemat rolli (tarbija ja teabega varustaja) suhetes kriminaalregistriga.

Teiselt poolt vajab politsei oma töös tihti informatsiooni, mis juba kogutakse või planeeritakse koguda teistesse riiklikesse registritesse: elanike register, ettevõtete register, transpordivahendite register jne. Nagu näitab riiklike registrite loomise senine praktika, ei koordineerita seda tegevust Eestis piisavalt. Domineerivad ametkondlikud huvid ja eelkõige nende ametkondade huvid, kes on määratud registri pidajaks.

Eesti Vabariigi registrid peaksid moodustama seotud registrite süsteemi, mis vastaks kõigi registrikasutajate, sealhulgas ka kodanike huvidele. Selle eesmärgi saavutamiseks on ühelt poolt vaja arendada nüüdisaegne arvutivõrk ja teiselt poolt luua Eesti valitsuse juurde registriamet, mis valdaks riiklike registrite tuuma, s.o. elanike registrit, ettevõtete registrit, kinnistute registrit ja maavalduste registrit. Teised registrid peavad olema sidekanalite kaudu registrituumaga seotud ning võivad olla erinevate ametkondade valduses.

Kuna päevapealt vajalikke tingimusi täita ei ole võimalik, on otstarbekas hakata registrite süsteemi üles ehitama maakondade tasemel/alt üles. See eeldab tegusa koordineeriva organi, näiteks valitsuse juurde loodava registriameti või nõukogu olemasolu.

Neid tingimusi täitmata on hiljem raske, kui mitte võimatu ametkondades loodavaid riiklikke registreid ühisesse süsteemi liita. Samuti muutub küsitavaks nende universaalsus erinevate tarbijate suhtes ning registrite pidamise maksunnuse optimaalsus.

Politseil on riiklike registrite kasutajate hulgas eriline koht: näiteks elanike registri ja transpordivahendite registri poole on politsei sunnitud pöörduma iga päev sadu kordi, enamikul juhtudel kindlapeetud isikute kindlakstegemisel. Vastuseid päringutele on tihti

vaja saada väga operatiivselt, et seaduses ettenähtud tähtaegadest kinni pidada. Käesoleval ajal on Eesti aadressibüroo veel politsei valduses, kuid elanike registri loomisel pole enam otstarbekas neid andmeid dubleerida. Politsei peab aga ka siis saama vastused kiiresti ja täpselt. Autori käsutuses oleva elanike registri (rahvastikuregistri) põhimääruse projektis aga ei võta registri pidaja endale üle-eestilise aadressibüroo kohustusi ning politsei on tavatarbija seisundis.

Uute riiklike registrite loomisel enamikul juhtudel politsei huve ei arvestata. Pretsedendiks on näiteks transpordivahendite registri loomine Transpordiministeeriumi juures. Olukorrtl paraneks, kui uute riiklike registrite loomisel oleks nõutud kooskõlastamist ka politseiga või seda tööd koordineerivas organis oleks täievolilise liikmena politsei esindaja.

Võib arvata, et uute riiklike registrite loomisega kaasnevad kaubalis-rahalsed suhted registri pidaja ja tarbija vahel. Kui politsei jääb seejuures reatarbija seisusesse, pole garanteeritud tööks vajalik operatiivsus päringutele vastuse saamisel. Lahenduseks oleks politseile kui tarbijale eristaatuse andmine õigusega saada kõigist riiklikest registritest teavet tasuta.

Kokkuvõte

Artiklis on vaadeldud Eesti politsei teabesüsteemi loomisega seotud küsimuste kolme põhigruppi.

Esimeses osas on põhjendatud vajadus reguleerida teabesüsteemi tööd seaduste tasemel, kusjuures tuleb välja töötada politsei teabesüsteemiseadus ja riikliku kriminaalregistri loomise seadus. Teises osas näidatakse, kuidas eelnimetatud seadustes peavad olema kaitstud kodanike õigused ja seaduslikud huvid.

Kolmandas osas tunakse politsei teabesüsteemi infoga kindlustamise põhilised abinõud:

- ametkondlike barjääride ületamine seaduse jõul;
- riiklike registrite loomise ja töö koordineerimine valitsuse poolt;
- politsei teabesüsteemi ja teiste riiklike registrite suhete korraldus.

DIE SCHAFFUNG DES POLIZEILICHEN INFOSYSTEMS

Arnold Tenusaar

Zusammenfassung

In diesem Artikel werden drei Hauptgruppen der Fragen behandelt, die mit der Schaffung des polizeilichen Infosystems der Republik verbunden sind.

Im ersten Teil wird das Bedürfnis nach der Regelung der Arbeit des Infosystems auf dem Niveau des Gesetzes begründet, dabei muß man Gesetze über das polizeiliche Infosystem und über die Schaffung des staatlichen Kriminalregisters ausarbeiten.

Im zweiten Teil wird gezeigt wie in den obengenannten Gesetzen die Rechte und gesetzlichen Interessen der Bürger geltend zu machen sind.

Im dritten Teil werden Hauptmaßnahmen zur Sicherstellung des polizeilichen Infosystems mit der Information aufgezählt:

- die Überwindung der behördlichen Barrieren im Namen des Gesetzes;
- die Koordination zur Schaffung und Arbeit der staatlichen Register von der Regierung;
- die Organisation der Verhältnisse zwischen dem polizeilichen Infosystem und den anderen staatlichen Registern.